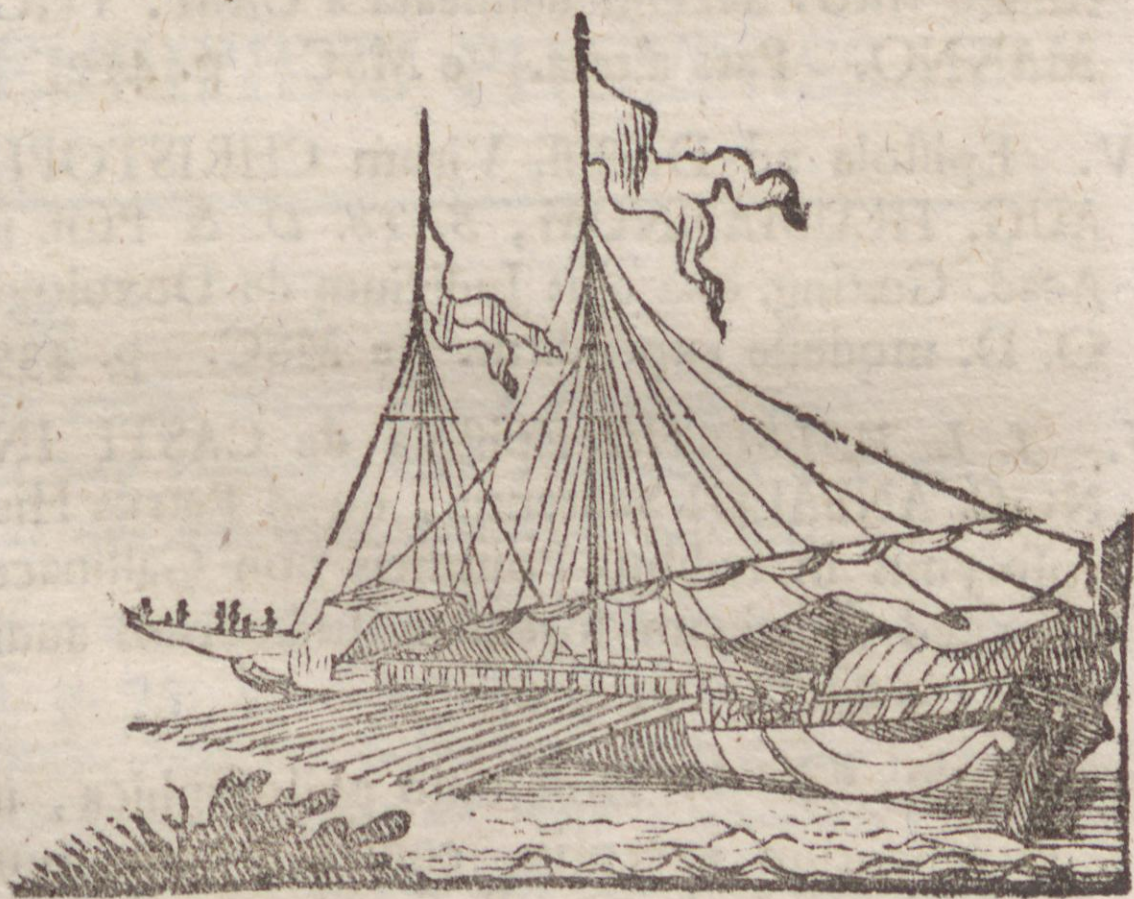

MUSEUM HELVETICUM

Ad juvandas Literas in publicos
Usus apertum.

Particula XIX.

TURICI.

Litteris Conradi Orellii & Soc.

MDCCLI.

ARGUMENTA

Particula XIX. explicata.

- I. SAM. BATTIERII, *Ling. Græc. Prof. Basil.*
Observationes in EURIPIDIS Phœnissas. e
MSC. p. 341.
- II. Concilium Tridentinum non institutum esse
ad inquirendam illustrandamque ex Scripturis
Veritatem; sed ad subvertendam, stabiliendos-
que Rom. Ecclesiæ Errores Demonstratio HENR.
BULLINGERI. Die Caroli MDLI. recitata.
e MSC. p. 384.
- III. Reformatio Ecclesiastica Haganorum in Ba-
ronatu Alto-Saxensi delineata a CASP. THO-
MANNO. Pars altera. e MSC. p. 412.
- IV. Epistola ad Doctiss. Virum CHRISTOPH.
AUG. HEUMANNUM, S. Th. D. & Prof. in
Acad. Gœting. qua ejus Judicium de Doxologia
O. D. modelte expenditur. e MSC. p. 439.
- V. J. L. VALSECHII Epistola de CASTI IN-
NOC. ANSALDI Sententia, quod Petrus Hie-
rosolymis in ædibus Pontificis non Gallinace-
um, sed Buccinam forenses Judæorum audi-
verit. e MSC. p. 452.
- VI. J. FR. ST*** Disertatio philosophica, in
qua Atheorum exceptio, contra Argumentum
pro Existentia Dei a Caussis finalibus ac sapiente
rerum nexu desumptum, examinatur. e MSC.
p. 457.
- VII. Epistolæ ineditæ. p. 477.
- VIII. Viri Ven. J. C. W. Positiones de Hono-
ribus a bono Cive capeffendis. p. 429.

SAMUELIS BATTIERII

Ling. Græc. Prof. P.

OBSERVATIONES

in

EURIPIDIS PHOENISSAS.

V. 18.

Μὴ σπεῖρε τέκνον ἄλoκa δαιμόνων βία·
 Ἐἰ γὰρ τεκνώσεις παῖδ', ἀποκτενεῖ σ' ὁ φῦς,
 Καὶ πᾶς σὸς οἶκος βήσεται δι' αἵματος.

Isti tres versus citantur apud Origenem l. 2. contra
 Cels. p. 73. Ed. Cantabr. & quidem Codex Msc.
 Biblioth. Academ. Basil. legit pro σπεῖρε] σπεῖραι.
 τέκνων ἄλoκa] παίδων ἄλ. παῖδ', ἀποκτενεῖ σ' ὁ φῦς]
 παῖδα, ἀπ. σὲ ὁ φ. pro πᾶς σὸς] πᾶς σοί. δι' αἵμα-
 τος] δι' αἱμάτων. [*]

Tom. V.

Z

V. 131.

[*] Hanc observationem sumimus ex collectione Var.
 Lectionum, quam Auctor noster ex dicto Codice fecit.
 J. W. H.

V. 131.

Ἀσερωπὸς ἐν γραφαῖσιν, ἔχει
πρόσφορος ἀμερίῳ γέννα.

Scribe:

Ἀσερωπὸς ἐν γραφαῖσιν,
Ἦν πρόσφορος ἀμερίῳ γέννα.

Scholiasles enim dicit priorem esse τροχαϊκὸν δίμετρον ἀκατάληκτον, posteriorem, ἀναπαισικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον, εἰ δὲ βέλαι, προσωδιακὸν, τρίμετρον βραχυκατάληκτον, ἐξ ἰωνικῶ ἀπὸ μείζονος καὶ χοριάμβου καὶ σπονδείων.

V. 150.

Παιδ. λοχαγός. Ἀντίγ. Ὡς ὄχλος νιν ὑτέρῳ ποδί.

Dele hoc λοχαγός, cum adnotata persona παιδαγωγῶ, & scribe saltem:

Ὡς ὄχλος νιν ὑτέρῳ ποδί.

Versus enim est, ut Scholiasles dicit, τροχαϊκὸς δίμετρος ὑπερκατάληκτος, præcedenti similis, & sequens ἰαμβικὸς δίμετρος βραχυκατάληκτος.

V. 158.

Πῆ πῆ δ' ὅς ἐμοὶ
Μιᾶς ἐγένει' ἐκ ματέρως.
Πῆ δ' ὅς ἐμοὶ μιᾶς
Ἐγένει' ἐκ ματέρως.

Scribe:

Scholiasles enim tantum legit: Πῆ δ' ὅς ἐμοὶ] & de in dicit primum istud κῶλον esse χοριαμβικὸν ἡμιόλιον ἐκ χοριαμβικῶ [scribe: χοριάμβου] καὶ ἰάμβου, εἰ δὲ βέλαι, τροχαϊκὸν πενθημιμερὲς δακτύλῳ ἀρχομένον.

νϵ • τὸ β'. παιωνικὸν δῖμετρον καλῶς κλητὸν ἐκ παίωνος
 δευτέρου [scribe : δ'. i. e. 4.] καὶ δακτύλου ἢ κρηλικῆς
 διὰ τὴν ἀδιάφορον. Seductus vero est Editor Euri-
 pidis ab illis verbis Scholiastis, qui versus hujus
 strophæ explicans sic dicit: Πῆ δ' ὅς ἐμοὶ] παρὰ
 τὸ ὁμηρικόν • δύω δ' εἰς δύναμαι ἰδέειν κοσμήτορες λαῶν.
 δις δὲ παρέλαβε τὸ πῆ, τὴν σπερδὴν τῆς κόρης παρι-
 σῶν • sed minime significare voluit Scholiastes,
 bis illud πῆ in primo versu ab Euripide positum
 esse, alterum enim πῆ sequitur v. 161.

ὦ φίλτατ', εἰπέ πῆ ὅτι πολυνείκης, γέρον;

V. 170. Βάλοισι χρόνῳ φυγάδα μέλεον •

Scribendum βάλοισι. Scholiastes enim dicit hoc
 κῶλον esse ἰαμβικὸν δῖμετρον ἀκατάληκτον, ἐξ ἰάμβου
 καὶ ἀναπαίσεως καὶ δύο χορείων, εἰ δὲ βάλει, ἰωνικὸν
 τρίμετρον καλῶς κλητὸν, ἐκ παίωνων β'. καὶ α'. ἀντὶ ἰω-
 νικῆς ἀπὸ μείζονος καὶ χορείας, & paulo post: φυγάδα
 μέλεον] περὶ δ' ὠλένας βάλοισι τῇ φίλῃ δέξη.

V. 172.

Ἐφ' οἷς ὅμοια φλεγέθων.

Si hoc κῶλον ut Scholiastes dicit est ἀντισπαστικὸν
 τρίμετρον βραχυκατάληκτον, ἐκ β'. ἀντισπαστικῶν καὶ
 ἰάμβου, debet esse: Ἐφ' οἷσιν ὅμοια φλ.

V. 182.

Ὡς ἀτρεμέα κέντρα.

Omnino scribe: ἀτρεμαῖα, versus enim debet es-
 se, ut Scholiastes dicit, choriambicus dimeter ca-
 talecticus, ex choriambo, & amphibrachi, &
 vox ἀτρεμῆς nil valet.

V. 192.

Σύ τοι μεγαλανορίαν ὑπεράνορα
 κοιμίζεις· ὅδ' ἐστὶν αἰχμαλωτίδας
 ὅς δ' ὁρῇ Θηβαίας Μυκῆναισι,
 Λερναία τε δώσειν τριαίνα,
 Ποσειδωνείοις ἀμυμωνείοις ὕδασι
 δαλείαν περιβαλὼν; μήποτε
 μήποτε τάνδ' ὦ πότνια, χρυσεοβόσρυχον
 ὦ διὸς ἔρνος ἄρτεμι,
 δαλοσύναν τλαίην·

Versus hi corrupte scripti, sequenti modo sunt ponendi:

Σύ τοι μεγαλανορίαν
 ὑπεράνορα κοιμίζεις·
 ὅδ' ἐστὶν, αἰχμαλωτίδας
 ὅς δ' ὁρῇ Θηβαίας μυκῆναισι
 Λερναία τε δώσειν τριαίνα,
 Ποσειδωνείοις, ἀμυμωνίοισιν
 ὕδασι δαλείαν περιβαλὼν;
 μήποτε, μήποτε τάνδ',
 ὦ πότνια χρυσεοβόσρυχον
 ὦ διὸς ἔρνος ἄρτεμι,
 δαλοσύναν τλαίην·

Notandum vero v. 195. δώσειν non videri mutandum esse in δώσει, ut Canterus existimabat in Notis suis: sed ellipticam potius esse orationem, & subintelligi ἐπαγγέλλεται, ἐπηγγείλατο, vel aliam vocem [*], ut Scholiastes innuere videtur, quando sic habet: ὅδ' ἐστὶν] τὸ ἐξῆς, ὅδ' ἐστὶν ὃς ἐπαγγέλλεται πολέμῳ

[*] Barnesius subaudit ὑπέλκεν.

πολέμῳ δὲ λείαν περιβάλλων, (scribe περιβαλὼν)
 αἰχμαλωτίδας γυναῖκας δώσειν μυκῆναισι.

V. 210. ad 245.

Hi versus dicuntur in impressis Ἐπωδικὰ, & divi-
 duntur in εὐροφὴν, ἀντισεὐροφὴν & ἑπωδὸν, sed per-
 peram, primo enim versus in ἀντισεὐροφῇ debent re-
 spondere versibus in εὐροφῇ, quod hic ininime fit,
 dein Scholiastes hos omnes versus μονοεὐροφικὰ esse
 dicit, & aliter versus disponit; itaque versus isti
 sic scribendi videntur:

Τύριον οἶδμα λιπὲς ἔβαν,
 Ἀκροθίνια λοξία
 Φοινίσσας ἀπὸ νάσσε
 Φοῖβω δέλα μελάθρων,
 Ἴν' ὑπὸ δειράσι νιφοβόλῃ
 Περνασθὲ καλενάσθην,
 Ἴόνιον καὶ πόντον
 Ἐλάτῃ πλεύσασα περιρρύτων ὕ-
 περ ἀκαρπίτων πεδίων σικελίας,
 Ζεφύρῃ πνοαῖς ἱππεύσαντος
 Ἐν ἔρανῳ κάλλιπον κελεύδημα·
 Πόλεως ἐκπροκριθεῖς ἑμᾶς
 Καλλιτεύματ' ἀλοξία,
 Καδμείων ἑμολον γὰρ
 Κλεινῶν Ἀγηνοριδῶν,
 Ὀμογενεῖς ἐπὶ λαίῃς
 Περμφθεῖς ἐνθάδε πύργῳ
 Ἴσα δ' ἀγάλμασι χρυσεόλευκτοισι
 Φοῖβῳ λάτρει ἐγενόμαν· (vel Φοῖβῳ λάτρει
 γενόμαν)

Ἐτι δὲ κασαλίας ὕδαρ

Ἐπιμένει με, κόμαις ἐμαῖς
 Δεῦσαι, παρθένιον χλιδάν,
 Φοιβεῖαισι λαίρειαῖς·
 Ἴα λάμπεσσα πέτρα πυρὸς
 Δικόρυφον σέλας ὑπὲρ
 Ἀκρων βακχείων, διονύσεσσι ὄνα θ',
 Ἀκαθαμέριον εἰσέσεις
 Τὸν πολύκαρπον
 Ὀινάνθας ἱῆσα βότρυν,
 Ζάθεά τ' ἄντρα δράκοντος,
 Οὐρεῖαί τε σκοπιαί Θεῶν,
 Νιφόβολόν τ' ὄρος ἱερὸν
 Ἐλίσσων ἀθανάτας Θεῶν,
 Χορὸς γενοίμαν ἄφοβος,
 Παρὰ μεσόμφαλα γυῖαλα φοῖβε
 Δίρκαν προλιπῆσα.

Versu itaque quinto pro δειράσι scribendum δειρά-
 σι, ut ἐπίτρητος γ' ibi esse possit. V. 15. ἀγνηωρι-
 δάν pro ἀγνηωριδ'. ut versus constet, & ita Scho-
 liaſtes per ὁ. μικρὸν ſcribit. V. 17. πεμφθεῖς ab-
 jecto α' per Apoſtrophum pro πεμφθεῖσα, ut ver-
 ſus conſtet. V. 18. Ἴσα θ' pro ἴσα ſcribendum,
 alias verſus non dici poſſet ἀκέφαλος, eique ſimi-
 lis v. 35. ib. pro χρυσολεύκη. ſcribendum χρυσεῖ.
 ut verſus conſtet. V. 19. videtur potius γενοίμαν
 retinendum. V. 33. ἐλίσσων ſcribendum pro εἰλί-
 σων, verſus enim ibi alias ἐπίτρητος α' eſſe non
 poſſet.

V. 252.

Ἐπὶ λάπυργος αἶδε γαῖα·

Nota

Nota hoc γὰρ per συνίησιν unam syllabam constitutare, vel versus iste per συνίησιν tantum est trochaicus dimeter catalecticus. (*)

V. 257.

Ἀμφὶ δὲ πόλιν νέφος·

Versus debet esse trochaicus dimeter catal. scribe igitur: Ἀμφὶ δὴ - - -

V. 265.

Καὶ τὸ θεόθεν· ἔ γάρ ἀδίκον
Ἐἰς ἀγῶνα τόνδ' ἔνοπλος ὄρμα
Πᾶς, ὃς μετέρχεται δόμους·

V. 266. ὄρμα non est verbum, sed nomen, itaque versu sequenti ὃς spurium est, & eliminandum, eo enim servato metrum neutiquam subsistit. Scholiastes ad hos & præcedentes versus: Τῆς δὲ καλῆς χέσιν τροφοῆς εἰσὶν ἰαί. καὶ τὰ τῆς ἀνλιτροφῆς τοσαῦτα, (sc. κῶλα) εἰσὶ δὲ τὸ μὲν θ'. καὶ τὸ ἰαί. τροχαϊκὰ δὲ μέτρα καλαθηκικά, ἥτοι ἐφθημιμερῆ, ἃ καλεῖται κυρίως εὐριπίδεια, ἢ ληκύθια· τὸ δὲ ἰ. ὁμοιον τροχαϊκὸν τρίμετρον βραχυκατάληκτον, τὸ μέντοι τῆς ἀνλιτροφῆς ἐναντίον κῶλον ἔ καλῶς ἔχον, διωρθώθη παρ' ἡμῶν, καὶ ἔχει (sc. τὸ θ'. κῶλον τὸν β'. seu τὸν δεύτερον) τὸν δ'. καὶ τὸν γ'. πόδας χορείας.

V. 302.

Z 4

Ἐβας

(*) Barnesius ob versum legit γὰρ.

Ἐβας, ἔβας ὦ χρόνῳ γᾶν παῖράαν·
Ἰὼ ἰὼ πότνια, μόλε πρόδομος·

Si prior versus, ut innuit Scholiasles, constat di-
jambo & epitrito secundo, & posterior ex duobus
antispastis, versus ita scribendi:

Ἐβας, ἔβας ὦ χρόνῳ γᾶν·
Ἰὼ πότνια - - -

Itaque videtur παῖράαν ex margine fuisse in ver-
sum sumtum, Scholiasles sic habet: Ἐκ διὰ μβ
ἐπιρίττ β'. (scr. καὶ ἐπιρίτ.) τὸ ε'. καὶ ἔκλον (scr.
τὸ ἔκλ.) ἀντισπαστικὸν διμέτρον ἀκατάληκτον ἐκ β'.
ἀντισπάτων, τῷ α'. κατὰ τῷ, τῷ β'. ἐξαβραχέος.

V. 305.

Κλύεις ὦ τεκῶσα τόνδε; μᾶτερ, τί μέλλεις
ὑπώροφα μέλαθρα.

Si Scholiasles vera monet, sic scribe:

Κλύεις ὦ τεκῶσα τόνδε;
Τί μέλλεις μᾶτερ ὑπώροφα μέλαθρα.

Scholiasles sic: Τὸ η'. ἀντισπαστικὸν διμέτρον ὁμοιον
τῷ ε'. ἐξ ἀντισπάτων καὶ διτροχαίς· τὸ θ'. ἐκ παί-
ωνος γ'. καὶ ἰωνικῷ διὰ τὴν ἀδιάφορον· (scr. ἐξ ἐπι-
τρίττ α'. παίωνος γ'. καὶ - - -)

V. 310.

Hic & sequentes versus ita scribendi videntur:

Σ Τὰν ἐμὴν
Σ vel χαλεπῶ γῆρα τρομερὰν
Ἐλκω ποδὸς βάσιν· Ἰὼ τέκνον,

Χρόνῳ

Χρόνω σὸν ὄμμα, μυρίαίς τ' ἐν αἰμέραις
 Προσέειδον· ἀμφίβαλε μαζὸν
 Ὡλέναισι μάϊερος,
 Παρηίδων τ' ὄρεγμα,
 Βοσρύχων τε κυανόχρωλα χαίταις
 Πλόκαμον, σκιάζων δέξαν ἑμάν·
 Ἰώ, ἰώ μόλις φανείς,
 Ἄελπια, καὶ δόκηλα μάϊερος ὦλέναις·
 Τί φῶ σε; πῶς ἀπαντήσας
 Καὶ χερσὶ καὶ λόγοισι,
 Πολυέλκλον ἀδονάν,
 Ἐκείσε καὶ τὸ δεῦρο
 Περιχορεῖσθα, τέρψιν
 Παλαιὰς λάβω χαρμονᾶς; Ἰὼ τέκος,
 Ἐρημον παλῶν ἔλιπες δόμον,
 Φυγαῖς ἀποσάλεις ὁμαίμεν λώβα·
 Ἡ ποθενὸς Φίλοις·
 Ἡ ποθενὸς Θήβαις·
 Ὅθεν ἑμάν τε λευκόχροα κείρομαι,
 Δακρυόεσσας ἰῆσα πενθήρη κόμαν,
 Ἀπεπλος Φαρέων λευκῶν, τέκνον·
 Δυσὸρφνεά τ' ἀμφιρύχη
 Τάδε σκότι ἀμείβομαι·
 Ὅδ' ἐν δόμοισι πρέσβυς ὁμμαλοσερής,
 Ἀπήνας ὁμοπλήρες,
 Τὰς ἀποζυγείσας δόμων,
 Πόθον ἀμφιδάκρυλον
 Αἰεὶ καλέχων ἀνήϊξε μὲν ξίφος
 Ἐπ' αὐλόχειρά τε σφαγάν,
 Ὑπερλέραμνά τ' ἀγχόνας,
 Στενάζων ἀράς τέκνοις,
 Σὺν ἀλαλαγαῖς δ' αἰαγμάτων,

Ἄϊε' σκολία κρύπτεται
 Σε δ' ὦ τέκνον σὺν καὶ γάμοισι δὴ κλύω
 Ζυγέντα, παιδοποιὸν ἄδοναῖν
 Ξένοισιν ἐν δόμοις ἔχειν,
 Ξένον τε κῆδος ἀμφέπειν.
 Ἄλαστα μάρι σὰ τὰδε,
 Λαίῳ τε σῶ παλαιγενεῖ.

Ad v. 1. ut versus iste compleatur quædam addenda sunt, apud Scholiasten dicitur primum pedem esse ἐπίτρετον δ', vel etiam versum esse posse ἀναπαι-
 σικὸν δίμ. βραχυκατάλ. si hoc est, ἐπίτρετος δ'.
 non potest locum habere. Ad v. 4. al. ἀμφίβαλ-
 λε, sed male propter metrum. V. 5. vulgo μα-
 ρός, versus vero hoc rejicere videtur. V. 24. vul-
 go δυσόρφναιά δ', sed corrupte. Hesych. Δυσόρ-
 φνεα, μέλανα, ἀφανῆ. V. 26. vulgo δώμασι,
 sed hoc versus respuit. (*) V. 32. sic videtur scri-
 bendum una voce, quod & Scholiastes insinuare
 videtur: Ὑπὲρ τέραμνα) καὶ εἰς τὰ μέλωρα τῆς
 ἀγχόνης, ἀπὸ κοινῆς τὸ ἀνῆξεν, itaque ὑπερτέραμ-
 να sunt τὰ μέλωρα, & ἀπὸ κοινῆς hic intelligen-
 dum ἐφ' ὑπερ. ἀνῆξεν. V. 34. si prior pes debet
 esse choriambus πεντασύλλαβος, ἀλαλαῖσι hic lo-
 cum habere non potest, forte ἀλαλαγαῖς, non-
 dum vero omnino placet, quia id de lætis videtur
 tantum usurpatum, quia vero ἀλαλάζω de tristi &
 læta re usurpatur, etiam ἀλαλαγή videtur usurpari
 posse. V. 35. primus versus debet esse ἰωνικὸς ἀπὸ
 μείζονος, itaque quædam vox hic desideratur, forte
 αἰεῖ,

(*) MSC. Barnesii huic lectioni favet.

αἰεὶ, vel alia quædam. () V. 36. ut versus constet hæc vox σὺν est adjecta. V. 40. ob versum hæc vel alia vocula inferenda videtur.

V. 408.

Κακὸν τὸ μὴ ἔχειν· τὸ γένος ἐκ ἔβροσκέ με.

Ut versus constet scribe:

Κακὸν τὸ μὴ ἔχειν· γένος ἐκ - - -

V. 410.

Οὐδ' ὀνομάσαι δύναμι' ἂν, ὡς ἐστὶ Φίλον.

Versus sic non constat, quintus enim pes esset trochæus, scribe itaque ut videtur ὡς ἔσθ' ἢ φίλος. Stiblinus in suis notis ad Euripid. Φοινισσ. citat locum ex Plutarch. lib. de exilio, ubi versus hi Euripidis citantur, videndus itaque Plutarchus, an ibi legatur ut vulgo in Euripide.

V. 411.

Πῶς δ' ἦλθες ἄργος; τίν' ἐπίνοϊαν ἔχεις;

Versus non procedit, vocula videtur deesse, forte sic compleretur: (**)

- - - ἄργος; ἢ τίν' ἐπίνοϊαν δ' ἔχεις;

V. 419.

Κοίτας

(*) Barnes. v. 337. ita ex MSC. suo exhibet:

Σὺν ἀλαλαῖσι δ' αἰὲν αἰαγμάτων.

(**) Id. ex MSC. C. C. C. legit ἔχεθες.

Κοίτας ματεύων; ἢ Φυγὰς πλανώμενος;

Canterus in notis ad Eurip. malit μάτεύων pro ματεύων, sed sine necessitate, versus enim hoc ματεύων non respuit, & ματεύει, ζηλεῖ, ἐρευνᾷ, ψηλαφᾷ, ἐπιζηλεῖ, Hesychius: dein idem Canterus dicit ibidem sibi videri pro ἢ legendum esse ἢ, quod esset ineptum omnino, sic enim distributive Jocaste interrogaret Polynicen, nec Polynices respondere potuisset simpliciter affirmando: ἢ ταῦτα - - - imo ipsa distributio inepte instituta, quandoquidem ipsi exules Φυγάδες sint illi, qui hospitium quærunt, ἢ ergo hic est quod alias οἶον, qualiter, ut, tanquam. Hospitium ne quærens, tanquam exul errans? Nil itaque prorsus in versu mutandum occurrit.

V. 490.

Καὶ τῷ δ' ἀφείναι τὸν ἴσον αὐθις χρόνον.

Ad sanandum versum Canterus jubet nos scribere αὐθις αὐ χρ. sed nondum sic omnino esset integer, tertio enim loco haberet amphimacrum, quod in jambico carmine non fit, fortasse scribendum:

Καὶ τῷ δ' ἀφείναι δ' ἴσον αὐθις αὐ χρόνον.

V. 503.

Ὅυκ ἦν ἀμφίλεκλος ἀνδρώποισ ἐρεῖς.

Versus iste etiam claudicat, ut sit ἀρίπης scribe:

Ὅυκ ἦν πόλ' ἀμφίλ.

V. 519.

- - - πᾶν

- - - πᾶν γὰρ ἐξαίρει λόγος,
 Ὅ καὶ σίδηρος πολέμιων δρᾷσειεν αἶν.

Hanc lectionem etiam adgnoscat Scholiastes, nihilominus ego existimari scribi oportere: Ὅ, τ' & σίδηρ' - - - Eteocles enim causatur, quod non possit pacisci cum fratre salvo honore suæ patriæ, quoniam Polynices armis fuerit aggressus jus suum vindicare, cum debuisset alia & amica via compositionem quærere, causamque dicit, quia verba & amica collocutio tollat, quæ ferrum hostile non possit efficere, quæ utique sententia mentem Eteoclis aptius exprimit: Hoc confirmat apophthegma, quod de Pyrrho affert Stiblinus ad eum locum Euripidis, eum dicere solitum Cyneam oratione plures civitates subegisse, quam ipse cepisset armis.

V. 525.

- - - πεδία πέπλαθ' ἀρμάτων.

Forte scribendum πέπλαθ' pro πέπλαθε, non enim existimandum Dorica quid dialecto hic dici, cum reliqua omnia hujus loci hac dialecto scripta non sint. (*)

V. 550.

Σὺ δ' ἐκ ἀνέξῃ δωμαίων ἔχων ἴσων,
 Καὶ τῷ δ' ἀπονείμῃ; - - -

Necessario scribendum ἀπονείμας, ratio Græcæ constructionis elegantioris postulat hoc, & præcedit

(*) Barn. ex MSC. C. C. C. legit Πίπλαθ'.

dit etiam alterum participium, ἔχων, hinc & alterum ἀπονεύμας requiritur.

V. 564.

Ἐρεῖς τυραννεῖν; - - -

Signum interrogationis est hic abjiciendum, & simplex tantum punctum ponendum, hoc enim non interrogatur.

V. 569.

Ὀδυνηρὸς ἄρ' ὁ πλεῖστος, - - -

Conjunctionis ἄρα penultima syllaba hic produci-
tur, quod sic sumtum fieri posse testatur Varinus
Lexic. in Ἄρα· Ἄρα συμπερασματικὸν ὄν, καὶ ἀντὶ
μακρῶς εὐρεῖται· ἔστι δὲ τὸ μὲν ἀπορρήματικὸν ἄρα,
μακρὸν αἰεὶ· τὸ δὲ συμπερασματικὸν, ἐκ αἰεὶ βρα-
χύ. Et paulo superius apud Varinum: Ἄρα οἱ
Ἀλτικοὶ, ὅταν μὲν ἐρωτηματικὸν ᾖ, τροχαϊκῶς γρά-
φουσιν· ὅταν δὲ ὡς σύνδεσμος σύναπλικὸς λέγῃται,
ἀδιαφόρως, πλεῖς μὲν τροχαϊκῶς, πλεῖς δὲ πυρρι-
χαικῶς.

V. 606.

- - - Φημί· ἀπαλλ. - - -

Melius scribi existimo: - - - Φήμ'. ἀπαλλ. - - - (*)

V. 610.

Ἐξελαυνόμεθα ἀπὸ παιδείδος· καὶ γὰρ ἦλ-
θες ἐξελῶν·

Vix

(*) Sic & MSC, Barnesij.

Vix bene dici existimo, ἐξελαύνεσθαι ἀπὸ παλρίδος, & cum simul hoc modo versus admodum hirtus existeret, pedes enim illi omnes in trochaico locum habere possunt, existimo aliter scribendum esse, cum etiam Scholiastes illud ἀπὸ non adgnoscat, scribit enim: τὸ ἐξῆς, ἐξελαυνόμεθα τῆς παλρίδος ἀδικία τῇ σῇ· τὸ δὲ, ὦ Θεοὶ, διὰ μέσθ· scribendum itaque aut ut verba Scholiastis sequamur:

Ἐξελαυνόμεθα τῆς παλρίδος· - - -

Secundus sic pes esset dactylus, tertius jambus, quartus anapæstus, & πάλ. in παλρίδος, pro brevi sumeretur, propter mutam cum liquida, vel scribendum: (*)

Ἐξελαύνομαι παλρίδος· - - -

Sic in quarto loco esset jambus, & versus esset planior, ipse Euripides infra v. 630. & 633.

- - - ἐξελαύνομαι χθονός·

Posteriori in hemistichio ἐξελῶν interpretatur Scholiastes, ἐξελάσων, quod quandoque per ἐξελῶν significatur. Verum hic neutiquam hunc sensum habere illud existimo, sed potius idem esse hic quod πορθέσων; cum enim quereretur Polynices, quod ex patria sua vi ejiceretur, dicit Eteocles: καὶ γὰρ ἦλθες ἐξελῶν, quasi diceret: *jure ejiceris ex patria, venisti enim eam eversurus*. Varinus in ἐξελεῖν· ἐξελεῖν δὲ πόλε λέγεται καὶ τὸ ἐκβαλεῖν

(*) Barnesius legit: Ἐξελ. πατρίσ.

λεῖν καὶ τὸ ἀπολέσθαι, sed scribe ἀπολέσαι. Et
 εἰλεῖν, λαβεῖν, ἀνελεῖν, ἐξαιρεῖν - - - καὶ τὸ ἐκ-
 κόπτεν. Ἐξαίρῃσιν, ἐκβαλῃσιν, (forte ἐκβάλλου-
 σιν) ἀφανίζῃσι. Hesych. ἐξαιρήσοντες, πορθέον-
 τες. ἐξελῶν itaque esset futur. 2. ab ἐξαιρέω. Sed
 aliud etiam de hoc versu monendum: nimirum
 cum sequens 611. minime procedat, nec ullo alio
 modo sanari posse videatur, quam si, ὦ Θεοὶ ex
 eo eximatur, illud ὦ Θεοὶ videtur in versum 610.
 inferendum esse, & sane hoc videtur ex Scholiastis
 verbis colligi posse, sollicitus enim est, ut mo-
 neat, quomodo verba illa cohæreant, & ὦ Θεοὶ
 διὰ μέσθ' esse positum, & profecto, si lectio vul-
 gata subsistat, hoc ὦ Θεοὶ non διὰ μέσθ' est posi-
 tum; itaque v. 610. sic scribendum existimo:

Ἐξελαυνόμεθ', ὦ Θεοὶ, πάριδος· καὶ γὰρ - -

Et sic Θεοὶ per συνίησιν in unam syllabam coit,
 versus dein 611. sic scribendus:

Ἀδικία γε σῆ· Ἐτεοκλ. Μυκηνάις, μὴ ἔνθαδ'
 ἀνακάλει Θεός·

Μυκηνάις enim etiam scribendum per ῆ., cum in
 Plantin. Edit. sit Μυκύναις scriptum. Edit. in fol.
 Genev. recte habet hic.

V. 630.

Ὡς ἄτιμα ὀκλήσ' ἀπ' ἄχων, - - -

Scribe potius sequentem in modum:

Ὡς ἄτιμα, κ' ὀκλήσ' ἀπ. - - -

V. 631.

- - - ἀλλ'

- - - ἀλλ' ἔχῃ τὰυτ' πρὸς Ὀιδίπῳ γεγώς·

Canterus in notis putat πρὸς ex πατρὸς, propter antiquam scribendi rationem neglectam, corruptum esse. Quod valde placet. Prius tamen quam illud Canteri vidissem, putavi sic scribendum esse versum, quod non omnino est rejiciendum:

- - - ἔχῃ τὰυτ' οἱ πρὸς Ὀιδ. γεγώς.

V. 632.

- - - μή με, τόνδ' αἰλιῶ.

Ut versus sit integer scribe: (*)

- - - μή με, τόνδε δ' αἰλιῶ.

V. 643.

Μόχος ἀδάμασον πέσημαι δίκη,
Τελεσφόρον διδῶσαι.

Ex Scholiaste versus hos sic scribe:

Μόχος ἀδάμασον πέσημαι
Δίκη, τελέσφορον διδῶσαι.

Prior enim versus illo monente διμέτρος ὑπερκαλλήληκτος ἐκ παίωνος α', ἀντὶ ἰωνικῶ, ἐπιρίττ' γ', καὶ συλλαβῆς· εἰ δὲ βέλει, τροχαϊκὸς διμέτρος ἀκαλλήληκτος, τ' β' ποδὸς ἀναπαίττ' posterior διμέτρος ὑπερκαλλήληκτος ἐκ παίωνος δ', ἀντὶ ἰωνικῶ, διιάμβ' καὶ συλλαβῆς.

V. 649.

Tom. V.

Aa

Notis

(*) Barnes, legit: - - - μή με, τόνδ' αἰλιῶ.

Νοτὶς ἐπέρχεται γαίᾳς
Δίρκας χλοηφόρους,
Καὶ βαθυσπόρους γυῖας·

Quandoquidem versus hic ultimus monente Scholiaſte debeat eſſe trochaicus πενθημιμερής, ego verſus hos ſic ſcribendos puto:

Νοτὶς ἐπ. γυῖας
Δίρκας χλοηφόρους
Καὶ βαθυσπόρους,

V. 652.

Βρόμιον ἔνθα τέκε
Μάτῃς, Διὸς γάμοισι·

Cum ex Scholiaſte pateat priorem verſum eſſe trochaicum dimetrum ἀκατάληκτον, τὸ πρῶτον ποδὸς χορεῖς, cumque τῆς ἀντιſτροφῆς κῶλον (illi reſpondens) καθαρὸν ἔſι, verſus corruptus eſt, & aliqua forte vox deeſt, nondum tamen video, quomodo ſanari poſſit, poſterior vero eſt trochaicus Euripideus, teſte Scholiaſte, ergo ſcribendum videtur:

Μάτῃς ἐν Διὸς γάμοις.

V. 671.

Παλλάδος Φραδαῖσι·

Hic verſus ita poſitus, eſt trochaicus dimeter brachycatalecticus, ſed monente Scholiaſte ad II. verſum ſτροφῆς, cui ſimilis debeat eſſe ἀντιſτροφῆς II., eſſe debeat trochaicus πενθημιμερής; itaque ſcribi debet:

Παλλά-

Παλλάδος Φραδαῖς.

V. 677.

Δέ νιν Φόνος πάλιν ζυνῆψε φίλα γὰρ

Versus debet esse, teste Scholiaste, jambicus trimeter acatalecticus, sic vero positus plane non procedit, quintus enim pes esset pyrrichius, quem jambicus tolerare non potest, itaque ego scriberem:

- - - φίλα ζυνῆψε γὰρ.

V. 679.

Γαῖαν, αἶ νιν εὐηλίησι·

Monente Scholiaste hoc κῶλον est ἰωνικὸν ἀπὸ μείζονος, δίμετρον ἀκατάληκτον, καὶ (scr. ἐκ) διτροχαῖς καὶ ἐπιτρίτῃς δ., itaque scribe:

- - - αἶ νιν εὐηλίοις·

Et ex hoc εὐηλίοις cum pronunciatur ut εὐηλίης, istud corruptum est, communiter enim accipitur εὐήλιος.

V. 688.

Σοί νιν ἔκγονοι κτίσαν·

Ἄι διώνυμαι Θεαί·

Scholiastes: Γράφεται σὼ νιν ἐκγόνῳ κτίσαν· ἢ ἡ τῷ ἐγκόνῳ σε τῷ Κάδμῳ, αἱ Θεαὶ κατέκτισαν τὰς Θήβας· γέγονε δὲ περὶ τὴν ἀρχὴν αἰμάρτημα· ἐπ' ἀρχοντος γὰρ ἀθήνησιν Εὐκλείδῃς, μήπω τῶν μακρῶν εὐρημένων, τοῖς βραχέσιν ἀντὶ μακρῶν ἐχρῶντο. τῷ ἰ. ἀντὶ τῆς ἡ. καὶ τὸ ὁ. ἀντὶ τῆς ὠ. ἔγραφον ἔγραφον ἐν τῷ

δήμῳ (scr. τὸ δῆμῳ) μετὰ τῷ ι., δῆμοι, μὴ νοή-
σαντες δὲ, καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαῖαν γραφὴν καὶ
δεῖ μετατεθῆναι τὸ ο. εἰς τὸ ω. ἐτάραξαν τὸ νοη-
τόν. Itaque scribi deberet:

Σὼ νιν ἐγκόνω κτίσαν·
Ἄι διώνυμοι - - -

Si vero lectio vulgata locum habet, & monente
etiam altero Scholiaste est Doricum pro ἦ quod
est ὄπρ.

V. 691.

Δαμάτῃς Θεᾷ, ἀπάντων
Ἄνασσ', ἀπάντων
Των δὲ γὰρ τροφός
Ἐκτίσαντο, πέμπε πυρφόρος
Θεᾷς - - -

Primus teste Scholiaste est trochaicus πενθημιμε-
ρής, secundus & tertius vero jambici πενθημιμε-
ρεῖς, scribendi itaque mihi videntur sequentem in
modum:

Δαμάτῃς Θεᾷ,
Ἄνασσα πάντων,
Τροφός τε πάντων·

Lectio utique vulgata non potest tolerari, cum
ipsa Δαμάτῃς fit ipsa terra, & γὰρ ex Scholiaste in
textum sit receptum. Scholiastes etiam locum sic
παραφράζει. Ὅι σοὶ ἀπόγονοι ἐκτίσαν αὐτὴν ἐκεῖ,
ὄπρ' αἱ διτταὶ Θεαί, ἡ περσεφώνη, καὶ ἡ προσφι-
λὴς δημήτης, ἡ Θεὰ ἡ γῆ, ἡ πάντων ἄνασσα,
πάντων δὲ τροφός, ἐκτίσαντο, καὶ κατώκισαν ἡ
τὴν

τὴν κτῆσιν ἔχον. | Unde etiam colligi possit Θεὰ
cum Δαμάτῃ non immediate conjungendum, sed
virgulam interponendam, & post Θεὰ delendum
eandem, & sensus erit: *Ceres, quæ est Dea regina
omnium, nutrixque omnium.* Colligitur etiam ex
Scholiastæ verbis, pro ἐκτῆσαντο, etiam legi ἐκ-
τίσαντο. Πυροφόρος Θεὰς, genuina mihi lectio esse
videtur, cum etiam versus sic constet: Scholiastes
autem dum explicat locum illum dicit: Πέμπε σι-
τοφόρος Θεὰς ταύτας, ac si legisset πυροφόρος.

V. 727.

Ἰδι, ὡς ὁ κατέζω - - -

Canterus in notis testatur se emendavisse hunc lo-
cum Nov. Lect. l. IV. c. I. Scholiastes sic habet:
Ὡς ὁ κατέζης) Ἰδι, ὅτι ἐκ ἐπιχρήσω τὸν στρατὸν ἐν-
τὸς τῶν τειχῶν, unde conjici posse videtur legen-
dum esse: (*)

Ὡς ὁ κατέζω - - -

V. 732.

Ἐπερ σφαλεῖς γε, δεῦρο σ' ὠθήσῃ πάλιν

Omnino scribendum existimo, & quidem cum in-
terrogatione hoc modo:

Ἐπερ σφαλῆς γε, δεῦρο σωθήσῃ πάλιν;

Eteocles namque cum Creonte avunculo suo de bello
consultans contra Argivos hæc facienda proponit: Ἐ

Αα 3

νυκτός

(*) Canterus & Barnesius, ut & MSC. CCC. hoc Ἰδι
respuunt, tanquam e glossa desumptum.

νυκτὸς αὐτοῖς προσβάλοιμεν ἐκ λόχῃ; *Quid si noctu ipsos ex insidiis adoriamur?* Creon periculum hujus rei commonstrans dicit: *Et quid si prosper successus tibi non adfuerit, huc in urbem rursus salvaberis, sospes pervenias?* Etiam Gul. Canterus in notis suis ad Eurip. σωθήσῃ legendum existimat. Nec ut & hoc addamus in quæstione Eteoclis subintelligi potest περιεσόμεθα, ut vult Scholiastes.

V. 738.

Ἀπὸν κάκιον τῷ φυλάσσ. - - -

Sic versus est claudus pede, ut sit integer videtur esse inferenda particula quædam, ut δὲ, ut sit:

Ἀπὸν δὲ κάκιον τῷ - - -

Secundus ita pes esset tribrachys.

V. 755. Ἔσαι τάδ'. ἐλθὼν δ' ἐπ' ἰάπυλον ἐς πόλιν.
Sic positus versus non procedit, scribendum videtur hunc in modum:

Ἔσαι τάδ'. ἐλθὼν δ' ἐν ἐς ἐπ' ἰάπυλον πόλιν. (*)

V. 793.

Οὐκ ἐπὶ καλλιχόροις σεφάνοισι νεάνιδος ὥραις. &c.

Scholiastes: Νεάνιδος ὥραις) τοῖς γαμηλίοις καιροῖς· τινὲς δὲ ἔτι νεάνιδος ἀκμαίας ὥραν ἔχουσης γάμῃ· διὰ τὸ δὲ μὴ τὸν σὸν βόσρυχον ἐπὶ σεφάνοις νεάνιδος ὥραις ἐκπετάσας μέλπης (sc. μέλπη) πρὸς πνεῦμα λατῇ· Ἐνιοὶ δὲ νεάνιδος ὥρας, τῷ ἔαρος, τῷ πάντα νέα ποιῶντος· Ἄλλως δὲ καλλιχόροις σεφάνοις βόσρυχον ἀναπετάσας ἐπὶ γάμοις

(*) Barneſius ex MSC. suo restituit: Ἐπὶ πύργον.

μοις νεάνιδος μέλπη, νυμφιδίς ὥδ' αὖς πρὸς αὐλόν·
ἢ ἐπὶ πρὸς τὸ ὥραις. ἐπὶ ὥραις νεάνιδος. Cæte-
rum mihi videtur scribi debere:

Κ' ἐκ ἐπὶ καλλιχ. - - -

Ut præcedens τί πόθ' etiam ad illud & sequentiā
spectet, cum interrogatione? cum ἤθ' enim ora-
tio magis est sic composita; vel posset legi: 'Οὐδ'
ἐπὶ καλλιχ. - - - itaque

V. 795. - - - χαροποιοί; recte cum interroga-
tione legitur:

V. 801.

Ἰππείαισι θοάζεις, ἀργείοις ἐπιπνεύσας
Σπαρτῶν γένναν ἀσπιδόφερμονα,
Θίασον ἐνόπλιον, ἀντίπαλον, κατὰ
Λαίνα τείχεα χαλκῷ κοσμήσας.

Ego existimo sic scribi debere præcedentes versus:

Ἰππείαισι θοάζεις, ἀργείοις ἐπιπνεύσας
Σπαρτῶν γέννα, ἀσπιδόφερμονα
Θίασον, ἐνόπλιον, ἀντίπαλον κατὰ
Λαίνα τ. - - -

Argivi enim Thebas oppugnatum venire, dein in
Θίασον primæ duæ syllabæ per συνίησιν in unam
convenirent syllabam, pro χαλκῷ κοσμήσας Can-
terus malit in suis notis χαλκοκομήσας, quod mi-
nus probatur. Schol. Ἀσπιδόφερμονα) τ'ετέσιν
ἀσπιδόφ'ε'ρμονα, φέρσαι (scr. φέρψαι) γὰρ τὸ
φ'ε'ρψαι· τὸν ἐν ἀσπίδι τ'ε'φ'έντα· τ'ετέσι τὸν
σπαρτὸν λαόν, τὸν πολεμικὸν παραγώγως· ἀλ-

λως· ἀσπίδοφέρμονα θίασον ἔνοπλον· ὁ νῆς ἔτως
(scr. ἔτος) κοσμήσας χορὸν & θυροφόρον, ἀλλ'
ἀσπίδοφέρμονα· & συνθίασον, καὶ σύγκωμον χο-
ρὸν, ἀλλ' ἀντίπαλον, & κισσῶ κοσμήσας, ἀλλὰ
χαλκῶ. Scholiastes ftrophæ hujus & ἀντιστροφῆς
versus sic explicat: τὰ πάντα μέντοι δακτυλικά·
τὸ α'. τετράμετρον ἀκατάληκτον. - - - ὁ β'. καὶ ὁ
γ'. καὶ ὁ δ', ἐξάμετροι· τὸ ε'. ὅμοιον τῷ α', ὁ σ',
ὁ ζ', ὁ η'. καὶ ὁ θ'. πάλιν ἐξάμετροι· τὸ ι', καὶ
τὰ λοιπὰ ὅμοια τῷ α'· τὸ ιζ'. ἐφθημιμερὲς, ἐπὶ
τῷ τέλει τῆς τε στροφῆς καὶ τῆς ἀντιστροφῆς πα-
ράγραφος. Versus vero prout in impressis cum
scribuntur, tum a me hic notantur, non omnino
conveniunt cum Scholiastæ verbis.

V. 817.

Γένναν, ἂν ὁ καταχθόνιος
Ἄϊδας καδμείοις ἐπιπέμπει·
Δυσδαίμων δ' ἔρις
Ἄλλα θάλλει παίδων ὀιδίποδος κατὰ δώματα
καὶ πόλιν·
Οὐ γὰρ ὁ μὴ καλὸν, & ποτ' ἔφυ καλὸν,
Οὐδ' οἱ μὴ νόμιμοι παῖδες,
Ματρὶ λόχευμα, μίαισμαι πατρὸς,
Ἢ δὲ σύναιμον εἰς λέχος ἦλθεν·

Versus ita positi τοῖς τῆς στροφῆς κώλοις minime
respondent, & multum diversi sunt ab iis, quales
esse dicit Scholiastes, ut supra notat; videntur ita-
que sic scribendi:

Γένναν· ἂν ὁ κατὰ χθονὸς αἰδᾶς (vel αἰδῆς)
Καδμείοις ἐπέπεμπεν· (vel ἐπέπεμψεν) δυσ-
δαίμων δ' ἔρις ἄλλα

θάλλει

Θάλλει παίδων οἰδίποδος κατὰ
 Δώματα καὶ πόλιν· ἔ γάρ ὁ μὴ καλὸν
 "Ουποτ' ἔφ'υ καλόν· ἔδ' οἱ μὴ νόμιμοι,
 Παῖδες· ματρὶ λόχευμα κατάρστων,
 'Ηδὲ μίασμα πατρὸς· 'Ιοκάστη
 'Εἰς λέχος ἦλθε συνάμει·

V. i. ἂν non refertur ad hoc proximum γένναν, sed præcedens σφιγγός. Scholiastes: "Ἦν ὁ κατὰ χθονὸς) ἦν ἐριννὺς τις, ἢ αἰδωνεύς· ἢ ἀλάττωρ ἐφῆκε τῇ πόλει· πάντα γὰρ τὰ δεινὰ χθόνια ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι. --- 'Ουδ' οἱ μὴ νόμιμοι) ἀπὸ κοινῆς τὸ καλόν, ἔδὲ οἱ νόμιμοι (scg. μὴ νόμιμοι) παῖδες καλόν, οἱ παρὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον γενόμενοι, ἀλλὰ κατάρσται καὶ ἀνόσιοι· Μίασμα δὲ πατρὸς) πατρὸς γὰρ σύναμιον εἰς λέχος ἦλθεν, ὃ ἐστὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτῶν τῆς 'Οιδίποδος. Rursus: "Ἦν ὁ κατὰ χθονὸς αἰδης ἐπεμψε κατὰ τῶν καρμείων· ἀλλή δὲ πάλιν ἕρις δυσυχῆς αὖξει κατὰ τῶν παίδων τῆς οἰδίποδος· κατὰ τε τὰ δώματα καὶ τὴν πόλιν· καὶ γὰρ ὅπερ ἐκ ἑστὶ καλόν, ἔδέποτε φύσει καλὸν ὑπάρχει· ἔδὲ οἱ μὴ ὄντες ἐννομοὶ παῖδες καλοὶ εἰσιν· ὥς ὁ οἰδίπους τὸ κακὸν γέννημα τῆς μητρὸς· τὸ μεμιασμένον σπέρμα τῆς πατρὸς· ἢ δὲ ἰοκάστη ἦλθε λέχος εἰς συγγενικόν. Si quis rectius istis aliquid hic deprehendere valeat, nã lubentes illud amplectemur.

V. 852.

- - - πέλας γὰρ τειρεσία, φίλοισι σοῖς
 'Εξόρμισαι σὸν πόδα· - - -

Scholiastes legit etiam ἐξορμίσαι in infinita & activa forma, ejus verba hæc sunt: Θάρσει ὦ τειρε-

σία) ἔξεσί σοι γὰρ πλησίον τῶν φίλων ἤσσαι τὸν πόδα· γράφεται καὶ ἐξόρμισαι, ἀντὶ τῆς ἤσσαι τὸν σὸν πόδα· ἡ μεταφορὰ δὲ ἀπὸ τῶν νηῶν τῶν εἰς λιμένα καταγομένων. Prior lectio magis mihi placet. Sed tamen vehementer existimo Euripidem scripsisse:

Ἐξώρμισας σὸν πόδα· - - -

Prope enim tuos amicos extulisti tuum pedem. i. e. Prope jam ad tuos amicos pedem tuum pertulisti.

V. 859.

Κόπῳ παρῆμαι γὰρ Ἐρεχθεῖδιν ἀπο·

Ex Scholiaſte diſcimus etiam alias legi πάρεμι. Scribendum vero etiam: γῆς ἐρεχθεῖδιν ἀπο.

V. 885.

Ἄ γὰρ τί ἐ δρῶν, ὅποῖα δ' ἐ λέγων ἔπη·

Canterus in notis teſtatur emendaſſe ſe hunc locum Nov. Lect. l. IV. c. I. Vitium magnum hic hæſere non poteſt, videtur ſcribendum: (*)

- - ποῖα δ' ἐ λ. - - vel etiam: - - ποῖ ἐ δρῶν - -

V. 922.

Τί Φῆς; τίν' εἶπας τόνδε μῦθον, ὦ γέρον;

Scholiaſtes dicit alias legi verſum hunc ita:

Τί

(*) Canteri emendatio huc redit, quod velit priorem negationem tollere. Scaliger etiam legit ποῖα, & τὸ ἐ ἀπὸ κοινῆς repetendum eſſe putat.

Τί φής; ἐμὸν παῖδ' ἔνεκα γῆς σφάζαι θέλεις;
V. 933.

Ἀδικεῖν κελεύεις μ'; ἔ σιωπήσαιμι ἄν.

Cantero, cum versus sic non sit integer omnino, videtur legendum σιωπήσαιμεν ἄν. Mihi aptius videtur si ponatur:

- - - σιωπησαίμην ἄν· in media forma.

V. 957.

Θήσει, μέλεαν κῆρ' - - -

Canterus malit μελαίαν legere, sic enim]versum integrum fore; ego potius legerim:

Θήσειε μέλεαν - - -

Nam paulo ante etiam in hoc modo ponitur:

- - - ἐκσώσειεν ἄν·

Sicque secundus pes erit tribrachys.

V. 976.

Θνήσκειν ἔτοιμός εἰμι, πατρίδος ἐκλυτήριον*

Canterus testatur se hunc locum emendasse Var. Lect. I. IV. c. I. (*) Ego existimo pro ἐκλύτῃριον esse legendum ἐκλυτήριος, & Θνήσκειν ejiciendum, & existimo hoc Θνήσκειν ex Scholiastis alicujus explicatione sumtum esse. Scholiastes locum sic explicat:

(*) Canterus versum emendat τὸ εἰμὶ delendo.

plicat: Ἐγὼ δὲ θνήσκειν ὑπὲρ πατρίδος ἑτοιμός εἰμι, ἀπολυόμενος αὐτὴν τῶν περιεσώτων κακῶν.

V. 987.

Δελφὸς περάσας φεῦγε· πῇ με χρὴ πάτερ μολεῖν;

Hoc πάτερ e versu est ejiciendum. Canterus etiam meminit se locum istum emendasse Nov. Lect. l. IV. c. I. (*)

V. 996.

- - - καὶ σώσων πόλιν·

Vix verisimile fit Euripidem ita scripsisse, ut diceret Menœceus ad patrem suum, servaturum urbem, cum pater juberet ipsum fingere, ne morte sua servaret urbem; Cum itaque alter ex Scholiastis Eurip. habeat: Προσηγορήσων αὐτὴν) καὶ σώσων τὸν βίον. Et paulo superius: Προσαγορεύων (scr. προσαγορεύσων) ἐκείνην, καὶ συνταξόμενος, ἀπελεύσομαι διατηρήσων τὴν ἑμαυτῷ ζώην. Videtur scribendum esse:

- - - σώσων βίον·

Alter Schol. legit πόλιν· ἄλλως· σώσων τὴν πόλιν, ὅ γὰρ ὡς πατὴρ ᾤετο.

V. 1000.

Ὅς ἐκκομίζει πόλεως, ἀποσερῶν τύχης·

Versus

(*) Canterus τὸ φεῦγε rejicit.

Versus sic non procedit, ego existimo πόλεως eximendum esse, & ejus loco γῆς ponendum, sic:

Ὅς μ' ἐκκομίζει γῆς, ἀπος. - - -

Scholiastes sic versum interpretatur: Ὅστις ὁ πάλῃρ φυγαδεύει καὶ ὑπεξάγει τῆς πόλεως τῆς εὐτυχίας ἀποστέρων με. Vel:

Ὅς ἐκκομίζει γῆς μ' ἀπος. - - -

V. 1029.

Πολύσωνος, πολύφθορος.

Scribe: Πολυφθόρος.

V. 1033.

Διρκαίων ἃ πόλ' ἐκ τό -
Πων νέες πεδαίρε -
Σ' ἄλ. - - -

Scribendum videtur:

Διρκαίων ἃ πόλ' ἐκ
Τόπων νέες πεδαίρε σ'
Ἄλ. - - -

Et sic melius convenient versus cum iis qui in Ἀντιστροφῇ iis respondent.

V. 1035.

Σ' ἄλυρον ἀμφὶ μέσση.

Ad quæ Schol. Ἄλυρον δὲ μέσσην, τὸν θρήνον, παρότον πρὸς αὐλὸν, ἔχῃ πρὸς λύραν ἡδονῆς οἱ ὕμνοι, ἱερὰν Ἀπόλλωνος νομιζομένην. Ἀπενθῆς δὲ Θεὸς ὁ Ἀπόλλων. Fallitur Ezech. Spanhem. Observat. in Callim. hym. in Jov. v. 1. p. 4. dum putat Scholiasten dicere

cere hic hymnos promiscue ad tibia[m] cantari solitos, ejus verba hæc sunt: *Canē vero consueverant iidem hymni non ad lyram sed ad tibia[m], secundum Schol. Eurip. Phæniss. v. 1036. a quibus rursus abit Proclus in Crestomath. qui hymnos proinde ad lyram, προσώδια vero ad tibia[m] scribit decantata.* Sed omnino patet Scholia tantum loqui de threnis ad tibia[m] cantari solitis, non de cæteris, cum ipse addat lyram Apollini fuisse sacratam, eumque non esse tristem Deum.

V. 1043.

Ἦϊον βοάν,

Ἦϊον μέλος.

Hæc κῶλα cum κῶλοις in ἀντιστροφῇ nullo modo conveniunt, nec facile possent iis ut convenient disponi. Ego legerim sequentem in modum: [*]

Ἰήϊον βοάν,

Ἰήϊον μέλος.

Sicque versus sunt jambici dimetri βραχυκατάληκτοι, & ipse Scholiastes videtur hanc lectionem confirmare, sic enim is habet: Ἰήϊον δὲ βοάν. Θρηνηλικὴν βοήν. διὸ ἐπὶ μὲν Θρήνων ψιλλᾷται. ἐπὶ δὲ παιώνων δασύνεται. & sic referenda erunt ista ad præcedens ἐσέναζον.

V. 1045.

Ἄλλος ἄλλον ἐπώλοτυζε διαδ. - - -

Ue

[*] Huic lectioni favet MSC. CCC. quod testatur Barnesius ad h. l.

Ut versus, qui est trochaicus tetrameter κατὰληπ-
τος, quinto pede habens tribrachyn, sit integer,
scribe:

Ἄλλος ἄλλ' ἐπώϊότυζε - -

V. 1054.

Μαίρῃ γὰρ γάμυς δυσγάμυς ὁ τάλας.

Ut hoc κῶλον respondeat quinto in strophe scribe:

- - - δυσγάμυς τάλας. sine articulo.

V. 1061.

Τέκεα μέλεος. ἀγάμεθ', ἀγάμεθα.

Ut respondeat versui in strophā 12. scribe:

- - - ἀγάμεθ' ἀγάμεθ'.

V. 1067.

Γενοίμεθα δ' ὦδε ματέρες,
Γενοίμεθ' εὐτεκνοὶ φίλαι.

Versus debent esse trochaici dimetri catalectici;
itaque sic scribendi:

Γενοίμεθ' ὦδε μὲν
Γενοίμεθ' εὐτεκνοὶ.

Quæ εὐτεκνος fit, utique mater erit; itaque ματέρες
neutiquam esset apte positum, & φίλαι etiam ex-
trinsecus est insertum, & ejiciendum esse patet ex
eo, quod non se invicem alloquantur, sed po-
tius omnis ille chorus puellarum a Pallade illud
optet, ut tam nobiles liberos aliquando gignant:

Γενοίμεθ' εὐτεκνοὶ,
Παλλάς - -

Et

Et Schol. Ὡς παρθένοι δὲ παρθένω Θεῷ εὐχόμενοι.

V. 1072.

Ὅθεν ἐπέσσυτο τάνδε γᾶν.

Scribe ut versus sit integer: τάνδε γαῖαν, est trochaicus dimeter acatalecticis, habens primo loco tribrachyn, secundo dactylum.

V. 1091.

οἶδ', ὥς μέλει μοι καὶ τόδ', εἰ λεύσει φάος.

Scribendum omnino esse mihi videtur:

- - - μοι καὶ τῷδ', εἰ λεύσει φ.

V. 1098.

Πύργων ἐπ' ἄκρων σὰς μελάνδετον ξίφος
Λαιμόν διῆκε. - - -

Scribe: Λαιμῶ διῆκε. - - -

V. 1100.

- - - ἐπὶ καὶ λοχαγέτας
Πύλας ἐφ' ἐπὶ, φύλακας - - -

Ita scripsisse Euripidem minime existimo. Scribo itaque πύλαις ἐφ' ἐπὶ in dandi casu, unde Æschyli Tragedia Ἐπὶ ἐπὶ Θήβαις.

V. 1105.

- - - δι' ὀλίγας περγάμων τ' ἀπ' ὀρθίων.

Scribe: - - - περγάμων ἀπ' ὀρθ.

Πέργαμα hic designat arcem Thebarum, vel alia urbis loca in altum surgentia, unde prospici poterant,

terant, quæ extra Thebas agebantur, vel ipsa incenia urbis Thebarum, ib. v. 1183.

- - καὶ ἀκρῶν περγάμων ἐλεῖν πόλιν.

Scholiasles explicat περγάμων per τῶν τειχῶν. Varinus: Πέργαμον Ὅμηρος τὴν τῆς Ἰλίας ἀκρόπολιν μόνην ὀνομάζει θηλυκῶς. οἱ δὲ νεώτεροι πάσας τὰς ἀκροπόλεις ἔτω καλεῖσιν. οἱ καὶ ἐδιδέχοντο τὰ περγάμα φασί. δῆλον ὡς Πέργαμος καὶ πόλις λέγεται. ἡ δ' αὐτὴ καὶ ἀκρόπολις, καὶ ἀκρὰ πόλις κατὰ διάλυσιν, ἐν ἣ καὶ ναὸς Ἀπόλλωνος. Πέργαμον τὴν πόλιν Ἴωνες λέγουσιν. οἱ δὲ πάντα τὰ ὑψηλά.

V. 1225.

Τῷ παῖδε τὸ σὺ - -

Scribe: Τῷ παῖδε - - -

V. 1290.

*Αἰ, αἰ, αἰ, αἰ. τρομερὰν φρίκα.

Scholiasles legit φρίκα, quod idem esset, aptius tamen videtur legi φρίκα, ne eadem vocum earum terminatio sit indecens. Schol. *Αἰ, αἰ, τρομερὰν φρίκα] φεῦ, φεῦ ἐντρομον ὀρδίασιν τῶν τριχῶν ἔχων &c. & rursus infra: τρομερὰν φρίκα] φρίκην τρομερὰν παραίτιαν. - - - ἄλλως. τῇ φρικῇ τρομερὰν ἔχω τὴν φρίκα. Porro observandum Scholiaslen tantum αἰ, αἰ, bis positum agnoscere, ut & in ἀντιστοφῇ semel φεῦ δᾶ, ut infra dicetur. Imo etiam observandum alterum ex Scholiaslis legisse videri φρίκα, in dandi casu, ut ex ultimis verbis liquet, nim. hoc modo:

*Αἰ, αἰ, τρομερὰν φρίκα,
Τρομερὰν φρίκην ἔχω.

Tom. V.

Bb

Quod

Quod profecto displicet, sicque prius τρομε-
ραν etiam ad φρένα pertineret.

V. 1292.

Αι, ε. δια σάρεκα δ' - - -

Scholiaſtes non agnoſcit hoc αι, ε. itaque mihi
videtur ejiciendum, ſic enim fiet, ut verſus dein
idem ſit cum verſu tertio ανλιςροφης, conſtabitque
vel ex duobus anapaſtis, vel ex priore pæone ter-
tio & poſteriore jambo.

V. 1295.

Δίδυμα τέκνα, πότερος ἄρα·

Scribe τέκεα pro τέκνα, & ſic verſus reſpondebit
ſexto ut decet ανλιςροφης, & ipſe Scholiaſtes hanc
confirmat lectionem: Δίδυμα τέκεα) τῷτο τινες
ſολοικισμόν ἡγήσαντο· ἔδει γὰρ εἰπεῖν, διδύμων τε-
κέων.

V. 1310.

Ἐπὶ φρέν' ἐπηλυθέτην.

Scribe: (*)

Ἐπὶ φρέν' ἡλυθέτην·

Sic verſus congruet cum ſeptimo κώλω τῆς ſροφης.

V. 137.

Ἐνεκεν ἐριννύων·

Scribe: Ἐνεκ' ἐρινν. ſic cum ultimo κώλω ſροφης
congruet, etiam Scholiaſtes ſic legerat.

V. 1337.

(*) Sic etiam legit MSC. Barnesii.

V. 1337.

πῶς Φῆς; νέκυν τοι παιδὸς - - -

Ego existimo melius scribi: - - - νέκν τῷ παιδ. - -

V. 1345.

- - - τίν' εἶπω μῦθον, ἢ τί γον;

Pes septimus esset pyrrichius, τίνα τὸ ναί;
esset per cæsura productur c non admit-
tatur, desideratur quædam forte esset le-
gendum:

- - - ἢ καὶ τίνος λόγον;

V. 1348.

Πρὸς πεπραγμένοις ἄλλοις πῆμασι; λέγεις δὲ τί;

Scribe:

Πρὸς πεπραγμένοις ἄλλοις πῆμασι λέγεις δὲ τί;

Ad jam facta cætera mala an sane adhuc aliquid dicis? vel ut vulgo scribitur: Ad jam facta cætera mala? dicis v'ero quid? unde δὲ esset servandum.

Scholias: Λέγεις δὲ (ἢ τί) ἀποφαστικῶς, ἢ ἐρωτηματικῶς; πρὸς τοῖς εἰρημένοις πῆμασι λέγεις φέρειν ἔρεα;

V. 1360.

Ἐπὶ κρᾶτά τε λευκοπήχεις κλύπας χερσῶν.

Si scribatur pro λευκοπήχεις, λευκοπήχεων, versus erit senarius iambicus, cujus duo primi pedes erunt anapæsti. Scholias: Ἀνάγελε ὑψῆστε θρῆνον) (scribe: Ἀνάγελε) ὑψῆστε θρῆνον) καὶ κλύπον

λευκοπήχεων χειρῶν· ἀνάγεται ἀπὸ κοινῆς. Si λευκοπήχεις servatur, est hypallage, quamvis magis dura, qualis ab Euripide adhibetur in Bacch. ubi dicit λευκόπηχες χειρῶν ἀκμή. Ἀκμή χειρῶν sunt ipsæ manus vegetæ, sed κλύπος χειρῶν non sunt ipsæ manus.

V. 1372.

Ὡς εἰς ἀγῶνα μονομαχῶντ' αἰλικὴν δορός.

Μονομαχῶντ' est in duali numero positum pro μονομαχῶντε, jam μονομαχεῖν αἰλικὴν δορός dure dictum est, videtur scribendum esse:

- - - μονομαχῶντ' αἰλικῇ δορός.

V. 1399.

Ἐτεοκλέης δὲ ποδὶ μέλαψάων πέτρον,
Ἴχνης ὑπόδρομον κῶλον ἐκλὸς ἀσπίδος
Τίδησι· Πολυνείκης δ' ἀπήντησε δορὶ,
Πληγὴν σιδήρῳ παραδοθεῖσαν εἰσιδών·
Κνήμην δὲ διεπέρασεν ἀργεῖον δόρυ·
Στραῖος δ' ἀνηλάλαζε Δαναϊδῶν ἅπας.

Hæc fœde corrupta esse, quis, nisi qui ἐκασίως τὰς ὀφθαλμοὺς καμνύει; non videt? Sana tamen omnia si ordo versuum ita reponatur:

Τίδησι· Πολυνείκης δ' ἀπήντησε δορὶ,
Κνήμην δὲ (forte τε) διεπέρασεν ἀργεῖον δόρυ·
Στραῖος δ' ἀνηλάλαζε Δαναϊδῶν ἅπας
Πληγὴν σιδήρῳ παραδοθεῖσαν εἰσιδών·

Et sensus hinc erit planissimus, alias absurdus.

V. 1437.

Ἐπεὶ

Ἐπεὶ τέκνω πεσόντ' ἐλιπέτην βίον·

Cum λί. in ἐλιπέτην corripitur, scribendus videtur hoc modo:

Ἐπεὶ τέκνω πεσόντ' ἐλιπέτην β.

V. 1473.

οἶδ' ὥς θανόντων ἔδαμ' νίκη πέλοι·

Puto scribendum: ἔδαμῃ, nullo modo.

V. 1495.

Τὸν ὑπὸ βλεφάροις φοίνικ', ἐρύθημα
Προσώπῃς. - - -

Φοῖνιξ, masc. gen. & substantive sumtum hic purpuram, ruborem, designat. Hesych. Φοίνικι, ἐρυθρῷ βάμματι. Scholiastes hunc locum male interpretatus est, quando φοίνικ' cum ἐρύθημα conjunxit, & adjective φοίνικ' in masculino genere usurpari dixit loco neutri: φοίνικ' ἐρύθημα) τὸν πυρρόν· ἀρσενικῶς δὲ εἶπε τὸν φοίνικα ἐρύθημα, ἀντὶ ἐδέλεσθ'· ἔδει γὰρ εἰπεῖν βλεφάροις φοινικὲν ἐρύθημα.

V. 1506.

Δάκρυσιν ὦ δόμος δόμος ἀνακαλέσομαι·

Cum versus sit ἀναπαισικὸς videtur alterum δόμος esse e versu ejiciendum.

V. 1512.

- - - ἰώ μοι πάτερ·

Τίς ἑλλὰς, ἢ βάρβαρος, ἢ τῶν προπάροι -

Θεν εὐγενεῖαν ἕτερος ἔτλα κακῶν τόσων
Δι' αἵματος ἀμερίς τοιαύδ' ὄχρα φανερά;

Hæc videntur de Oreste dici, & tunc deberet scribi: Τίς ἔλῃν ἢ Βάρ. - - Scholiastes vero intelligit hæc verba de ipsa Antigone. Τίς ἔλῃς) τίς ἔλῃνικῇ γυνὴ ἢ Βάρβαρος γυνὴ δηλονότι; ἄλλως τίς φησὶν ἔλῃνων ἢ Βαρβαρῶν, καὶ τῶν ἀνέκαθεν ἀνδρῶν τοσούτων πλῆθος κακῶν ὑπέμεινε. Ex quibus verbis alterius (posterioris sc.) Scholiastæ conjici potest, etiam de viro esse intellecta verba Euripidis. Si de fœmina in ἕτερος esset ἐναλλαγὴ generis. Nota porro ex Scholiastæ conjici posse aliquid aliter cum in his versibus legisse, quam vulgatum est, sic enim interpretatur: Ὑπέμεινε καὶ λύπης ἐπὶ ἀνδρωπίνῃ σώματος τὸ γὰρ ἀνδρωπεύς, ἀνὴρ τῷ ἀνδρωπίνῃ.

V. 1523.

Τίν' ἐπὶ πρῶτον ἀπὸ χαίτας σπαραγμοῖς
Ἀπαρχὰς βαλῶ, μαίερος ἐμᾶς ἐν διδύμοις
Γάλακλος παρὰ μαστοῖσιν

Scribendum: Ἀπαρχὰς βάλλω, dein ἐμᾶς διδύμοις Γάλ. ut præpositio ἐν deleatur, nam sequitur παρὰ, ut διδύμοις παρὰ μαστοῖσιν. Scholiastes dicit: Γάλακλος) λείπει τοῖς ποιητικοῖς ut sit μαστοῖς τοῖς γάλακλος ποιητικοῖς.

V. 1540.

Δυστυχὲς ἀγγελίας ἔπος οἶση

Scholiastes etiam agnoscit οἶση, hinc illud interpretatur per κομίσση, ego nihiloominus existimo scribi debere

debere εἶση scies, cognosces, quæ oratio utique huic loco magis convenit, & genuina est, quam si legatur οἶση.

V. 1542.

- - - αἰ παρὰ Βάκλῃροις,
Πόδα σὸν τυφλόπην θεραπεύμασιν
Ἄϊεν ἐμόχθῃ πάτερ - - -

Mira Orationis structura, ἐμόχθῃ πόδα σὸν θερ. Valde dubito Euripidem sic scripsisse, si quid conjectura consequi quis poterit, videtur Βάκλῃροις esse spurium & ejiciendum, ut sit:

- - - αἰ παρὰ
Πόδα σὸν τυφλ. - -

Quæ ad pedem tuum cæcum semper laborem habuit, ut eum nimirum dirigeret. Scholiastes: Ἦτις τὸν τυφλὸν σε πόδα θεραπεύμασιν αἰεὶ μετὰ μόχθῃ ὁδηγεῖ. (scr. ὠδήγει) unde conjici poterit, Βάκλῃροις a Scholiaste itidem non agnosci.

V. 1550.

Ἀλλ' ὀδύναισι λέγω· ὁ σὸς ἀλάτῳρ· Scribe:
- - - λέγω· σὸς ἀλάτῳ.

Sic versus erit tetrameter quatuor pedibus constans, tribus dactylis & spondæo.

V. 1562.

Ἰκέτις ἰκέταν αἰρομένα·

Scholiastes notat: Γράφετε δὲ καὶ ὀρομένα· ὅ ἐστιν ὀρέεσσα, καὶ προλείνεσσα τὸν μασόν· quod magis

probo quam αἰρομένα, utique cum impetu ferebatur Jocaste, ut filios a mutua cæde prohiberet mature; & ex eventu, cum manus sibi intulisset, apparet quod fuerit ὀρομένα.

V. 1591.

Ὅν καὶ πρὶν εἰς Φῶς παῖρὸς ἐκ γονῆς μόλειν,
Ἄγονον ἀπόλλων λαΐῳ μ' ἐδέσπισε
Φονέα γενέσθαι παῖρός· - - -

Scholiasies interpretatur ἄγονον per μὴ γεννηθῆναι ὀφείλοντα, vel μὴ πρέποντα τεχθῆναι. Sed meo iudicio male, ἄγονος hic est *nondum natus*, ut etiam Homer. Ἰλ. p. 40.

Ἄϊδ' ὄφελός τ' ἄγονός τ' ἔμεναι· - - -

Itaque ἄγονον apud Euripidem positum tanquam ἄγονον ὄντα, *nondum natus*. Dein ἐδέσπισε Φονέα γενέσθαι nisi valde fallor non potest dici hic, sensus enim debet esse, *quod Apollo vaticinatus sit antequam natus esset Oedipus interfectorem futurum parentis sui*. Γενέσθαι vero cum sit Aoristus 2. de futuro non potest usurpari. Itaque suspicor scriptum fuisse ab Euripide: Φονέα γενέσθαι, per futurum 2. medium.

V. 1652.

Σαυλὴν ἂν ἐγγὺς τῷδε συνθάψεις νεκρῷ.

Forte scribendum:

Σαυλὴν ἂν ἐγγὺς - - - vel:

Σαυλὴν ἂν ἐγγὺς τῷδε συνθάψῃς νεκρῷ.

V. 1653.

Ἄλλ'

Ἀλλ' εὐκλεές τοι δύω - - -

Scribe: Ἀλλ' εὐκλεές δύω - - -

Nec Scholiales videtur agnoscere hoc τοι.

V. 1669.

Νύξ ἄρ' ἐκείνη - - -

Hoc ἄρ' hic non corripitur. Vide Varinum in Ἀρα.

V. 1685.

Οἶδ'. Αἰσχρά φυγὴ θυγατρὶ, σὺν τυφλῷ πατρὶ.
Ἀντ'. Οὐ σωφρονέσῃ γ', ἀλλὰ γενναία, πάτερ.

Scribendum omnino est:

- - - ἀλλὰ γενναία πάτ.

In casu recto, & sensus est: *Non turpis prudenti videbitur ista fuga, sed generosa.*

V. 1708.

Γενόμεθα, γενόμεθ' ἀδελφαί γε.

Scholiales: Γενόμεθα) ἀντικλόν δὲ τὸ μετὰ τῷ σ'. τῶν θυγατρῶν παρθένων ἀδελφαί τυγχάνομεν. Hinc apparet Scholialisten legisse γενόμεθα, quod itaque reponendum, & versus erit constans ab initio ratione duplici tertio.

V. 1717.

Τί τλαῖς; τί τλαῖς; ἔχ' ὅρα δίκαι κακές.

Schol. Τί τλαῖς;) τί φησὶν αἰεὶ λέγεις ὅτι δεινὰ τλαῖς· εἰ γὰρ καὶ συνεχῶς αὐτὸ λέγεις, ὅμως ἡ δίκη

δίκη τὰς κακὰς ἔχ' ὁρᾷ. Itaque scribendum: Τί-
τλάς; & semel tantum, & versus erit dimeter,
primus pes anapaestus.

V. 1730.

ἽΟιδ. Φεῦ τὸ χρήσιμον φρενῶν.
ἸΑν. Ἐἰς παῖρός γε σ. - - -

Schol. Φεῦ τὸ χρήσιμον) τινὲς καὶ τῷτο τῆς ἸΑνι-
γόνης λέγουσι, quod valde probabile, & hoc si es-
set post φρενῶν punctum delendum.

V. 1735.

Σκόλια γὰ καλύψω.

Canterus testatur hunc locum se emendasse Nov.
Lect. l. IV. c. I. (*) Ego existimo legendum:

Σκόλιας γὰ κ.

Tempore noctis, si nox facta fuerit. In sacro scri-
ptore N. Γ. Σκόλιας ἔτι ἔσης. Joh. 20. I.

V. 1737.

ἸΑλις ἔχουσα ὀδυρμάτων ἑμῶν.

Canterus malit ἔχουσι. Scribe: (**)

ἸΑλις ἔχου' ὀδυρμ. - - -

V. 1745.

Καδ-

(*) Canterus τὸ γὰ tolli vult.

(**) Barnesius favente ejus MSC. τὸ ἔχου' plane e ver-
su ejicit.

Καδμείαν - - -

Χάριν ἀχάριτον εἰς Θεὸς διδῶσα·

Pone post διδῶσα interrogationis signum, nam sic
Antigone loqui intelligenda.

T A N T U M.

CONCI-

CONCILIIUM TRIDENTINUM

non institutum esse ad inquirendam illustran-
damque ex Scripturis Veritatem; Sed
ad subvertendam, stabiliendosque
Rom. Ecclesiæ Errores

[a] DEMONSTRATIO

HENRICI BULLINGERI

Die Caroli M. D. LI.

ESAIAS:

*Accingite vos & vincimini: Inite Consilium, & dis-
sipabitur: Loquimini verbum, & non fiet:
Quoniam nobiscum DEUS.*

NUllus est hodie Sermo in ore omnium cre-
brior quam de CONCILIO TRIDENTI
celebrando, neque sunt acriores rixæ
quam de hoc ipso Concilio: dum hic ex
eo nescio quid Salutis & absolutam quandam Re-
forma-

[a] Quandoquidem Emin. Cardinal. QUIRINUS ex ali-
quo tempore singulari studio fervet, ut sibi aliisque per-
suadeat, Paulum III. Pontif. Rom. adscitis in consilium
amplissimis & doctissimis Viris, serio ac diligenter id
egisse, ut Ecclesia in Doctrina & Disciplina misere de-
pravata pristinum suum nitorem reciperet, atque hoc no-

formationem expectat; ille vero ex eodem nihil oriturum contendit, quam bella & innoxiorum hominum cædes. Ac nisi mente capti simus, propriæque Salutis negligentissimi, cogitabimus & diligenter quidem cogitabimus singuli, quid ex eo nobis polliceamur, ut hoc vel amplecti vel respuere constantissime pergamus. Proinde rem non ingratham me Vobis, Viri Patres & Fratres venerandi, Filiique dilectissimi, facturum confido, si breviter & perspicue demonstrem, quid vere de hoc judicare debeamus, nempe, *TRIDENTINUM illud CONCILIUM non institutum esse ad inquirendam illustrandamque ex Scripturis sanctis Veritatem, aut ad reformandam legitime Ecclesiam Christi; sed ad subvertendam hanc, ad stabiliendos, inquam, Romanæ Ecclesiæ Errores impietatesque, ac bene cæptos per Germaniam aliaque Europæ loca Reformationes & impediendas & abolendas.*

Ad quam rem ostendendam & confirmandam nihil mihi opus erit peregrinis aut longe petitis dubiisve Testimoniis: Ex ore illorum qui indixere Concilium, hoc est ex BULLA Indictionis & ex DECRETIS Concilii hoc nullo evincam negocio. Ne quis autem ignoret, qualis sit INDICATIONIS BULLA, recitabo hanc Vobis de verbo ad verbum,

mine pientissimos Majores nostros injustæ Secessionis palam accusat: Ne silentium nostrum in Veritatis, quam Ecclesia Turicensis constanter profitetur, fraudem interpretari quis possit, visum est ipsi hanc Sancti BULLINGERI Demonstrationem opponere, ut cognoscat nobis jam dudum Rom. Ecclesiæ artes (Eph. IV: 14.) patuisse. J. J. B.

bum, nam brevis est, totaque Bullæ PAULI primæ ceu fundamento imposita.

„ [b] JULIUS Episcopus, Servus Servorum
 „ Dei, ad futuram rei memoriam. Cum ad tol-
 „ lenda Religionis nostræ dissidia, quæ in Ger-
 „ mania longo tempore, non sine totius Christia-
 „ ni orbis perturbatione & scandalo, viguerunt,
 „ bonum, opportunum & expediens esse videa-
 „ tur, sicuti & charissimus in Christo Filius no-
 „ ster CAROLUS Rom. Imperator semper Au-
 „ gustus, nobis per suas Literas & nuncios signi-
 „ ficari fecit, ut sacrum, œcumenicum, gene-
 „ rale Concilium per sceleris recordationis PAU-
 „ LUM PAPAM III. Prædecessorem nostrum in-
 „ dictum, & per nos tunc Cardinalatus honore
 „ fungentes, atque ipsius Prædecessoris nomine
 „ una cum duobus aliis S. Rom. Ecclesiæ Cardi-
 „ nalibus ipsi Concilio præsidentes, inceptum,
 „ ordinatum atque continuatum, in quo plures
 „ publicæ & solennes habitæ fuerunt Sessiones,
 „ pluraque tam in causa Fidei quam Reformatio-
 „ nis morum promulgata Decreta, multaque &
 „ ad utramque causam pertinentia examinata &
 „ discussa, ad Civitatem Tridentinam reducatur:
 „ Nos, ad quos summos pro tempore Pontifi-
 „ ces spectat generare Concilia, indicare & diri-
 „ gere, ut Ecclesiæ pacem, & Christianæ Fidei
 „ orthodoxæ Religionis incrementum, ad omni-
 „ potentis Dei laudem & gloriam procuremus,
 „ & quantum in nobis est, tranquillitatem ipsius
 „ Ger.

[b] *Indictio continuationis Concilii Tridenti celebrandi.*

„ Germaniæ , [quæ sane Provincia retroactis
 „ temporibus in vera Religione , ac sanctorum
 „ Conciliorum , Patrumque Doctrina excolenda,
 „ exhibendaque maxime Pontificibus , Christi Re-
 „ demtoris nostri in terra Vicariis , debita Obe-
 „ dientia & Reverentia , nulli Christianorum Pro-
 „ vincia secunda ,] paterne consulamus: Spera-
 „ mus per ipsius Dei gratiam & benignitatem fu-
 „ turum , ut Reges omnes & Principes Christiani
 „ iustis piisque nostris in hac re votis annuant ,
 „ faveant atque assistant. Venerabiles Fratres no-
 „ stros Patriarchas , Archiepiscopos , Episcopos ;
 „ & dilectos Filios Abbates , omnesque alios &
 „ singulos , qui de jure , vel consuetudine , vel
 „ privilegio Conciliis generalibus interesse debent ,
 „ quosque idem Prædecessor noster in suis Indi-
 „ ctionis & aliis quibuscunque desuper confectis
 „ & publicatis Literis Concilio interesse voluit ,
 „ per viscera misericordiæ Domini nostri Jesu
 „ Christi hortamur , requirimus & monemus , ut
 „ proximis futuris Kalendis Maji , quem diem ad
 „ ipsum Concilium , in eo in quo nunc reperi-
 „ tur statu , reasumendum & proseguendum ,
 „ brevi ac matura Deliberatione , ex certa nostra
 „ Scientia & de Apostolicæ Auctoritatis plenitudi-
 „ ne , ac Venerabilium Fratrum nostrorum S.
 „ Romanæ Ecclesiæ Cardinalium consilio & as-
 „ sensu , statuimus , decrevimus & declaramus ,
 „ in ipsa Civitate Tridenti [legitimo cessante im-
 „ pedimento] convenire & se congregare , ac ip-
 „ sius Concilii continuationi , omni mora post-
 „ posita , incumbere velint. Nos enim operam
 „ sedulo daturi sumus , ut eodem tempore , in
 „ eadem Civitate , nostri omnino adsint Legati ,
 „ per

„ per quos [si per ætatem nostram valetudinem-
 „ que & Sedis Apostolicæ necessitates, personali-
 „ ter adesse nequiverimus] Spiritu S. Duce, ipsi
 „ Concilio præsidebunt, quacunque ipsius Con-
 „ cilii translatione & suspensione, cæterisque
 „ contrariis, non obstantibus quibuscunque, ac
 „ præsertim illis, quæ idem Prædecessor noster
 „ in suis Literis prædictis, quas cum omnibus &
 „ singulis in eis contentis Clausulis & Decretis,
 „ in suo robore permanere volumus atque decre-
 „ vimus, & quatenus opus sit innovamus, vo-
 „ luit non obstare. Irritum nihilominus decer-
 „ nentes & inane, si secus super iis a quoquam
 „ quavis auctoritate scienter vel ignoranter conti-
 „ gerit attentari. Nulli ergo omnino hominum
 „ liceat hanc paginam nostrorum, Hortationis,
 „ Requisitionis, Monitionis, Statuti, Declarati-
 „ onis, Voluntatis, Innovationis, Decretorum
 „ infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si
 „ quis hoc attentare præsumserit, indignationem
 „ omnipotentis Dei ac Beatorum Petri & Pauli
 „ Apostolorum se noverit incursum. Datæ Ro-
 „ mæ apud S. Petrum: Anno Incarnationis Do-
 „ minicæ MDL. XVIII. Cal. Decembr. Pon-
 „ tificatus nostri anno I. „ Hactenus Bullam In-
 „ dictionis Concilii recitavi.

[c] Nihil vero est quod nos metuamus indig-
 nationem omnipotentis Dei incursum, si iniquæ
 pergamus contradicere Constitutioni. Bruta sunt
 ista, umbratilis & stertentis Romani Dei fulmina:
 qui

[c] *Non metuendæ minæ Rom. Pontificis.*

qui veri, omnipotentis & æterni Dei indignationem, alioqui horrendam, non satis gravem arbitratur, nisi etiam Apostolorum, velut Coadjutorum, conjungat. Ignorat hic Pontifex ut æternam & ineffabilem Dei potentiam, ita Doctrinam Religionis nostræ veram, a Sanctis Christi Apostolis Petro & Paulo orbi annunciatam, in vindicta exercenda creaturas Creatori nonnisi cum Sacrilegio conjungi. Et nos quidem sumus Abrahamæ, ergo & promissionis Dei filii. Promissionis verbum est: *Benedicam eis, qui tibi benedicent, male dicentibus vero tibi maledicam ego.* Denique: *In Semine tuo benedicentur omnes Gentes terræ.* Hanc promissionem cum vera fide amplectamur secundum Evangelium Jesu Christi a Petro & Paulo prædicatum, certe benedicti, & ab omni maledictione liberati sumus: Joanne quoque Baptista attestante atque dicente: *Pater diligit Filium, & omnia dedit illi in manum. Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam; sed ira Dei manet super eum.* Quinimmo de maledictionibus benedictionibusque talium Pontificum loquens apud Malachiam Dominus: *Si volueritis audire, inquit, & si volueritis ponere super cor, ut detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum, mittam in vos execrationem & maledicam benedictionibus vestris.* Quid quod Rex unicus & Pontifex vere summus Christus Dominus noster confitentibus nomen Messiae benedicat, abnegantibus maledicat? Nam & in Prophetis pronunciavit Dominus: *Maledictus qui fecerit opus Domini negligenter.* Proinde hoc velut antidoto præmuniti, alacres & securi jam pergimus & dicere & audire, quæ pertinent ad gloriam veri Pontificis Christi Domini nostri,

Tom. V. Cc stri,

stri, & derogationem Pseudo-Pontificis & æmuli Christi Papæ atque Concilii ejus Tridentini, quod instituit Christum rursus ex Germania ejicere, ac seipsum rursus in templum Dei collocare ac pro Deo ostentare.

[d] Principio enim *Causas* indicti Concilii commemorans manifeste prodit quid quærat & effectum cupiat. Queritur dissidium exortum esse in Germania in Religionis negotio, quod mox ad omnes alias Nationes totius Orbis Christiani turbandas dimanaverit. Addit, Germaniam a retroactis temporibus alias Nationes superavisse primum quidem in excolenda Doctrina sacrorum Conciliorum & sanctorum Patrum, deinde vero in exhibenda debita obedientia & reverentia Pontificibus, Christi Redemptoris in terra Vicariis. Quivis autem ex his juste & vere, non sycophantice aut calumniose collegerit, Pontificem non indixisse Concilium, ut ex Scripturis inquiratur Veritas & Christo Servatori nostro sua debita impendatur Reverentia, Obedientia & Gloria; sed ut Germania redeat ad pedum oscula, id est, canis ad vomitum & Sus lota ad volutabrum cœni. Nam prædicat Julius Concordiam Germaniæ veterem, quæ nunquam inducto dissidio discerpta sit. Observate quæso hominis verba, ut recte judicetis & quid ab eo instituatur intelligatis. Qualem obsecro prædicat Concordiam & Religionem Germaniæ? Eam, qua omnes Germani homines simplices & agrestes, Bestiæ ab illis sanctis Patribus appellati,

[d] *Quare institutum sit Concilium Tridentinum?*

pellati, crediderunt regulas S. Patrum & Decreta Conciliorum, vera & ipsissima esse Fidei Christianæ fundamenta, & Pontificem Romanum in terris Christi in cœlo agentis esse Vicarium cum plenitudine potestatis, cui obedire & voces ejus tanquam Christi & Petri ore pronunciatas excipere, omnino sit de necessitate Salutis. Hanc vero Concordiam sanctam disruptam esse queritur, hanc quoque restauratam & redintegratam ardentissimis votis exoptat.

[e] Præstat autem hic obiter audire in quam formam Doctrinæ inducti sint Germani, per quam persuasi Sedem illam & beatum Patrem in ea sedentem deseruerunt. Misit impura Roma ante annos 33. impudentissimos & insatiabiles in Germaniam Legatos, qui populo plenariam omnium peccatorum remissionem annuntiarent, immo divenderent, etiam eorum scelerum, quæ pietas propter execrandam fœditatem & extremam impietatem vel nominare vetat. Id cum audissent Viri pii & docti in Germania, per Saxoniam & Helvetiam, cernerentque stolidum vulgus Salute vera, sed & opibus suis, spoliari crudeliter per spirituales illos prædones & latrones, adeoque pro pecunia nihil non venale esse, sicut quondam S. Petrus Simonio Mago, ita hi Sectatoribus ejus objecerunt, dicentes: *Pecunia vestra vobiscum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimastis pecuniis parari! Non est vobis pars neque sors in ratione hac: Cor enim vestrum non est rectum coram Domino. Nec dubium est*

Cc 2

quin

[e] *Quomodo & quid docta sit Germania.*

quin Germani Doctores excitati a Deo tantæ impudentiæ se opposuerint, cuius gratia, & dogmata impia multa alia Romanæ Ecclesiæ oppugnare, & ex vetustissimo illo, non novo prolato Evangelio, palam demonstrare perrexerunt: Omnem veritatem credendam & omnem pietatem sacris comprehendi & tradi Scripturis: Patribus ergo & Conciliis non esse credendum, nisi quatenus cum Scriptura congruunt. Ex hac Scriptura docuerunt: Deum Patrem orbi dedisse Filium unigenitum, & in hoc uno Salutis omnia: Hunc enim esse Caput Ecclesiæ unicum, Pastorem & Pontificem summum, Intercessorem, Sacrificium, Expiationem, denique omnia vitæ & Salutis solum, adeo ut qui hunc vera fide possideat, omnia vitæ plenissime teneat. Vivere autem Christum Spiritu suo manereque in Ecclesia, unde nihil ei ullis opus sit Vicariis. Vicarium enim absentis gerere vices. At Jesum Christum in Ecclesia sua præsentem esse, non absentem. Hunc operari Salutem fidelium in ministerio verbi & Sacramentorum. Eundem enim instituisse Ministros in Ecclesia, qui prædicent Evangelium & Sacramenta administrent. Porro illum Antichristum esse, quicumque ea quæ solius Christi sunt sibi vendicat, & instituta Christi immutat. Quod cum Pontifex Rom. se cum suis facere, scriptis, dictis & factis palam attestetur, ut maxime execrabilem Christi hostem omnibus piis esse fugiendum. Agnoscitis opinor omnes in his articulos, quos piæ memoriæ fidelis hujus Ecclesiæ Pastor H. ZWINGLIUS & disputandos proposuit, & contra omnes adversarios defendit & asseruit. Ac hoc ipso die Caroli absolvitur annus XXVIII. quo postridie

postridie prima Synodus contra Papam, pro reparanda Gloria Christi in hac urbe celebrari cœpit, deinde etiam Doctrina pietatis spargi latius.

[f] Hanc Doctrinam audierunt Germani, audierunt Angli, Galli, Itali, Dani, Pannonæ & Aquilonares populi, immo audita est hæc prædicatione veræ pietatis per totum quasi terrarum orbem, ac bona pars auditorum expendit diligenter, cum ipsam prædicationem Evangelium regni Dei annunciantium, tum dicta, scripta factaque Papistarum, atque ex ipsa rerum collatione seria & vera, intellexit deserendum esse Papam, veluti Deum fictitium ac Baal verum; adhærendum autem Christo Redemptori unico, Regi & Pontifici summo: Intellexit denique oracula Verbi Dei & Dogmata hominum sibi invicem velut e diametro repugnare, ergo Veritatem amplexandam; humana figmenta abjicienda esse. Sic inquam salutare Schisma factum est in Germania & omnibus aliis orbis partibus; hominibus jam agnoscentibus Scripturam veritatis esse regulam credendorum; non Conciliorum, non Patrum Canones, Christum esse Caput & Pastorem Ecclesiæ, nec habere ullum in terris Vicarium. Separati itaque sunt ab erroribus & a Pseudo-Vicario quidem, sed conjunxerunt se veritati & Christo. [g] Jam vero Pseudo-Pontifex hanc prædam sibi ereptam dolens, prætextu Concilii Oecumenici conatur ablata

Cc 3

[f] *Quomodo receperint homines traditam Doctrinam.*

[g] *Papa regnum suum destructum vult reparare.*

lata recuperare, hoc est, Conciliorum & Patrum Decreta rursus ceu Fidei regulam & fundamenta obtrudere Fidelibus: Cupit agnosci venerarique non pro Episcopo tantum Romanæ Ecclesiæ, sed pro universali Christi in terris Vicario. Proinde luce clarius apparet non cæcitate percussis, in quem finem institutum sit **TRIDENTINUM CONCILIUM**. Cui ergo cordi est relicto Christo adhærere Christi Pseudo-Vicario, cui cordi est humana Decreta pro divinis recipere oraculis, **CONCILIUM TRIDENTINUM** approbet. Certe cum hæc ita certo se habeant, omnes Filii Dei illud ex corde execrabuntur & averfabuntur.

[b] His accedit, quod JULIUS Papa omnia sua ad Indictionem primam PAULI Papæ refert, quod omnia ejus Edicta, Consulta & Decreta hac in causa ædita confirmat. Interim nullum vel verbum auditur de Scriptura Sancta, de Christo Dei Filio & ejus gloria reparanda. Constat autem PAULUM Papam in Literis & Decretis suis non semel disertis significasse verbis, **CONCILIUM TRIDENTINUM** potissimum ad eradicandas Hæreses in Germania maxime pullulantes convocari. Quid quod nos Ministros Christi & Ecclesiarum in Helvetia, idem ille inter Hæreticos & Ecclesiarum corruptores numerat? [i] Quod si cui placet ipsa PAULI verba audire, hæc scripsit ad Helvetios: *Fuerunt vafri & insidiosus homines, perturbatores Legum, morumque bonorum, iidemque sanctæ catholicæ* ❧

[b] Concilium institutum ad eradicandas Hæreses.

[i] Quinam sint Hæretici quos oporteat eradicari.

& apostolicæ Religionis corruptores, qui vos separare & divellere conati sunt: quibus tantum favit perfidus humani generis hostis, ut ex ista fortissima & nobis charissima Natione, aliquos a nobis potuerit avellere, magno cum dolore nostro, tanquam e sinu & complexu amantissimi patris dilectissimos filios. Quorum jacturam atque damnum etiam nunc lugere & lamentari non desistimus, desiderantes & Deo restitui & [k] nobis. Illud tamen Deo referimus acceptum, quod pars de Vobis in fide erga ipsum Deum & erga sanctam Matrem Ecclesiam perstitit, nec se alienari a cultu veræ & christianæ Religionis passa est. Idem ad Episcopos Sedunensem & Curiensem, ac ad Abbates omnes totius Helvetiæ, quos Ecclesiam Helveticam repræsentare contingit, scribens, objurgat, quod cum vicini sint Tridento, præventi sint tamen a Prælati ex remotissimis partibus Tridentum venientibus. Putat autem ipsis Concilium magis quam illis esse necessarium, quod Natio ipsorum non parva sui parte infecta sit Hæresibus. Hæc PAULI Papæ sunt. Ex quibus iterum liquido apparet CONCILIUM TRIDENTINUM non institutum esse ad discutiendam Controversiam Religionis placide & legitime, ex Scripturis Sanctis; Sed ad eradicandas Christi Ecclesias & ejus Ministros, quos isti falso criminantur Hæreticos. Etenim Julius dicit, se continuaturum Concilium uti indictum est a PAULO: Dicit autem PAULUS se indixisse ad eradicandos Hæreticos & omnes Hæreses.

Cc 4

[1] Præ-

[k] Et mihi & Petro.

[1] Præterea usurpat sibi Papa in Bulla Indictionis & usurpavit hætenus plenariam potestatem & indicendi & regendi Concilium. Atqui nemo nescit Papam illum ipsum esse, qui ab omnibus sacrosancti Evangelii Prædicatoribus accusatur, ut caput omnium malorum, ut auctor & patronus primarius omnium errorum corruptionumque in Ecclesia Dei. Quis autem deferat iudicium reo? Hoc itaque cum armata ad se manu rapiat, ut cunque stupidæ sint oviculæ, intelligunt tamen quid expectent cum in luporum confessum vocantur, ut causam suam agant, immo non agant, sed ut discerpantur atrociter, & expleant luporum ingluviem. Huc pertinet quod Pontifex ait, se omnia facere ex Fratrum suorum S. Rom. Ecclesiæ Cardinalium consilio & assensu: Qui quali sint in Evangelium Christi & in ejus Prædicatores animo, dudum toti terrarum orbi innotuit.

[m] Jam vero quales sunt obsecro qui convocantur in Concilium, veluti Judices causæ, assessores & Senatores hujus cœtus sancti? An Viri fideles, docti, prudentes, justi & sancti, ex omni natione & ordine Christi fidelium? Sed altissimum hic audio Silentium. Quæ hic quæso regula judicandi datur? An Scriptura canonica? Immo Patrum potius & Conciliorum Canones, quibus isti Sacras Scripturas subjici ac ancillari compellunt. Quos ergo convocat beatissimus in sanctum hunc Senatum? Loquatur ipse. Sic ergo dixit

[1] *Papa sibi usurpat imperium in Concilio.*

[m] *Quales convocentur in Concilium Assessores.*

dixit in Bulla Indictionis: *Venerabiles Fratres nostros, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos & dilectos Filios, Abbates, omnesque alios & singulos, qui de jure, vel a consuetudine, vel privilegio Conciliis generalibus interesse debent, quosque Prædecessor noster in suis Indictionibus & aliis desuper confectis & publicatis Literis Concilio interesse voluit. Sed præstat audire Prædecessoris quoque PAULI verba: Convocamus, inquit, omnes ex omnibus locis, tam venerabiles Fratres nostros, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, & dilectos Filios Abbates, quam alios quoscunque, quibus jure aut privilegio in Conciliis generalibus residendi & sententias in eo dicendi permissa potestas est, mandantes in vi Jurisjurandi, quod nobis & huic S. Sedi præstiterunt, ac in virtute Sanctæ Obedientiæ, ut ipsimet adsint. Et reliqua. Ex his intelligimus non omnes ex omnibus Nationibus pios & doctos Viros, immo ne selectos quidem ex his; sed juratos Papæ & Sedis Rom. vasallos colligi, ac his duntaxat jus dari residendi dicendique sententias in Concilio.*

[n] Ac quo rectius intelligatur fraus, totumque iniquitatis mysterium detegatur, non gravabor vobis recitare *Formulam Jurisjurandi*, quo se obstringunt omnes Episcopi Sedi Rom. & summo Pontifici. Formula hujusmodi est: *In nomine Domini. Amen. Episcopus ab hac hora inantea fidelis ero & obediens beato Petro, sanctæque Apostolicæ Romanæ Ecclesiæ, & Domino nostro Domino JULIO Papæ TERTIO, suisque Successoribus canonice intrantibus.*

C c 5

Non

[n] *Prælatorum Juramentum quo Papæ & Sedi obstringuntur.*

Non ero in Consilio aut consensu vel facto, ut vitam perdant, aut membrum, seu capiantur, aut in eos violenter manus quomodolibet ingerantur, vel injuriæ aliqua inferantur, quovis quæsito colore. Consilium vero quod mihi credituri sunt, per se, aut nuncios, aut literas, ad eorum damnum, me sciente, nemini pandam. Papatum Romanum & Regalia S. Petri adjutor eis ero ad retinendum & defendendum contra omnem hominem. Legatum Apostolicæ Sedis in eundo & redeundo honorifice tractabo, & in suis necessitatibus adjuvabo. Jura, honores, privilegia & auctoritatem Rom. Ecclesiæ, Domini nostri Papæ, & Successorum prædictorum conservare, defendere, augere & promovere curabo. Nec ero in consilio, in facto seu in tractatu, in quibus contra Dominum nostrum vel Romanam Ecclesiam aliqua sinistra vel præjudicialia personarum, juris, honoris, status & potestatis eorum machinentur. Et si talia a quibusdam tractari cognovero vel procurari, impediam hoc pro posse, & quantocyus potero commode significabo eidem Domino nostro, vel alteri, per quem ad ipsius notitiam possit pervenire. Regulas sanctorum Patrum, Decreta, Ordinationes, Sententias, Dispositiones, Reservationes, Provisiones & Mandata Apostolica, totis viribus observabo, & faciam ab aliis observari. Hæreticos, Schismaticos & rebelles Domino nostro vel Successoribus prædictis pro posse persequar & impugnabo. Vocatus ad Synodum veniam. Et reliqua. Hæc autem Formula est Juramenti residentium in Concilio & habentium vota: neque remittitur hæc eis in celebratione Concilii, sed intenditur magis. Ergo quid a Conjuratis his aliud expectamus, quam Veritatis oppressionem & tyrannidis impietatisque Pontificiæ asserptionem & reparationem? Qui audita hac Juramenti Formula aliud sibi pollicentur,
cum

cum ratione insaniunt. Quid enim clarius dicere poterant Episcopi, quam quod dicunt singuli: *Non ero in Concilio aut facto, in quo Rom. Pontifex aliquid perdat. Consilium quod mihi credituri sunt nemini pandam ad eorum damnum. Papatum Rom. & Regalia S. Petri adjutor eis ero ad retinendum & defendendum contra omnem hominem. En! contra omnem hominem. Item: Jura, honores, privilegia & auctoritatem Rom. Ecclesiae & Dni nostri Papae conservare, defendere, augere & promovere curabo. Item: Regulas S. Patrum Decreta, Ordinationes, Sententias & Dispositiones, Mandataque Apostolica totis viribus observabo & faciam ab aliis observari. Item: Hæreticos, Schismaticos, & rebelles Domino nostro Papae pro posse persequar & impugnabo. Tam probe sibi cavit Papa in tempore, ne unquam dejectus e Solio suo, Christum cogatur regnantem in Rom. Ecclesia videre. Sed regnabit in Sanctis nihilominus, invitis etiam omnibus Pontificibus & Inferorum portis.*

[o] Scio quid hic objiciatur a quibusdam: Episcopos quidem & Abbates fere omnes indoctos esse, sed adducere tamen secum in Concilium Viros doctos & pios, quorum Suggestionibus utantur in dicendis Sententiis: ab istis autem juvari posse negotium veritatis. Cæterum magistra experientia didicimus, si aliquot tales Episcopi & Episcoporum Consultores docti in Concilio reperirentur, eos tamen non modo non audiri, sed ejici etiam ex Concilio. Etenim certissimum & comper-

[o] *Prælati indocti utuntur doctorum Suggestione in Concilio.*

compertissimum est in Papistico Concilio nullam esse Sententiarum collationem, multo minus ullum apparere ecclesiastici Judicii liberi vestigium. (p) Omnia ad unius Papæ arbitrium & beneplacitum referuntur, ac componuntur: Nam deliguntur Selecti aliquot egregie instructi & exercitati doctis, fraudibus ac imposturis. Hii adornant quæ Concilii Confessui proponenda sunt. Priusquam autem proponant, cum ipsis Concilii Præsidibus, Legatis a latere, adeoque cum ipso Pontifice per Internuncios celeres conferunt, deinde vero approbata ab his proferunt, ut & a Prælatorum Confessu universo recipiatur & approbetur. Quod fieri per vocem gnathonicam PLACET, qui nescit, nihil scit. Atque hic modus est discutiendi capita controversa. Hic candor, hæc libera illa in Concilio tractatio.

(q) Porro videtur nonnullis, Principes quos sæculares vocant, ac Status æquiores futuros, nec unquam permissuros ut Germani hujusmodi præjudiciis & tanta Concilii iniquitate premantur. Cæterum nisi oculis carerent qui hujusmodi spem conceperunt, vidissent jamdudum, ne tantillum quidem sperandum esse a Principibus sæcularibus. Etenim vocem habent in Concilio consultivam, ut ajunt, non definitivam. Concilio interesse, loqui & consulere suo loco & tempore possunt; at residere & Sententias ferre non possunt. Præterea nemo ignorat qualia Decreta a Principibus aliquot

(p) *Qualis collatio in Concilio.*

(q) *Quid in Concilio Principes possint?*

aliquot sæcularibus præteritis annis sanguine & scripta & ædita sint contra religionem nostram synceram. Quibus accedit, quod Principes ac Ordines Germaniæ viderunt, quibus præjudiciis anno XLVI. Tridenti hoc Concilium sit cœptum, & quid in VII. Sessionibus sit decretum, nihilominus tamen in continuationem ejus consenserunt.

(r) Inprimis enim illud moneo observandum, quod de continuatione, non celebratione, Concilii frequentissima sit mentio, & quod *Julius* significanter in hæc verba pronunciat: *Decernimus ad futuras Maji Calendas ipsum Concilium, in eo, in quo nunc reperitur statu, reassumendum & proseguendum.* Proinde Sessiones illæ VII. anno XLVI. Tridenti habitæ his confirmantur & ratæ per omnia declarantur.

Sed ignorant fortassis aliquot vestrum quales illæ Sessiones fuerint. In eorum ergo gratiam commemorabo, quæ mire serviunt Demonstrationi nostræ. Alioqui si omnia excutere pergerem, non sufficerent aliquot dies, nedum una hæc & quasi jam elapsa hora. Omnia enim VII. illarum Sessionum Decreta pauculis modo exceptis vel morbida, vel palam sunt impia. (s) Sessione IV. Decreto I. pro Canonicis Libris obtrudunt nobis Patres isti, quos vetustas non agnovit pro Canonicis, sed pro Ecclesiasticis, & quidam veterum pro Apocryphis, præcipue vero II. Librum Machabæorum:

(r) Concilium continuandum est.

(s) Libri non Canonici pro Canonicis obtruduntur.

rum: ac inter alia sic pronunciant: *Sacrofancta, œcumenica & generalis Tridentina Synodus in Spiritu S. legitime congregata, præsidentibus in ea tribus Apostolicæ Sedis Legatis, perspicuens Veritatem & Disciplinam contineri in Libris scriptis & sine scripto Traditionibus, quæ ipsius Christi ore ab Apostolis Spiritu S. dictante, quasi per manus traditæ ad nos usque pervenerunt, Orthodoxum Patrum exempla secuti, omnes Libros tam Veteris quam Novi Testamenti, nec non Traditiones ipsas tum ad Fidem tum ad Mores pertinentes, tanquam vel oretenus vel a Christo vel a Spiritu S. dictatas, & continua Successione in Ecclesia Catholica conservatas, pari pietatis affectu ac reverentia suscipit ac veneratur. Et post enumerationem Librorum V. & N. Testamenti subjungitur: Si quis autem Libros ipsos integros cum omnibus suis partibus prout in Ecclesia Catholica legi consueverunt, & in veteri Vulgata æditione habentur, pro sacris & Canonicis non susceperit, & Traditiones prædictas sciens & prudens contemserit, anathema sit. Omnes itaque intelligant quo ordine & via ipsa Synodus post jactum Fidei Confessionis fundamentum sit progressura, & quibus potissimum testimoniis ac præsidiis in confirmandis dogmatibus & instaurandis in Ecclesia moribus sit usura. Quis autem hæc audiens non protinus intelligat quo tendant suo illo Concilio beati illi Patres! Unica hac Sessione sua omnes suos errores sic firmant, ut nihil habeant tam absurdum, quod non possint fuco aliquo colorare, adde & divinis roborare testimoniis: Nam ex humanis divina pro suo arbitrio jam jam secerunt. Principio enim pro Canonicis Libris obtrudunt, quos nulla vetustas concorditer agnovit pro Canonicis. Quoniam vero Anathemate percutiunt omnes quotquot Libros istos*

istos pro Canonicis non recipiunt, condemnant certe *Meletonem* Sardansem Episcopum, *Origenem*, *Hieronymum*, *Ruffinum* & alios multos, qui & ipsi Librum Machabæorum secundum inter Canonicos non recensuerunt. Cæterum quia ipsi Tridentini Patres aliquam ex eo Libro utilitatem sperant, inter Canonicos contra vetustissimorum judicia numerant. Sperant autem se ex eo Libro ostensuros, salubre esse orare pro mortuis ut a peccatis solvantur. Sperant se probaturos divorum in cœlis pro nobis curam & intercessionem.

(t) Præterea non verentur *Traditiones*, quas ipsi appellant *Apostolicas*, æquare sanctis Scripturis, humana inquam divinis. Diserte enim fatentur, *se pari pietatis affectu & reverentia cum Scripturis recipere & venerari Traditiones continua Successione in Ecclesia servatas*. Annon hac ratione creaturam Creatori æquant? Quid autem porro tam absurdum erit, quod isti homines probare non possint? Si enim Scripturæ testimoniis destituantur, erunt ad manus fictæ illæ traditiones. Traditio erit Missa: Traditio erit oratio pro defunctis: Traditio erit Purgatorium: Traditio erit usus Imaginum in Templis: Traditio erit quicquid voluerint. Si quis illas rejecerit, & Scripturas sibi exhiberi postulaverit, anathema dicetur ab illis. Sic autem non erit istis hominibus vincere difficile. Immo unico Decreto hoc salvo jam jam vicerunt, & modo triumphant in omnibus suis erroribus & impietatibus. Gratiam interim illis hominibus debemus

(t) *Traditiones æquantur Scripturis sanctis.*

mus maximam, qui tam significanter nobis sua sui Concilii fundamenta aperiunt. Omnes itaque intelligunt, inquirunt, quibus potissimum testimoniis ac præsidiis in confirmandis dogmatibus & instaurandis in Ecclesia moribus sit usura, nimirum non Scripturis S. duntaxat, sed Traditionibus, id est, figmentis & mendaciis. His ergo imposita sciamus hujus Concilii Tridentini Decreta non petita ex Scripturis. Quod autem a Patre cœlesti non est plantatum, eradicabitur.

(u) Porro in II. Decreto ejusdem Sessionis IV. & alias leges duas, non minus victoriæ & imposturæ suæ servientes, ferunt: Alteram de *Libro Authentico*; alteram vero de *Interpretatione*, vel *Sensu Scripturæ*. Principio omnes Bibliorum æditiones simpliciter damnant, solam æditionem *Vulgatam Latinam* pro authentica haberi volunt. Hactenus ergo originalia ut vocant, Hebraicam & Græcam Veritatem condemnant, contra unanimum totius Ecclesiæ & omnium, qui a temporibus Apostolorum ad nostra usque sæcula fuerunt, doctorum Virorum consensum. Nemo quidem nostrum Vulgatam æditionem spernit, sed in locis dubiis & obscure redditis ad fontes recurri volumus. Ac voluerunt hoc ipsum ante nos omnes Viri docti & pii. Aliud vero visum est in fine Sæculi abortivis istis Tridentinis Patribus.

(w) Deinde Ecclesiam, id est, semetipsos constituant Judices vel veræ vel falsæ expositionis vel
Interpre-

(u) De Libro authentico.

(w) De Interpretatione & Sensu Scripturæ.

Interpretationis Scripturæ. Damnat omnes Expositiones, quæ non congruunt cum sententia, quam tenuit & tenet sancta Mater Ecclesia: item quæ pugnat cum unanimi Consensu Patrum. Hæc autem est omnium certissima nota, istos homines non cogitare de ulla æqua collatione ex Scripturis cum adversa parte: vel si res veniat ad collationem, præoccupare voluisse iniquissima lege victoriam certissimam. Nos enim nullum contra ipsos locum Scripturæ, utcunque evidens & perspicuus sit, produxerimus, quem isti nullo negotio non eluserint. Uno enim verbo dicent: Ecclesiam non sic intelligere. Rursus nullum locum contra nos tam discrepantem producent isti, quem non optime quadrare per Interpretationem Ecclesiæ convicerint. Verbum quoque Christi: *Pasce agnos meos*, hunc habebit sensum; *Sis Pastor, o Papa! universalis, dominus ac princeps totius orbis*. Nam Ecclesia Christi ista sic intellexit hætenus, nec hodie aliter interpretatur. Sic verbum Domini: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, non aliam admittet Interpretationem, quam super Petrum & Papam ædificatam esse Ecclesiam. Quoniam Ecclesia hætenus sic intellexit. Secundum hanc probata erit auricularis Confessio ex hoc Christi pronunciato: *Vade, ostende te Sacerdoti*. Purgatorium probatum dicent per hanc Scripturæ sententiam: *Transivimus per aquam & ignem, & eduxisti nos in refrigerium*. Breviter, non volunt isti aliud Edicto suo imperioso, quam omnem ex Ecclesia Interpretationem Scripturæ per collationem auferre, & sibi quod volunt & quod lubet arrogare ac mordicus retinere. Proinde non inditum est hoc Concilium ad inquirendam, sed ad

obruendam Veritatem, quæ tamen invitis illis
vincet tandem.

Non pergam autem Patres & Fratres venerandi,
Filiique charissimi, commemorare reliqua ex Ses-
sione V. VI. & VII. quæ Instituto serviunt. Non
pergam commemorare impiissimam [*] Sophisti-
catio-

[*] Huc pertinent, quæ Emin. Card. QUIRINUS in
ea, quam ad Clariss. Goetingensium Professore J. W. FE-
VERLINUM superioribus annis exaravit Epistola, repræ-
sentavit, ubi propositis Literis Pontificiis Pauli III. de
modo Concionandi Anno MDXLII. datis, contendit Ec-
clesiam Rom. de Meritis Christi & bonorum Operum ra-
tione ac fructu recte omnino secundum S. Scripturarum
mentem, atque idem prorsus cum Ecclesiis Protestantibus
sentire, profiteri atque docere, eamque non privatam hu-
jus vel illius Antistitis fidem, sed communem Ecclesiæ
doctrinam esse. At quæ supra de Tezelio & Samsone a
Summo Pontifice in Germaniam submissis, ut foeda nun-
dinatione Indulgentiarum credulorum loculos emungerent,
eosque in vanam & ridiculam remissionis peccatorum fi-
duciam erigerent, commemorata sunt, abunde docent,
quid de publica Ecclesiæ Rom. circa palmarium hunc fi-
dei Articulum Doctrina statuendum sit. Et quam vana
sit illa Em. Cardinalis gloriatio in Epistola ad Summum
Pontificem Benedictum XIV. quum pag. X. ait: „An
triumphum non agam, quod celeberrimum Lutheranae
Sectæ magistrum confitentem habeamus, foeda Roma-
norum dogmatum ignorantia Lutherum, ejusque asse-
clas laborasse, quippe qui pro dogmatibus illis acce-
perint quæcunque perperam a Concionatoribus & Pa-
rochis tradebantur, segniter dormitantibus Episcopis,
quorum partes fuissent gravi malo isti mederi? In hos-
ce igitur cadere debuit Censura, non vero in Summos
Pontifices, qui muneri suo exacte satisfaciētes haud
omiserunt veræ prædicationis normam severissime in-
jungere. „ Atque ego scire velim qua ratione Emin.
Cardinalis Pontificiam illam Instructionem Pauli III. de

cationem qua impuri illi tenebriores luculentissimum alioqui negocium *Justificationis* per unicum Christi Redemptoris mysterium atra involvunt caligine. Satis aperte demonstravi, opinor, quod ab initio hujus Orationis me offensurum recepi, nempe TRIDENTINUM illud CONCILIUM non institutum esse ad inquirendam & illustrandam ex Scripturis S. Veritatem, aut ad reformandam legitime Christi Ecclesiam; sed ad subvertendam hanc, ad stabiliendos, inquam, Rom. Ecclesiæ Errores impietatesque, ac bene cœptas per Germaniam aliaque Europæ loca Reformationes & impediendas & abolendas.

[x] Nec dissimulant ista Itali: Palam enim jactitant Concilio futuro confirmandas fore omnes Rom. Ecclesiæ consuetudines, nec ullum locum Hæreticorum disputationibus aperiendum esse. MUTIUS enim quidam natione Italus contra nostram Doctrinam disputans, multa agit de celebrando Concilio, ac inter alia: *Affirmamus futurum*, inquit, *ut omnes regulæ nostræ & omnes consuetudines hætenus observatæ iterum confirmentur in Concilio: Nam præterquam quod regulæ & consuetudines nostræ in ratione sunt fundatæ & ab ipsa ratione stabilitæ: ita exposcit conservatio ecclesiasticæ Auctoritatis & pax Christianæ Reip. futuris temporibus. Si quis enim vellet novas & diversas Constitutiones in Concilio facere, trabe-*

D d 2

res

modo concionandi cum præsentis Summi Pontificis Bulla Indictionis in annum MDCCL Jubilæum conciliare possit: Scilicet eadem opera id fiet, qua jungentur Tigribus Agni!

[x] *Quid Itali de futuro Concilio scribant.*

et totam Ecclesiam in magnam ruinam & confusionem.
 Et iterum idem ille : Ex his quæ supra diximus in
 hanc Sententiam deveniendum est, nullo modo necesse
 esse ullum Concilium convocare, ut in eo aliquis ex illis
 articulis, quos Hæretici vellent disputari, decidatur :
 Sunt enim judicati & decisi jam omnes. Et si denuo
 disputandi & judicandi proponerentur, hoc esset in du-
 bium revocare auctoritatem omnium sacrosanctorum Con-
 ciliarum, quotquot fuerunt in Ecclesia Dei celebrata.
 Non tamen ideo desistendum est a celebrandis Conciliis :
 Sed minime celebranda sunt, ut in eis Hæreticis liceat
 disputare; sed potius ut illi qui temere adversus nos lo-
 cuti sunt, eo se conferant & revocent atque recan-
 tent quæ dixerunt: aut absque eo quod eos audiamus
 aliter in executionem Constitutionum jam factarum, de-
 clarabimus & condemnabimus pro Hæreticis. Ad hunc
 finem Concilium cogi necesse est, ut possit fieri Unitas
 inter Christianos, ut plane confirmentur ea, quæ fuerunt
 in aliis Conciliis statuta, ut reformentur Capita & mem-
 bra, atque ut caveatur, quo in posterum Concilia pro-
 vincialia, nationalia & generalia celebrentur, quemad-
 modum Constantiense Concilium statuit, & juxta Ca-
 nones sanctorum & antiquorum Patrum. Hactenus
 Mutii Itali verba recitavimus. Nemo autem exi-
 stimet hæc allata esse literis incertis. Extat Liber
 Italica Lingua scriptus & impressus. Et ne quis
 arbitretur privati hominis verba contemnenda es-
 se, ut qui ex privato affectu scripserit Antistitibus
 Proceribusque Religionis displicentia, certum est
 JULIUM Pontificem indicti Concilii supremum
 Judicem ac moderatorem, Librum Mutii hujus,
 æditis Literis vel Brevi Apostolico [ut ajunt] præ-
 fixo, magnis laudibus in cœlum usque evexisse,
 nedum approbasse. [*] [y] Cum

[*] Idem semper esse Romanæ Ecclesiæ ingenium,
 eodemque illam regi Spiritu, ipso Eminentiss. QUIRIN

[y] Cum autem certo jam teneamus, **CONCILIUM TRIDENTINUM** ad subvertendam veram Religionem stabiliendamque Superstitionem falsumque Cultum esse institutum; ex adverso autem non ignoremus, quæ præceperit nobis Deus noster, certe ut confiteamur Veritatem, illamque summis conatibus provehamus & juvemus, denique ut mendacia & falsos Cultus non modo fugiamus, sed & oppugnemus, probe jam teneamus singuli quid agamus, & quid, indicente Papa Concilium, præcipiat & indicet universorum Deus & Dominus verax & omnipotens, nempe, ut omnes Christi fideles sibi ab hoc Concilio tanquam a perniciæ execrabili caveant, denique palam ei contradicant, & armis spiritualibus, sana doctrina & precibus perpetuis istud oppugnare non desinant,

D d 3

testimonio confirmatum dabo, qui in Epistola, quam Viro Cl. J. J. Breitingero inscripsit p. VIII. diserte ait:

„ Igitur ex tantorum Hominum solertia potius, quam ex
 „ Protestantium voto, instituenda erat deformatæ Eccle-
 „ siæ emendatio. Illorum erat, potius quam Protestan-
 „ tium, internoscere quid fieri, quid tentari oporteret,
 „ ut Ecclesia depositis suis Sordibus pristinam reciperet
 „ formam: Eorundem eniti, ne stupendi, quos in hoc
 „ negotio Paulus III. subiit, labores inaniter cederent:
 „ Ipsorum denique

Scire potestates herbarum, usumque medendi.

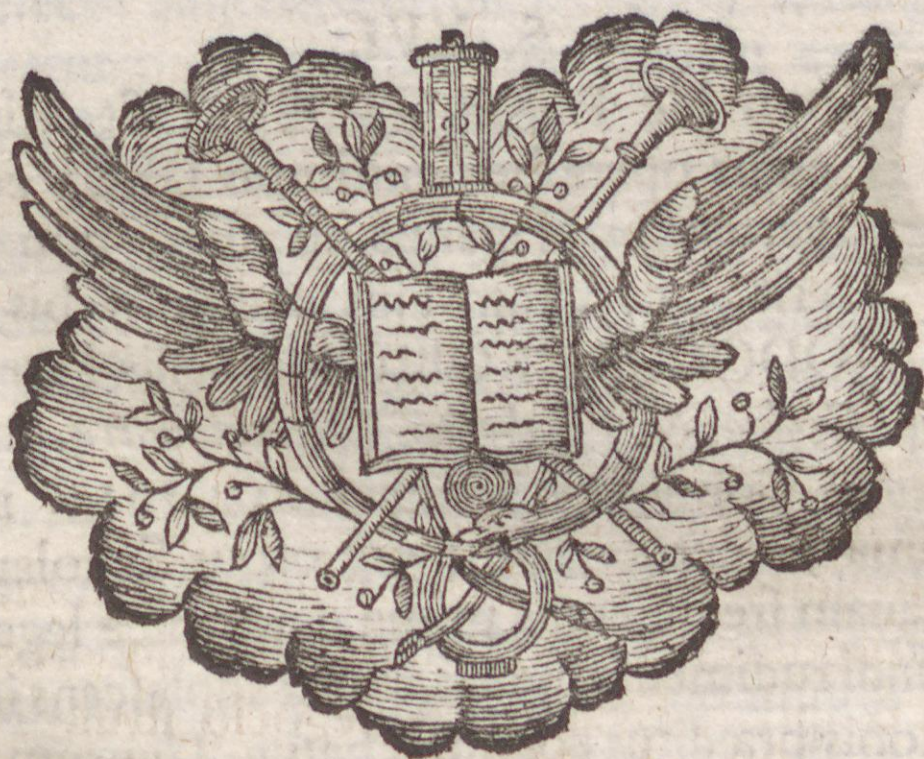
Et in eadem Epistola Idem Vir Eminentiss. silentio probat illud Romuli Amasæi ex oratione, quam in Funere Pauli III. dixit, de finibus indicti ab eodem Concilii edictum:

„ Non erant profecto in dubium, ac in novam contro-
 „ versiam denuo revocanda, quæ de omni religionis jure
 „ ac forma, deque iis, quibus religio ipsa contineretur
 „ quæstionibus jam constituta fuissent,

[y] *Quid agendum Sanctis?*

finant, admonentes omnes homines, ne sibi pes istud imponi patiantur: non enim in illo agi de Christi & Evangelii gloria restituenda, sed de tyrannide Papæ & Superstitionibus innovandis ac asserendis; Non esse Patres illius Concilii veros patres; sed publicos veritatis & veræ Religionis ex professo hostes, ideoque minime audiendos, & Concilium ipsorum ut ethnicum contemnendum & rejiciendum. Si enim hodie cogeretur Concilium Mecchæ vel Constantinopoli, nihil nobis curæ esset quid in eo decerneretur, eo quod ab hostibus nostræ Religionis celebratum esse sciremus. Ergo nullo modo audiendi sunt, clamantes aliquid nobis pro Christo audendum esse; manum Dei non esse occlusam; Spem esse si veniant Evangelii Præcones in Concilium, ut convertantur multi. Nam ex manifestis iniquissimis præjudiciis constat illos nolle veritatem audire, cujus tot Præcones in vincula conjecerint & crudeliter necarint, nolle ut disputetur legitime. Clamant enim se non errare, nec Religionem suam se ponere in dubium. Revocationem ergo a nobis simpliciter; non Expositionem Doctrinæ puræ, poscunt. S. Paulus nullo modo induci potuit, ut consentiret in Judicium Concilii Hierosolymitani: Hierosolymas nullo modo adire voluit, etiam multa ipsi pollicente Festo Proconsule: Satis enim clare intellexerat, insidias & ipsi & Evangelico negotio strui. Experientia magistra dudum didicerat Concilium illud in pertinacia horribili obriguisset. Sancti Patres, Athanasius Alexandrinus, S. Maximus Hierosolymitanus, S. Ambrosius Mediolanensis, S. Hilarius & S. Martinus Galliarum, & alii multi Ecclesiarum Episcopi sancti & fideles, nullo modo induci

duci potuerunt, ut vel consentirent, vel venirent
in Synodos quasdam, licet summa Principum au-
ctoritate indictas, & præsentia multorum doctissi-
morum Virorum frequentissimas, quod plane in-
tellexissent, indictos, non ad Veritatis patefactio-
nem, sed oppressionem potius, tyrannidisque pa-
trocinium. Ac Dominus quidem tunc adfuit cau-
sæ suæ, ita ut falsa illa Conciliabula nihil effice-
rent. Is ergo Deus cum hodie quoque vivat, &
nobis optimam causam habentibus promiserit au-
xilium, præstat nos Sanctorum Exempla etiam
hodie imitari, CONCILIUM istud TRIDENTI-
NUM averfari, auxilium Dei expectare, constan-
ter interim Veritatem prædicare & urgere, & ora-
rare sedulo ac dicere PATER NOSTER &c.

Reformatio Ecclesiastica
HAGANORUM
in Baronatu ALTO-SAXENSI,
delineata

a
CASPARO THOMANNO,
V. D. M. & Ludi Abbat. Turic. Moder. Vic.

Pars altera.

§. XVI.

QUum hic Pastor GROBIUS sit Minister, cujus opera benignissimus DEUS ad convertendos Haganos est usus, non abs re erit, ut vitam ejus paucis verbis exponam. JODOCUS GROBIUS honestis Parentibus Georgio Grobio & Elisabetha Giezendannera in vico Crumenau Comitatus Toggici Ao. 1611. natus; in prima juventute jam patre orbis Scholam Herisovianam frequentans prima germanice legendi & scribendi rudimenta didicit, & quia adolescens insignibus donis præditus cognoscebatur, Tigurum missus & S. Ministerio consecratus fuit: ibi Hospitio & Convictu D. Felicis Wyssi tum temporis Ecclesiæ Cathedralis Diaconi usus, tantam diligentiam litterarum studiis impendit, tamque probam vixit vitam, ut ab omnibus suis Præceptoribus & Professoribus,

bus, inprimis etiam a Ven. D. Antistite *Breitingero* usque ad vitæ finem mirifice fuerit amatus & studiose cultus. Ipse cursu & Scholastico & Academico feliciter confecto a Senatu Ecclesiastico manuum impositione Ministerio S. fuit initiatus in IXbri Ao. 1630. qui erat annus ipsius ætatis undevicesimus, & dein honorifico Testimonio a Ven. Antistite *Breitingero* ornatus in Toggium ad suos rediit.

§. XVII.

In Patria sese præstitit diligentem ac probum; in concionando multum se exercuit gratusque erat Præco, inde factum, ut sesquianno elapso die 26. Martii Ao. 1632. *Joanni Rieggen* Palatino-Ambergensi pie defuncto in Pastorem cœtus Crumenau & Cappel, qui tum temporis erant combinati, a Præfecto Sancto-Gallensi D. *Rudolf Rheding* (a) sufficeretur; Et primam concionem ex Evangelio Marci XVI: 15. 16. dixit.

Non multum post de fida vitæ comite & thori Socia sibi prospexit, ejusque consilium Deus ita fortunavit, ut Virginem frugi & castam *Regulam Abegg*, Viri & Civis Tigurini honestam Filiam in uxorem sibi adjungeret. Horum Nuptias pia concione die 8. Maji Ao. 1632. initiavit *Adam Kibble* Pastor Wattweilanus & Capituli Toggici Decanus; quas postea magna hominum frequentia (b) læto convivio celebravit. Ipse ab uxore

D d 5

in

(a) Illo tempore etiam Pastores Evangelicos in Toggio Abbas S. Galli vel ejus Præfectus Liechtensteigæ eligebat: at nunc temporis hoc eligendi jure quivis cœtus gaudet, & ipsemet suos sibi Pastores eligit.

(b) Erant centum & octoginta Convivæ Nuptiales,

ⁱn familia multum adjutus eo majorem in officio suo sacro administrando præstitit operam. Diebus Dominicis explicare cœpit Evangelium S. Matthæi; in instituendis liberis erat clarus, facilis, mansuetus, sed tamen & gravis; Errores modeste refutavit, vita graviter increpavit, ægrotantes diligenter visitavit, afflictos suavi solatio animavit; in vita quotidiana & consuetudine hominum & ipse & ejus uxor erant affabiles, comes & officiosi, unde ab omnibus, etiam a multis Pontificiis, diligebantur, favore & beneficiis honorabantur. Inprimis Grobius noster suasor & auctor fuit, ut in Ecclesiis Toggicis Reformatis instituerentur & haberentur Catechisationes Ecclesiasticæ; cui quidem instituto ceu novæ rei Sacerdotes Pontifici acciter sese opposuerunt. At noster spretis omnibus minis imperterritus, impiger ac indefessus quod occepit opus perrexit, nec exiguum Ecclesia inde nacta est lucrum, nam illi, qui veritatem jam profitebantur in illa non mediocriter confirmabantur, alii vero a via aberrantes reducebantur & ad Religionem Evangelicam convertebantur.

§. XVIII.

Facile autem est conjectu quantam invidiam hæc res, quantas molestias atque insidias Grobio nostro apud Sacrificulos concitaverit; ipse quidem omnes tentationes & laqueos non tam fortis, quam providus, cautus & modestus elusit, (a) nec ta-
men

(a) Ex multis tantum duo referam exempla. 1. Aliquando cum concionandi vices Grobium tangerent, in pulpito Cathedræ idolum ligneum ipsi erat positum, quod tacitus ipse seposuit sine ulteriori motu vel querela; alte-

men diu immunis ac impunis mansit. Nam Abbas S. Galli Toggicorum jura Ecclesiastica & religionis libertatem Reformatis non parum immi-
nuit: inprimis Ao. 1633. Abbas Nomine PIUS
res multas innovavit & Evangelicorum humeris
insuetum imposuit onus; v. gr. ut Præcones etiam
Evangelici ex more Pontificiorum Salutationem
Angelicam, sive ipsorum *Ave Maria!* publice pro
Cathedra dicerent; Nomen Mariæ si compelleretur,
item meridiei & vespere signum campana si de-
tur, pileum omnes moverent; Sepulchris suis cru-
ces imponderent; Mulierum Baptisma admitterent,
& quæ sunt plura alia. Hisce rerum innovationi-
bus et oneribus, quæ Instrumento Pacis, uti vo-
catur, *Lands-Frieden*, veteri consuetudini ac legi
con-

ra dein vice cum idem fieret, ipse templum ingrediens
illudque videns clara voce jussit: Hunc mihi semovete;
Thun mir den dort dânnen. 2. Monachi & alii Pontificii
crebro ipsum convenerunt & suis colloquiis illaqueare stu-
duerunt. Aliquo tempore Villæ Ammannus Bridler col-
loquium religiosum cum ipso instituit, quod Grobius hu-
maniter renuit. At nihilominus Ammannus ita fari in-
cipit: Ego non curo, utrum veram an falsam fidem pro-
fitear, sed hujus rei rationem olim reddendam Sacrificulo
meo relinquam. Grobius respondit: Sed tamen Scriptura
dicit: Suum quisque feret onus. Gal. VI: 5. Item: Ju-
stus sua vivet fide. Hab. II: 4. Ad hæc Ammanni pro-
fana mens in foeda hæc erupit verba: Si Deus in novis-
simo die mihi diceret, Ammanne! vade in orcum, quia
ita credidisti; Ego responderem: Non mehercule! mihi
non sic, sed meas heic vices agat Sacrificulus, qui me ita
credere docuit. Grobius placide regessit: Doleo tuum er-
rorem atque inscitiam, nam olim non ita fiet, ut putas,
sed quivis malus & impœnitens in judicii die cujuscun-
que otiosi verbi, quod locutus fuerit, rationem erit red-
diturus.

contraria, modeste sed et fortiter noster *Grobius* se opposuit, idque facere renuit. Rem litteris sub die 19. Aprilis Ao. 1633. exaratis ad Ven. D. Antistitem BREITINGERUM perscripsit, et per illum Magistratus Tig. opem imploravit. Interea temporis Pastor *Grobius*, quia Abbatis Mandatis morem non gessit, in iudicium Toggicum, germanice *Land-Gricht*, vocabatur, ut causam diceret: ipse dubius quid factururus cum amicis sibi bene cupientibus et coram et per litteras hac de re deliberavit, tandem nullius criminis sibi conscius et auxilio divino fretus coram illo iudicio comparuit. Multum illic inquirebatur, variae ipsi fiebant minae, terror incutiebatur cum Apparitor publicus pone ipsum stans carceris claves jactaret, quasi ipsum in vincula esset conjecturus; Praefectus et Iudices saepius eum sollicitarunt, ut commissorum veniam peteret; at ipse anguem sub herba latere videns, id facere recusavit, et potius intrepidus causam dixit et Praefecti petito modestus respondit: culpae si sit reus, se ejus poenam patienter sufferre esse paratum. Et tandem ipsum impunem quanquam graviter interminantes dimiserunt iudices.

§. XIX.

Grobius noster periculis hisce liberatus et sibi merito redditus Deo summas egit gratias, et eo majori industria ac sanctiori fervore suum obiit munus. Cum autem injuriae et afflictiones adversus Ecclesiam Reformatam, ejusque Ministros in Toggio, praecipue adversus *Jodocum Grobium* non imminuerentur, sed magis magisque augerentur, quatuor Pagi Helvetiorum Evangelici anno sequente, nempe Ao. 1634. sub die 2. Aprilis exaratas litteras intercessorias

rias ad Abbatem Sancto-Gallensem miserunt, quibus eum rogarunt, ut sublatis iis, quæ innovaverat, Toggicis pristinam Religionis libertatem restitueret, ejusque liberum exercitium concederet. Et postquam hæ litteræ Abbatem nihil moverunt, Pagi Evangelici in conventibus Badensibus res Toggicas accuratius pensitantes deliberarunt ac decreverunt Legatos ad Abbatem mittere; At Abbas his rebus magis exacerbatus quam mitigatus *Grobium* a pastornatu amovit, et licet ejus Cœtuales apud Abbatem ejusque Præfectum Liechtensteigæ sui Pastoris restitutionem et submissa prece et ducentorum aureorum pretio flagitarent, uterque inexorabilis repulsam dedit, causam interferens, ipsum et Turbarum Auctorem et Subditis Suasorem esse, quo minus sibi comitatus Domino essent dicto audientes, proin se eum diutius sufferre nec velle nec posse. (a)

§. XX. Grobio

(a) Fictæ & falsæ hæ accusationes erant, & quod Pastor Grobicus absque ulla vitii scelerisque culpa fuerit amotus clare patet ex duplici Testimonio, quod partim Ministerium Toggicum, partim Abbatis Præfectus exhibuit, quod utrumque quia veritati litat & innocentem tuetur, apponere lubet; malo autem in lingua originali dare, quam in latinam convertere.

*) Testimonium Ministerii Toggici Jodoco Grobio exhibitum ita se habet: Wir die Diener an dem H. Evangelio in der Graffschafft Toggenburg thun kund hiemit öffentlich, daß Zeiger dieß, der Ehrwürdig und Wolgelehrt Herr Joß Grob Toggius, gewesener Diener der Kilchen Krumenau und Cappel, vor uns erschienen und ganz inständig begehrt einen freundlichen Schein und Rundschaft, weilen Er von einem Herrn Abt und dessen

§. XX.

Grobio ita nulla sua culpa exauctorato DEUS
providit. Nam cum sibi de domicilio in urbe
Tiguro

Landvogt Seiner Kirchen-Diensten beurlaubet und nothwendiger Weis getrungen werde wegen besserem Nutzen und Frommen von uns zu scheiden, wie Er Sich bey uns in wahrendem Seinem Predigt-Amte verhalten; dessen Er gegen männiglich wüsse zu genießen und zu trösten. Wann nun Zeugnuß der Wahrheit dem Begehrenden nicht soll versagt, sondern vielmehr ertheilt werden, als haben wir Ihme, den wir ohn das zu befördern begierrig, Sein ehrliches und billiches Begehren des Orts auch nicht abschlagen sollen noch wollen.

Bezeugen demnach Vermög vor uns beschehener Aussag durch den Frommen, Fürnehmen und Ehrsamten Herrn Daniel Loscher Kirchen-Pfleger zu Krumenau; Herrn Hans Bösch zu Cappel, Herrn Jos am Bühl zum Wasser, daß wol ermeldter Herr Jos Grob, nachdem Er auf Anhalten beyder Gemeinden Krumenau und Cappel mit Bewilligung Ihr Fürstl. Gnaden von dem Edlen und Bestrengen Hr. Joh. Rudolff Rheding Landvogt der Graffschafft Toggenburg angenommen und ihnen zu einem Vorsteher vergünstiget worden: Er solch Sein anbefohlen Amt schier in das dritthalb Jahr mit ernstlichem Predigen und fleissiger Unterrichtung der Jugend in allen Treuen und gutem Vergnügen Seiner Zuhöreren, (als die Ihn, wann es anderst Gottes Will, gern länger gehört, geehrt und behalten hätten,) versehen, und in Seinem Leben frommlich, ehrlich und nüchter Sich erzeigt, also daß auch wir Diener der Kirchen Ihne, weil er brüderlich mit uns conversiret, zugleich auch den Statutis Synodalibus gemäß gelebt, wolruhmlich nachsagen können: Er habe wiewol noch jung von Jahren, dannoch Sein von Gott vertrautes Talent zur Beförderung der Ehren Gottes und Auferbauung seiner H. Kirchen nützlich angewendt; Summatim Sich im Lehren eifrig und im Leben

Tiguro prospiceret, ipsi contigit alia vocatio et promotio ad novam Parochiam *Saletanam*, de qua supra

und Wandel exemplarisch verhalten: Bitten derhalben alle und jede, zu welchen mehrgedachter Herr Jos Grob dießmal kommt und künftig kehren wird, was Würde, Wesens oder Stands sie seyen, daß sie Ihne Herrn Groben als einen frommen und züchtigen Lehrer für empfohlen haben; Das wollen wir um einen jeden nach unserem besten Vermögen zu allen und jeden Begebenheiten mit grossem Dank beschulden und verdienen; Und des zu mehrerem Gezeugnuß ist dieß Testimonium mit unsers Capituls gewöhnlichem Insigel verwahrt und gegeben worden in dem 1634sten Jahr; Bezeugen wie obstaht die Diener am H. Evangelio im Toggenburg und in dero Namen

Adam Kübler, Basiliensis,
der Zeit Decan und Diener der Kirchen
Wattweil und Liechtenstg.

Ne vero hoc Testimonium ceu domesticum rejiciatur, audiatur & alterum Praefecti Sancto-Gallensis, qui licet Grobii hostis infensissimus, tamen ne minimam vitii culpam in eum transferre potuit, suoque testimonio superius illud confirmat. Hoc ita sonat:

Ich Johann Rudolff Rheding zu Glattbrugg, Fürstlicher St. Gallischer Rath und Landvogt der Graffschafft Toggenburg etc. bekenn hiemit, demnach ohngefahr vor 2. Jahren Herr Jos Grob aus gedachter Graffschafft gebürtig, auf die Prädicatur zu Krumenau angenommen worden: anjezo aber, weil Er dero mit und neben dem Toggenburgischen Lands-Frieden harkommenen Ordnungen und Mandaten Sich nicht hat bequemen mögen, wiederum beurlaubet und erlassen ist: hat Er doch von mir, als Seiner Oberkeit einen Schein begehrt, wie Er Sich sonsten verhalten; Sieb Ihme darauf dieß Urkund, daß Er in Seinem Handel und Wandel die zeitbaro, weil Er auf dieser Prädicatur gewesen, Sich aufrichtig, ehrbar und gemäß verhalten hat, daß Ihme soviel mir bewußt, nichts ungleichs oder unehrbars zugemessen oder zugezehlet

supra §. XV. Hunc pastorum qua fide quove cum fructu administraverit, mox dicemus. Interim quod Deus suos ducat per angusta ad angusta, et bonorum sit Tutor atque *μισταποδοτης* GROBIUS nobis est exemplo. Pastorum enim *Saletano* quum ceu probus ac industrius Minister fuisset functus et Haganorum Conversioni omnem impendisset operam, Amplissimus MAGISTRATUS Turicensis eum die 8. Julii Ao. 1636. suæ civitatis munere donavit, quod postea ejus quoque posteris confirmatum dedit. Porro cum ex Seditione *Vadiswilana* *Jacobo Vollenweidero* illius loci Pastori variæ ortæ essent lites, ipseque multis affectus injuriis a Magistratu promotus esset ad Parochiam *Flachensem*, huic Mense Majo Ao. 1647. in Pastorum *Vadiswilano* successor datus est noster *Grob. bius.* (a) Hunc copiosum ac difficilem Gregem quadraginta quinque annos tanta cura pascebat, tanta

worden; Derhalben und damit Er fürbaß desto besser zu geniessen habe, habe ich Ihm auf Sein Bitt diesen Abscheid unter meinem adelichen angebohrnen Sigel gegeben, doch mir und meinen Erben ohnschädlich. Den 9. Nov. 1634.

(a) Ejus Nomenclator ex illius temporis more fuit gravissimus Reip. Quæstor Jo. Ludovicus Schneebergerus, summus Grobio nostro fautor; & memoratu dignus est loquendi modus, quo in eo nominando usus est. Cœtus *Vadisvillanus* ajebat, muro adhuc madido & recenti similis mihi videtur, ad quem exsiccandum, confortandum & exornandum ex mea conscientia Jodoco Grobio Pastore *Saletano* aptiorem ego scio neminem, ceu per quem Deus ædificium Reformationis *Haganæ* quoque extruxit atque exornavit. Hæc commendatio tantum valuit, ut unamini Senatus voce in Pastorem *Vadisvilanum* fuerit electus.

tanta prudentia ducebat ac moderabatur, ut ejus laus nomenque valde augeretur, et ipse Ao. 1672. Decanus capituli ad Lacum Tigurinum eligeretur. Tandem annum ætatis octogesimum et secundum agens Ao. 1692. supremum obiit diem et cœlitibus fuit adscriptus. (a)

§. XXI.

Sed e diverticulo redeamus in viam. Pastor *Grob*ius novo muneri in cœtu *Saletano* cum fuisset admotus, novæ ædes Parochiales *Saleti* Templo proximæ ædificabantur, et ipse illius temporis intervallo in casa rustica habitabat; præterea ad statos Pastoris redditus donaria colligebantur, quæ ex liberalibus Magistratus Tig. beneficiis augebantur, ut justam Pastor haberet mercedem, unde honeste viveret. Pastor *Grob*ius interea in hac Domini vinea gnaviter laborare cœpit, et omnino fabro labor non deerat, sed Augiæ quasi stabulum ipsi erat repurgandum. Nam *Saletanos* quod attinet, in tanta rerum divinarum ignorantia versabantur, ut *Grob*ius in una ad Ven. *Breitingerum* scripserit epistola: sibi in visitationibus domesticis multos vicenarios et majores obvenisse, qui ne Decalogum quidem

Tom. V. E e memo-

(a) Meruit hic vir præstantissimus, cujus effigies ære cælaretur & memoriæ nonquam morituræ mandaretur, in qua epigraphe ipsius vitæ Epitomen his dat verbis:

Herr Jodocus Grob, Pfarrer zu Wädenschweil 45.

Decan 20. Ministerii 60. Ætat. 82. Jahr.

Starb Ao. 1692.

Im Toggenburg geübt: Zu Sax im Hag Befehrer,
Am Zürich-See Decan: Wie auch ein treuer Lehrer
Zu Wädenschweil viel Jahr: Empfieng den Gnaden-Lohn,
Besitzt im Himmel hoch die ewig Freuden-Cron.

et memoria recitare quiverint, & in universo cœtu nonnisi duos Catechismi libellos vidisse. Hagani autem vano Papalium cæremoniarum splendore ita obfuscati, atque efficaci superstitionis errore adeo dementati erant, ut pio monitori diu quam maxime asperos se præbuerint. Nam cum ipsis imperaretur, ut non solum ex quavis familia homo aliquis Concionem hebdomadalem frequentaret, cui officio ex lege veterum conventionum atque pactorum erant obstricti, sed etiam idem facerent diebus Dominicis & Catechisationi quoque publicæ in Templo Saletano interessent, omni nisu ac vi restiterunt & ad Ampliss. SENATUM Tig. provocarunt, a quo per quinque delegatos supplici prece petierunt, ut ipsis liberum in Religione arbitrium atque exercitium concederetur: Magistratus probe sciens, Christi Religionem non vi externa & politica, sed spirituali esse plantandam & propagandam, illorum petito gratus annuit, [a] & Pastori suo Grobio commendavit, ut hos errore obfirmatos, sui erroris & clara veritatis

[a] Hac de re Ven. Antistes Breitingerus ad Jod. Grobium ita scribit: Hagani cum se ad hæc duo pronos promptosve præbuerint, partim ut Concionem hebdomadalem frequentarent, partim suos liberos tibi instituendos in Scholam mitterent, Senatus decrevit, hisce esse contentum, & ut ipsi a frequentatione Concionis & Catechisationis dominicæ pro hac vice immunes relinquerentur. Hoc decretum mihi pium & consultum videtur, nam duo priora exercitia illorum conversioni, si quidem illa Deo placuerit, sufficere possunt: & dein si die Solis in utroque loco sacris diversæ religionis interesse cogentur, non majus inde foret expectandum commodum, nisi ut tibi afferrent & animos exacerbatos & corpora defatigata. Tu tamen, tuo, ut facis, fungere officio. &c.

tatis demonstratione & prudenti institutione & pia consuetudine convincere sibi haberet curæ. At Grobio non cum uno hoste, cum solis Haganis, erat agendum & conflictandum, sed cum pluribus aliis, quippe pio hujus Reformationis operi JOSEPHUS Episcopus Curiensis, Monachi item & Sacrificuli *Benedurani*, qui Haganis erant Hierarchæ, & alii Sacerdotes ac Præsules Pontificii in vicinia fortiter strenueque se opposuerunt, & pugnarunt fraudibus, muneribus, minis, litteris hinc inde, etiam ad Ampliss. Magistratum Tig. datis. [a]

§. XXII.

Ut res ardua, & multa obstacula pio operi moram injicere illudque impedire videbantur, ob quæ piger ac timidus animus despondisset, tamen noster auxilio divino fretus in opere, quod cœpit, strenuus, prudens ac pius perrexerit, omniaque fecit, quæ Saletanis in recepta fide confirmandis, & Haganis ad veram Christi doctrinam convertendis conducere existimabat. Hunc in fi.

E e 2

nem

[a] 1. Verba Ven. Breitingeri ex Epistola ad Grobium data in hanc rem ita se habent: Cæterum post tuas reditas allatæ sunt etiam aliæ ab Episcopo Curiensi, quibus Amplissimo Magistrato nostro exprobrat inconstantiam promissorum, quibus, ut ipse ait, Haganis cautum sit, ne qua Religionis causa ipsis creetur molestia. Verum responso congruo & Nobilissimum D. Præfectum tuum excusatum & D. Episcopo satisfactum esse, mihi persuadeo.

2. Ex his circumstantiis & multifariis iisque non exiguis impedimentis clare patet, hanc Reformationem non mere humanum, sed & divinum opus atque miraculum fuisse, quod pressius urgi in prima mea Concione seculari; vide §. XXV. in notis pag. 432. lit. a.

nem fida & amica cum D. Præfeto LOCHMAN-
NO, qui in omnibus eum adjuvit, usus est fa-
miliaritate. Primum Præfeto conscio ex Templo
Saletano clausis januis amovit imagines et alias Pa-
patus reliquias atque cæremónicas, et illarum loco
Parietibus pia ex S. Scriptura dicta inscribi cura-
vit. Dein conciones claras et Auditorum captui
accommodatas concepit dixitque: Diebus Solis ex Ca-
pitum et versuum serie explicuit Evangelium S.
Matthæi: In Concionibus Hebdomodalibus, quas
frequentare etiam Hagani ex lege tenebantur, tres
annos exposuit ea Religionis capita, quæ inter
nos et Pontificios sunt controversa, v. gr. de Di-
vinitate et Auctoritate S. Scripturæ; de Satisfactio-
ne Christi; de Merito bonorum operum; de Ad-
oratione Imaginum et Sanctorum etc. ad hanc rem
rite tractandam ex Codice S. elegit textus doctri-
næ exponendæ congruos, ex illis breviter quoad
sensum litteralem explicatis articulum controver-
sum dilucide definivit, veritatem christianam clare
docuit et argumentis ex S. Scriptura sanaque ratio-
ne petitis firmiter roboravit, errorem ac hæresin
Pontificiam absque ulla falsatione opposuit, illam
et S. Scriptura et rationibus refellit, simulque ob-
jectiones diluit, et tandem adjunxit Applicatio-
nem, qua mentes Auditorum erroris et periculi,
in quo versentur, convincere et suæ salutis solli-
citos reddere studuit. In his, ut et in aliis Con-
cionibus ab omni calumniarum convitiisque
in Pontificios vel specie studiose abstinuit, ple-
rumque hac vel ejusmodi utebatur loquendi for-
mula: Ecce Auditor charissime! hoc nos credi-
mus docemusque, illud vero Pars nobis adversa:
Nunc perspiciamus ex verbo *Διουθεύσω*, quod est
potentia

potentia divina omni fidenti salutaris, quinam in via veritatis, iustitiæ et salutis incedant, quique a via hac aberrant etc. et mox: Hac re perspecta, A. C. Deum honora, veritati cede et ad Christum convertere. etc. [a] Porro in Catechisationibus ex Catechismi nostri libello articulos fidei clare perspicueque etiam juvenum animis instillavit.

Non solum autem publice pro Cathedra docuit ἀλήθειαν ἐν ἀγάπῃ, sed etiam privatim et in vita quotidiana nulla in re suo defuit officio. In Scholis fuit frequens, comisque, ac curavit, ut infantes non tantum legendi scribendive, sed etiam Religionis elementis bene imbuerentur. Visitationes domesticas et apud Saletanos et apud Haganos summa fide ac diligentia peregit, ut singulos pro re nata sui admoneret officii. Et quia ipse non minus ac uxor erga omnes affabilis, comis, officiosus fuit, causa id erat, ut omnes et juvenes et senes, quin etiam Hagani Pontificii eum singulari amore amplecterentur; effecitque porro hæc Pastoris facilitas et humanitas, ut juvenes Saletani utriusque sexus sæpius tempore vespertino ipsum convenirent, quos in Religione et Cantu Sacro instituit; quid quod? nonnulli Haganorum, in quibus Evangelii φωσφόρος illucescebat, Pastoris Grobii amore ita capiebantur, ut præ timore aliorum noctu ipsum adirent et institutionem in viis Domini ab ipso peterent, quos suos Nicodemitas vocavit.

E e 3

Hi

[a] Has Conciones vocavit Theologiam Polemicam, quæ in unum volumen in Folio sunt conscriptæ, quasque, ni fallor, possidet Jo. Henricus Huldricus Rev. Pastor Ecclesiæ Lindaviensis in agro Tig. Grobii nostri pronepos.

Hī eo gratiores Pastori erant , quia ex illis cognoscere potuit, cæteri quid agant quidve moliantur. Cumque ex his Nicodemitis aliquando intellexisset, quod maxima Haganorum pars futura vespera ad res suas deliberandas sit conventura, ipse et D. Præfectus flexu viæ facto quasi aliunde proficiscentes per pagum Hag eunt, hosce convocatos accedentes et forte transeuntes amice salutant et alloquuntur: Boni Homines! non est dubium, quin boni quid deliberetis, Deus rem ad vestram salutem ducat, id quod etiam Nobilissimus D. Præfectus valde optat, simulque nos vobis vestrisque charis felicem precamur noctem. Hæc comitas Haganorum mentem non parum movit, illorumque consilium prosperavit. In primis tandem convictus est *Hans Rederer* contumacium adhuc princeps, qui autem ceu conversus Paulus nunc pro veritate et reliquorum conversione tantum militavit, quantam ei antea adversabatur.

§. XXIII.

Postquam Pastor Grobius hac ratione biennium ex limpidis S. Scripturæ rivulis hunc Ecclesiæ hortum rigavit & viam Reformationi stravit, rebatur, tempus affore, quo opus ipsum effectui detur. Itaque ex consilio & autoritate D. Præfecti Mense Majo An. MDCXXXVII. Haganos ad cœtum convocavit, ipsis amico & gravi sermone exposuit, & in quanto periculo ipsorum animæ versentur, & contra quanta ipsis offeratur salus: porro induxit, quantæ ex hac Religionis diversitate lites & incommoda ipsis in Provincia oriantur, quanta cum molestia, sæpius etiam vitæ discrimine ipsis Rhenum flumen sit transfretandum sacra si
facere

facere vellent ; quod ipsi præterea soli sint , qui ex Magistratus subditis alienam sequantur Religionem ; quam gratum Magistratui , quamque proficuum ipsis foret multis modis , eandem cum ipso si confiterentur doctrinam ; & tandem lachrymans hortabatur , ut papatu relicto in Jesu Castra transeuntes veram ac salvificam Religionem amplectentes eam etiam publice profiterentur. Ad hæc Hagani responderunt ; se videre sibi que esse persuasum , quod bene de se sentiatur , nec quicquam sibi obesse , quo minus obtemperent , nisi quod ex templo Benedurano de jure & bonis Ecclesiasticis , quæ quater mille aureorum summam superent , participent , quod illorum Majores in illo cœmeterio sepulti jaceant , & quæ alia hujus commatis sunt ; quæ omnia ipsis forent relinquenda. Harum objectionum vim Pastor gravibus argumentis diluit & elusit ; & tandem , cum promississent in crastinum diem de hac re se deliberaturos esse , illis valedicendo domum rediit.

Sequente tum die , Hagani ex promisso Comitæ Ecclesiastica cum haberent gravi de hac re deliberandi & consilium ineundi causa , atque interea Pastorem non lateret , quam infensus veritati Satanas sit hostis , quantis strophis , quanta vi Clerus Romanus & sacrificuli Benedurani huic operi reluctent , ipse in illa hora genibus provolutus ardentissimis Deum rogavit precibus , ut rem ad sui Nominis gloriam dirigeret & felici successu fortunaret. Preces cum ita funderet & rei eventum expectaret , advolat unus ex Haganis *Hans Rederer* , & cum id uxor ipsi annunciasset : dixit ut olim David inter portas sedens : Si solus est , lætum ad-

fert nuntium : dein cum venisset alter *Hans Hagan*, dixit : Et hic est vir pacis ; & tandem cum magna turba hominum accessisset præ gaudio exultavit , ajens : Laus sit Deo , qui preces servi sui exaudivit & tanta fecit miracula ! Proin cum ad illos exivisset & humaniter salutavisset, ipsi significant : quod per gratiam Spiritus S. illuminati, & ope concionum ejus de veritati convicti , ipsius monitis obtemperaverint , & omnes unanimi sensu , uno tantum excepto , qui a comitiis abfuerit , decreverint , Spiritui S. & veritati non amplius contraire , sed cultui papali in perpetuum valedicere & Evangelicæ Religioni indivulsum adhærere : & Bona Ecclesiastica Templi Benedurani quod attineat , ejus rei & litis decisionem Magistratus arbitrio se esse commissuros : id unum tantum se expetere , hac vice mulieres , quarum cordibus idola adhuc infixæ hæreant , ut ne sollicitentur. Pastor hac re maximo gaudio lætatus ipsis de salutaris illuminatione & conversione valde gratulabatur & confirmationem in veritate recepta exoptabat , ipsos denique divinæ tutelæ ac gratiæ commendans dimisit.

§. XXIV.

Discessis Haganis Pastor ad D. Præfectum in arcem properat, et lætum de hac conversione nuntium affert. Hi duo viri cum omnibus suis multum gaudentes et Dei laudes deprædicantes , decreverunt rem absque ulteriori mora Tigurum perscribere , et quidem D. Præfectus ut id faceret ad Senatum Politicum , Pastor vero ad Senatum Ecclesiasticum. Ex arce Pastor cum rediisset , ecce ipsi obvius est unus ille Haganus , qui comitiis non interfuit, cum eo Pastor collocutus ejus mentem

tem ita movit, ut exclamaverit: Ah me infelice-
 cem, an ego solus ex numero converforum ex-
 cludar et a veritate deviavero? Pastor illum se-
 cum in domum suam ductum sui admonuit offi-
 cii, consolatus est et cæteris parem converforum
 albo adscripsit. Sic omnes viri ex hoc pago con-
 fessionem veritatis Evangelicæ promiserunt, et
 Pastor Ven. D. Antistitem BREITINGERUM to-
 tius rei certiore fecit hisce litteris: „ Cum Cla-
 „ rissime, Doctissime Vir, Domine ac Pater in
 „ Christo jugiter colende! Jesucidis illis Romanis
 „ in Japponia extremis illis orbis angulis tantam
 „ curam ac diligentiam in Conversionem Genti-
 „ lium a diabolica ad papalem idolomaniam ac
 „ superstitionem nulli sumptui nec vitæ parcen-
 „ do, impendere, Papam aliosque *ἐρεγδοξίας* Pri-
 „ mates, tabellariis terra marique emissis de pro-
 „ gressu suo certiores reddere, grave non sit.
 „ Quanto magis veris veri Dei Athletis in vinea
 „ altissimi laborantibus id unice incumbit, ut
 „ strenuam ac indefessam operam in converten-
 „ dis animabus fidei suæ concreditis, sana ac pu-
 „ ra puri puti Dei Verbi prædicatione fidaque ju-
 „ ventutis in Fundamentis fidei S. institutione *ἐυ-
 „ ναίγως καὶ ἀναίγως* instando, vitæque honesta
 „ transactione navent, & ab Antichristo ad Christum
 „ trahant, Conversas animulas tenerrimas lacte
 „ fideliter alant. Ut Præfecti Dynastiarum Pote-
 „ statibus superioribus annuorum reddituum an-
 „ nuas rationes reddunt, sic et hi Jehovæ ac fi-
 „ dis Ecclesiæ vere Catholicæ Antistitibus anima-
 „ rum non solum jam ante conversarum, quod
 „ nuperrime factum, verum etiam earum, quæ
 „ Christo et in posterum nomen dant, rationem

„ reddant oportet. Et quid multis? opus sibi
 „ commissum fidelissime peragant, animasque
 „ Jehovæ lucrentur.

„ Sane Venerande Senex, Pater in Christo sum-
 „ me Honorande! Benedictio, qua Dominus la-
 „ boribus in Conversione animarum curæ meæ
 „ in *Haag* concreditarum, benedixit, gaudium
 „ ad Cœtum Jesu Christi Alto-Saxo Saletanum
 „ inde redeuns, animique mei in Deo lætitia,
 „ quo et R. V. hujus gaudii particeps fieri queat,
 „ me rem scriptis declarare coëgit. Patres familiās
 „ cum liberis Saleti Conciones spontanea summa
 „ cum animi devotione, divino annuente Spiritu,
 „ publica fidei confessione præmissa, frequenta-
 „ bunt, adque Festum Pentecostes proxime in-
 „ stans communicando S. Cœnam Servatori jura-
 „ mentum sacrum præstabunt. Pro hoc felicissi-
 „ mo Conversionis auspicio Jehovæ soli sit laus,
 „ honos et gloria in æternum!

„ Has tenellas animulas, Venerande in Christo
 „ Pater! pro gratia divina mihi concessa fidelissi-
 „ me pascam Mysteria Regni Dei annuntiando.
 „ Reliquis, de quibus sane spem concepimus ma-
 „ ximam, ut via salutis [Ah Jehova Tu ipse illu-
 „ minare eas dignare, sine Te enim sumus nulli]
 „ innotescat, nullum lapidem summa discretionem
 „ publice et privatim immotum relinquam. Quo
 „ vero in posterum modo et in Catechizando et
 „ Scholam instituendo sim usus, coram lubet
 „ magis ore, quam scriptis referre. Sin itaque
 „ Venerande in Christo Pater! hoc de felicissimo
 „ Progressu, servandoque in rebus modo, ad in-
 „ stitu-

„stitutionem necessaria quædam mihi demandan-
 „da oretenus habueris, ocyus auxiliante Jehova
 „præsto ero. Vale Venerande in Christo Pater!
 „me meosque, ut hætenus commendatos habe-
 „re, et hæc ὡς ἐν ταχὺ boni consulere digneris
 „oro rogoque. Saleti d. 9. Maji. „

§. XXV.

Pastor *Grobins* ceu alter Boas nisi in re perfecta non conquievit, unde etiam in Mulierum conversione omnem operam industriamque posuit, quæ brevi post tempore consecuta est. Cumque et hujus rei notitia Tigurum perferebatur, Ampliss. Senatus Gravissimum Reip. Quæstorem JO. LUDOVICUM SCHNEEBERGERUM in Provinciam Saxensem legavit, qui ad Evangelium recens conversos Haganos in gremium Ecclesiæ exciperet. Hic Legatus accedens ad diem Solis, qui fuit VI. Mensis Augusti Ao. MDCXXXVII. Saletanos et imprimis Haganos omnes utriusque sexus in Templum Saletanum convocari jussit, qui etiam obtemperantes loco et tempore condito comparuerunt. Cultus Sacer peragebatur, et quidem initium fiebat canendo Psalm. LXXVII. dein Pastor fufis precibus concionabatur in verba Hieropsaltis, Psalm. XLV: II. 12. *Audi puella, vide, ut aurem præbeas, & tuos populares patriamque obliviscare domum: & tuæ pulchritudinis amore capietur Rex: is enim tuus est Dominus tibi colendus.* Finita Concione Præstantissimus Legatus *Schneebergerus* in concionem prodiit, et Salutatione publica etiam Summi Magistratus Nomine facta sui adventus et præsentiae causam significavit. Et cum brevi sermone ea, quæ necesse esse existimabat, dixisset,

dixisset, primum viros Haganos nominatim ad se in anteriorem templi partem arcessi iussit, quorum singulis stipulata manu fidem promittentibus humano ac pio voto de conversione fuit gratulatus. Dein et mulieres cum vocarentur, illarum prima, cujus nomen *Anna Lex* (Haganorum dialecto *Uenneli*) fuit, diu hæsitans venire distulit, quippe nihil hujusmodi expectans pudore, ut fieri solet, erat confusa. Verum Præstantissimus Legatus illam amice alloquutus: Veni, inquebat, *Uenneli!* veni quæso! in Nomine Dei et felix ducito chorum! quæ posito pudore prodiit, illamque cæteræ secutæ sunt, quæ omnes quoque fidei constantiam promiserunt. Et ita eo die centum et quadraginta novem animæ ad Gregem Christi reformatum accesserunt. Actus hic tandem fiebatur Cantu S. ex Hymno Ecclesiastico de Verbo Dei ejusque efficacia, cujus initium:

O Herre Gott! dein göttlich Wort
Ist lang verdunklet blieben,
Biß durch dein Gnad ist uns gesagt,
Wie Paulus hat geschrieben. &c. &c. (a)

§. XXVI. Quam

(a) 1. Primus Infans Haganus dein die 18. Octobris 1637. ex S. Lavacro Ecclesiæ Reformatæ fuit initiatus, nomine Thomas, cujus Parentes Hans Hagmann & Anna Egli.

2. Secularis hujus Reformationis memoria recolebatur in duabus concionibus die 11. & 18. Aug. Ao. 1737. a me habitis, & dein typis Jo. Henr. Byrcklini Tig. Ao. 1738. in 8. in lucem editis, quarum prima ex Joh. III: 5. exhibet hujus Reformationis aliqualem Historiam, in primis quod illa Dei opus & Miraculum sit, urget: altera ex Ephes. V: 8. Religionis Reformatæ confessoribus officia præscribit & injungit.

§. XXVI.

Quam grata hæc Haganorum Reformatio summo MAGISTRATUI, omnibusque Probis fuerit, etiam ex sequentibus patet signis externis et muneribus. Nam I. illo ipso die, quo receptio S. fiebat, Nob. D. Præfectus omnes Haganos Patres - Matresque - familias, nec non Provinciæ tres Pastores et omnes iudices in arcem invitavit, qui læto convivio excipiebantur, ac illud aliquot horas piis et utilibus colloquiis concelebrarunt. II. Ampliss. Magistratus in signum Benevolentiae Pastori *Grobio* jus Civitatis Tig. quo ipsum jamjam die 8. Junii An. 1636. donavit, non solum ipsi, sed etiam omnibus ejus Liberis Posterisque confirmavit; præterea quinquaginta Coronatus dono dedit, omnisque Favoris atque Gratiae fidem est pollicitus. III. Venerandus Senatus Ecclesiasticus in gratam hujus operis memoriam Pastori *Grobio* munus quadraginta florenorum contulit, et Haganis dono misit duodecim libros N. Testamenti, totidem Davidis Psalteria et quadraginta octo Catechismi libellos. IV. Etiam ipsi Hagani quanquam magnis opibus non præditi in signum grati animi Pastorem suum vaccæ munere honorarunt.

§. XXVII.

Nolo quenquam laceßere, et ut ne cui vel livor vel bilis moveatur paci studens silentio premam et calumnias et convitia, quibus Clerus Romanus ejusque Sacrificuli *Grobium* nostrum nomenque ipsius cum verbis tum scriptis prosciderunt; tamen mihi temperare nequeo, quin referam lepidam hanc Disputatiunculam. Sacerdos Beneduranus non multo post confectam Haganorum Reformati-

formationem venit in Arcem Forsteck, D. Præfectum *Lochmannum* invisurus; hic extemplo Pastorem Grobium accersi curat, qui dicto audiens at rerum inscius comparet. Hypocaustum Pastor noster cum intrasset et inopinus hunc sacrificulum vidisset, paululum expavit, se tamen statim colligens, ipsum salutavit et subridens dixit: Virum quidem Rev. non novi, sed tamen, quantum mihi conjicere datur, est Rev. Pastor vicinus in Beneduro, qui adeo magnifice ibi pro Cathedra de me sermocinatur. Ille attonitus respondet, se sibi non esse conscius, quod multam ipsius in Beneduro mentionem fecerit.

D. Præfectus autem januam claudens Biblia S. ad mensam profert et dicit: Nunc habeo quos jam diu volui, vos binos Pastores, me nunc edocete, cujus Religio sit vera ac salutaris, et cujus falsa; hic adest sanctum Dei Verbum, S. Biblia, ex his differite et rem vestram agite, ego audiam quis verum dicat, quique vestrum vincat. Pastor *Grobins* multum quidem sese excusat, dicens, quod non disputandi causa accesserit, nec quicquam hac de re sciverit, nihilominus se esse paratum, fidei rationem reddere, suamque tueri doctrinam et Religionem. Proin cum quæstio de S. Scriptura moveretur, Pastor *Grobins* statim argumentis claris demonstravit, quod sit divinum ac infallibile Spiritus S. verbum, adeoque verum, perspicuum et perfectum, ex quo Deus rite cognosci, et salutaris Religio atque orthodoxia hauriri et queat et debeat. His Sermonibus Sacerdotem Pontificium adeo constrinxit, ut præsentium Bibliorum folia hinc inde volvens dixerit: Hic est
Liber

Liber Thuricensis. Grobius respondit : Tiguri quidem typis expressus, sed tamen divinitus inspiratus et sic vivum Dei Verbum; quo responso misellus homo ad ἐχέμυδιαν redactus dicebat : Si mihi clare probetur, quod hic liber, prouti heic in mensa jacet, ex cœlo venerit et deciderit, tunc credam, quod sit Dei Verbum. Hæc cum dixisset, D. Præfectus cachinnabatur, ajens: Gratias ago Deo, quod hac vice de divina veritate et S. Bibliorum et salutaris meæ Religionis a Pastore meo edoctus ac certior factus sum: vestri autem vestrorumque me miseret, quod cæci in tenebris palpetis et alios quoque seducatis. Dein mensam sterni jussit et mutato colloquendi argumento per lætum convivium cum utroque amice ac hilare tempus trivit.

§. XXVIII.

Hæc fuit Haganorum et totius Saxensis Provinciæ Reformatio; ut autem non tantum doctrinæ veritas et puritas servetur, sed et morum probitas ac vitæ sanctitas urgeatur, atque vitia et scandala, quantum pote, prohibeantur, constituta quoque fuerunt in tota Provincia Consistoria Ecclesiastica, quibus D. Præfectus præest, & Pastor cum suis Senioribus vel cœtus Præsulibus, qui in quavis diœcesi sunt quatuor vel quinque judices & totidem consistoriales jurati, qui ex lege Magistratus præscripta morum disciplinam observant & exercent.

Ex illo tempore per integrum & dimidium seculum in hac Provincia Regnum Christi floret, tria habet templa & totidem Pastores, quos Ampliss. Senatus Tig. ex suis civibus eligit, & quidem hoc
temporis

temporis articulo hi Pastores sunt Jo. Jacobus Dænikerus, Casparus Thomannus, & Jacobus Steinbrüchelius, ille Senosylvanæ Ao. 1736. iste Saletanæ. 1731. & hic Saxensi Ao. 1736. præficiebatur Ecclesiæ: omnes tres ex Legibus & Præceptis Synodi Tigurinæ officio suo fungi tenentur, ut die Solis ante meridiem Homiliam S. dicant, post meridiem autem cœtum ejusque præprimis juvenes Catechizando instituant; dein concionem hebdomodalem matutinam habeant, cui dies Mercurii destinatus est, & denique die Sathurni partem Capitis ex N. T. breviter explicent applicentque. Triumviratus quidem hic adscriptus est Capitulo Lacus Thuricensis, quia tamen per nimium loci intervallum ab isto distat, quasi proprium format collegium, in quo is, qui pastoratus annis cæteros superat, primum tenet locum & Senior (a) vocatur; ad hunc litteræ circulares (b) mittuntur, & ipse res Ecclesiasticas in hac Provincia moderatur. Semestrales visitationes ipsimet peragunt, ut bini tertium visitent, & dein rem peractam Ven. D. Decano Lacus Tig. perscribant, qui eam communibus suæ Classis actis inserit. Porro tres hi Pastores arctiori quam cæteri inter se conjuncti sunt vinculo varias ob causas, quia v. gr. alterum alterius vel absentis vel ad tempus ægrotantis vices agere oportet; quia Fori Matrimonialis sunt Assessores; quia bimestrem cum D. Præ-

(a) Ven. Breitingerus Jodocum Grobium appellare solebatInspectorem Baronatus Saxensis.

(b) Triumviratus Saxensis litteras circulares non habet communes cum Capitulo suo, sed peculiare ab ipso Ven. D. Antistite accipit.

Præfecto in arce habent congressum ad res & Ecclesiasticas & Matrimoniales & Scholasticas cognoscendas & deliberandas.

§. XXIX.

Itaque necesse duco, ut paucula quædam de Scholis commemorem. In tota Præfectura septem sunt Scholæ; una in Sax, unaque in Frömsen, quæ sunt diœceseos Saxensis. Dein duæ in Senwald & una in Lienz, (a) quæ cœtui Senosylvano inserviunt; denique una Saleti atque una in Haag, quarum inspectio Pastori Saletano incumbit. Scholæ nonnisi tempore hyberno frequentantur, & olim circa Martini Festa demum incipiebantur: Consultissimi autem Legati Tigurini, quorum supra §. X. memini, Ao. 1714. constituerunt, ut anticipentur & initium fiat ad Galli Ferias St. N. [unde & Præceptoribus ex publicis sumtibus merces fuit aucta] quæ postea usque ad Paschatis Festum continuantur. Interim tamen, liberi ne plane obliviscantur, quæ in hyeme didicerunt, per æstatem singulis hebdomadibus frequentationi Scholæ dimidius dies est destinatus, (b) quo Præceptores Scholares suos in legendo exercere debent; porro diebus Dominicis ante publicam Catechisationem juniores ex Catechismo cum majori tum minori examinant, &

Tom. V.

Ff

tandem

(a) Hæc recenti demum tempore opera Pastoris Joannis Pfenningeri fuit erecta.

(b) Rev. Pastor Pfenninger Scholæ Lienzensi centum florenos legavit hac lege, ut illa etiam æstivo tempore per singulas hebdomadas tres dies vel ante vel post meridiem habeatur.

tandem finita Catechisatione adultiores in canendis Psalmis instituunt.

Merces vel minerval Præceptoribus penditur tum ex Pagi Fisco, tum ex Magistratus beneficio, tum ex piis legatis, (a) adeo ut liberi Provinciales nulla sua impensa Scholam frequentare & institui possint, unde etiam fideli Pastorum cura per Dei gratiam res eo provec̃ta est, ut paucissimi sint, qui si ad S. Cœnam admittantur, germanice legere & Catechismum memoria recitare nequeant.

Jus denique Præceptores eligendi ad Venerandum D. D. Examinatorum Collegium pertinet, quia vero iter nimis & longum & sumtuosum, quo minus qui Præceptoris munus ambiunt ex more sueto ipsis examinandi accedant, ex illorum jussu tales in arce præsentē D. Præfecto tres Pastores examinant, rem Ven. D. Antistiti litteris, per manum quidem Pastoris, ex cujus diœcesi Præceptor eligitur, exaratis sed, tamen ab omnibus hujus Examinis Assessores subscriptis perhibent, eum qui ipsis optimus atque Scholæ aptissimus videtur, commendant, qui etiam a Ven. D. D. Examinatoribus eligitur & confirmatur.

Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα.

EPI-

(a) Honoratissimus vir Beatus Zieglerus, cum præfectura Saxensi laudabiliter fungeretur, effecit, ut Scholæ Frömsensi trecenti; & Scholæ Haganae centum & triginta floreni fuerint legati, quorum annuus usus fructus Præceptorum mercedi cedit.

EPISTOLA

ad summe venerandum, amplissimum, eruditissimum Virum,

CHRISTOPH. AUG. HEUMANNUM,

*S. Theol. D. & sanctioris Disciplinae in Illustr.
Gœting. Acad. Pr. P.*

qua ejus Judicium (*) de 'Αυθεντικῆς Clausulæ
O. D. modeste expenditur.

QUoniam ea Veritatis vis est, ut quo sæpius atque diligentius ad examen revocatalimatur, eo magis enitescat, dudum ego met mihi persuasi, nullam dari veri nominis Prudentiam, quæ a Veritatis studio sit sejuncta,

F f 2

(*) Docebit etiam ex parte hæc Epistola, quam protervus, calumniæ & mendacii plenus sit infelix iste abortus, turpiter festivi hominis & personati Scurræ Turicensis, qui sub usitata sibi Sanonomotuskii larva delitescere voluit, ne, quod rævera est, tanquam sacer & instabilis cognosceretur, qui rectius Σατανωμοσκii aut Παδαληρολόγος nomen sibi usurpasset, ne illud nimium abluaderet ab ingenio maledici hominis & ab infami Scripto, duobus foliis constante, comburio non ab auctoris, sed a carnificis manu dignissimo. Caveat sibi, ne usquam verum suum nomen prodar, ut prodidit ingenium, neque se in turba letere posse sibi persuadeat, non habet Turicum alios duos ipsi similes, ut non facile aberrare possit, qui eum quamvis frequenti hominum turbæ permixtum petitione lapidis designare velit, utut magis cautum, quam illum nescio quem, qui lapidis petitionem corpore exeundo se facinoris reum prodidit; omnis æ-

juncta, neque ullam Veritatem posse esse aut adeo
 suspectam, ut vel rigidissimi examinis lucem re-
 fugiat; aut adeo sterilem, ut non omni studio
 nostro magnopere digna sit. Et quanquam ipsa
 Religione atque etiam pia S. Literarum veneratio-
 ne nihil mihi prius & antiquius esse solet, ego ta-
 men non intelligo, quid sit, quod sibi vel Reli-
 gio vel sacri Contextus auctoritas a genuinae Criti-
 ces studiis & judiciis magnopere timeat: Etenim
 manifestum esse arbitror, non posse sine recto
 Critices usu S. Scripturae, quantum quidem ad
 hodiernae ejus Lectionis integritatem pertinet, su-
 am constare certitudinem, neque quomodo sese
 aliter, quam hujus Artis beneficio, adversus In-
 credulorum impressiones & dubitationes, tueri
 aut sartam tectam conservare possit, intelligo. At-
 que etiam, quandoquidem divina Sapiencia omnia
 sinceræ Lectionis præsidia in legitimo Critices usu
 reposita esse voluit, optime de Ecclesia & divini
 Verbi integritate illi mihi meruisse videntur, quot-
 quot religiose & uno veri cognoscendi studio in-
 censi, in dubiis Lectionibus critica diligentia exa-
 minandis ac discernendis operam suam colloca-
 runt. Neque vero hic morari quenquam debet
 profanorum hominum insolentia, qui omnia cu-
 pide arripiunt, iisque ad obfirmandum in incre-
 dulitate animum flagitiose abutuntur, quibus divi-
 nam S. Pandectarum certitudinem & auctoritatem
 imminui & labefactari, aut suspectam reddi posse,
 temere sibi persuadent. Nam quicquid etiam agas,
 non

rur, qui quidem hic locum haberet, esset inter Satanos-
 kium & Anomoskium: perinde ut nihil interest inter A.
 & C. nisi B. aut inter F. & H. nisi unum illud G.

non deerit unquam huic hominum generi, qui
amant ἐν οἷς ἀγνοῶσι βλασφημεῖν, materies & occa-
sio impiis suis cavillationibus indulgendi, atque
infestos in Religionem animos specioso aliquo
prætextu confirmandi: Immo aut magnopere fal-
lor, aut affectato de his rebus Silentio tantum ab-
est ut veritati recte consulatur, ut illa magis ad-
huc suspecta reddatur; etenim hoc Silentium
nostrum eam in partem accipient, quasi a causæ
propugnandæ diffidentia aut desperatione foret
profectum.

Quanquam vero res ita se habeat, ut omnis
opera, quæ in examine variantium ac maxime
dubiarum Lectionum, unico veri cognoscendi
studio ac religiosa diligentia insumitur, non possit
non ad confirmandam nostram de Lectionis certi-
tudine fidem, quam maxime esse proficua: nihil-
ominus tamen ea est universæ hujus tractationis
ratio, ut non possit a quovis promiscue, docto
cæteroquin & sagaci Viro, recte suscipi, aut ab
omnibus sine discrimine lectoribus intelligi riteve
dijudicari. Quamobrem probare ego quidem non
possum illorum consilium, qui nihil pensi habent,
hujus generis disputationes de dubiis Lectionibus
in circulis, in vulgaribus libellis, coram promiscua
plebe, quæ rationes in neutram partem, neque
illorum, quibus in hoc genere usus est, argumen-
torum vim assequi valent, instituere: aut qui in
oppugnanda vel propugnanda aliqua Lectione ita
oscitanter versantur, iisque nituntur rationibus,
quæ parum idoneæ plerisque videri possint. Qua-
propter non parum miratus sum, quum animad-
vertissem Te, Virum amplissimum, in tuis in S.

Matthæum Annotationibus vernaculo sermone promiscuæ lectioni propositis vexatam illam in utramque partem Quæstionem de *Audēlla* Clausulæ O. D. leviter attingere, atque tribus pagellis vulgatæ opinionis defensione ita defungi, quasi nullius ponderis aut momenti essent, quæ a venerando *Bengelio*, post alios, in contrariam Sententiam sunt expositæ rationes: In quo parum recte mihi & causæ ipsi & existimationi Tuæ consuluisse videris: etenim meo iudicio multo satius est hanc causam penitus omittere, aut summa eam diligentia tractare; siquidem ea majoris operæ & altioris indaginis est, quam ut in ejus generis Libello, qualis iste Tuus est, idque tribus pagellis, possit disceptari: Et præstat omnino hujus generis Quæstiones non movere, quam perfunctorie eas tractando piis Lectorum animis dubitationes injicere, quas deinceps vix possis, quicquid etiam agas, satis diluere atque dispellere.

Quod deinde ipsam rationem adtinet, qua Tu Vir Amplissime, in tractanda hac Quæstione versaris, non possum non, ut Helvetico candore Tecum agam, & Æquitatem Tuam & criticam illam Judicii ἀρχινοίας, qua impense vales, desiderare. Et Æquitatem quidem in eo, quod mihi confidenter tribuis, quasi vener. *Bengelii*, atque ipsius *Erasmi* rationibus inductus assa voce negaverim, Clausulam doxologicam ad O. D. integritatem pertinere; sed ab ea tanquam humanum aliquod additamentum separandam esse. Verba Tua ita habent: Doch ich stehe hler noch ein wenig stille, weil Herz Probst Bengel des B. II. in seinem Appar. Crit. ad N. T. p. 459. seqq. in starken Verdacht

Verdacht ziehet, als seye derselbe von einer fremden Hand eingeschoben worden: Und Herr Prof. Breitinger in dem IIIten Bande des Musei Helv. S. 370. u. f. f. so wol durch dessen, als durch Erasmi Vorstellung, sich dermassen hat einnehmen lassen, daß er gar nicht zweiffelt/ man müsse diese Worte von dem B. U. Christi absondern und ausschließen. Tuam fidem! Non certe is ego sum, qui in re dubia & quæ nondum ad liquidum est perducta, tantum mihi sumam, ut in alterutram partem quicquam temere pronunciem. Expendi argumenta & in trutina mea castigavi, quæ vulgo pro *Außerliq* Clausulæ adduci solent, & ea quæ momentum aliquod in hac causa habent, a cæteris, quæ prorsus aliena esse videbantur & foliis leviora, diligenter segregavi: Professus sum candide, quid obstat, quominus huic vel illi ex adductis rationibus plenum assensum præbere, & album calculum adjicere possim. Atque post serium hujus Quæstionis Examen probe intelligo, non deesse argumenta in utramque partem: Quanquam potiora esse & majorem præ se ferre probabilitatis speciem illa mihi hactenus videantur, quæ hujus Læctionis apud S. Matthæum *γνησιότης* oppugnant, quam quæ illam propugnant. Nihil tamen definiti unquam, aut nunc definitio, quia alteram quoque Sententiam suis non destitui probabilibus rationibus pulchre perspectum habeo. Quare velim ita de me statuas, nunquam Tibi cum alio homine in quacunque causa rem fuisse aut fore in posterum, qui majore veritatis cognoscendæ studio incensus fuerit, aut futurus sit, aut qui ei Sententiæ, quam hactenus potioribus rationibus niti persuasum habet, minus faveat ex animo: Atque si

meræ voluntatis res esset animi persuasio, certe vulgaris & receptæ de *Auſerliæ* Clausulæ opinionis rationis nunquam sollicitare aut in dubium vocare in animum induxissem meum. Cæterum & hoc non prætermittendum est, singularis pietatis esse, quam summis illis Viris debemus, quorum opera Deus in restauranda veræ Religionis puritate ac simplicitate usus est, ostendere, non temere illos, aut cæco quodam assensu, aliisve frivolis de causis, Clausulam illam O. D. tanquam non a Christo profectam, aut penitus expunxisse, aut quod in vestra Ecclesia factum est, ab usu publico ad altare proscripsisse.

Deinde vero in hac Tua, Vir Clarissime! translatione dixi me desiderare, criticam illam ἀντι-
voia, qua toties res impeditas ita feliciter expedi-
 visti, ut omnes fuerint mirati, qui factum sit, ut ante Te nemini hæc explicandi ratio potuerit venire in mentem. Hic vero mirari subit, qui fieri potuerit, ut Tibi Viro tam docto, tam perspicaci leves adeo & inanes ratiunculæ fucum facere potuerint. Primum enim male videris confundere duas Quæstiones, quæ toto cælo diversæ nihil inter se commune habent: Quæritur enim hic ante omnia, utrum Doxologia illa O. D. adjecta apud Matthæum pro genuina & a Domino profecta sit agnoscenda? Neque locus est alteri Quæstioni, unde forte hæc Doxologiæ formula fuerit repetita? nisi prius fuerit probatum eam apud Matthæum esse interpolatam. Verba Tua hæc sunt: Ich will meine Gedanken kürzlich vortragen, und hiermit den Anfang machen, daß Erasmus diese Worte vor eine in den alten Kirchen gewöhnliche Doxologie

gie hält. Dieses kan ich dem Erasmo deswegen nicht zugeben, weil diese Worte, wie selbst Herz Bengel bekennet, die Gestalt einer Doxologie nicht haben, sondern mit dem Vorhergehenden durch ὅτι verknüpffet sind. Quis est, qui non per se intelligat, etiamsi esset probatum hujusmodi Doxologiam in veteri Ecclesia prorsus fuisse ignoratam, nihil pro Ἀυθεντικῇ Clausulæ doxologicæ apud Matthæum inde inferri posse. Atqui vero non ab Erasmo solo, sed ab omnibus iis etiam, qui hujus Clausulæ γνησιότητι propugnant, sumitur, atque evidentissimis & irrefragabilibus testimoniis confirmatum est, eandem fere Doxologicam formulam in Judæorum Synagogis & in prima Ecclesia Græca in Ἐυλογίαις varie ac passim fuisse usurpatam. Quis autem sibi persuaferit, illud ὅτι, quod hanc Doxologiam cum reliqua O. D. formula connectit, eique Ἀιτιολογίαις insuper formam induit, impedire, quominus potuerit ex hoc Synagogæ aut Ecclesiæ Christianæ usu transumi, si quidem doceri posset, eam non fuisse a Domino profectam. Ut taceam hanc Δοξολογίαν olim in Ecclesia Græca perinde cum aliis Precum formulis per ὅτι fuisse conjunctam, ut ex Gregorio N. constat: Vide Bengelii Appar. Crit. ad Matth. VI. p. 465.

Quandoquidem vero Tu ipse, Vir venerande! non multum tribuere videris huic Tuæ hallucinationi: videamus, quænam graviora illa sint argumenta, quæ Tibi plenum extorserint assensum. Dicis: Doch ich wende mich zu dem, was mich völlig versichert hat, daß diese Worte mit aus Christi Munde geflossen, und also zu dem uns vorgeschriebenen Gebette wesentlich gehören. Es stehen

nemlich diese Worte nicht nur fast in allen noch jetzt vorhandenen alten griechischen Codicibus; sondern haben auch fast in allen nicht mehr vorhandenen uralten griechischen Codicibus gestanden. Das erste hat bey den Herren Criticis keinen Zweifel, das andere lehret uns der uralte Syrische Uebersetzer, welcher, da er diese Worte vorbringt, sie nothwendig in noch ältern und in seiner Kirche von Alters her bewährten griechischen Exemplarien muß angetroffen haben. So ist auch in der Kaiserlichen Bibliothek ein sehr altes griechisches MSC. des N. T. (welches Herr Bengel S. 462. anführet) befindlich, in welchem nicht nur diese Worte nicht stehen, sondern auch auf dem Rande zu lesen ist, daß diese Worte in einigen griechischen Exemplarien fehlen. Helffet dieses nicht: Sie stehen in den meisten Exemplarien? So wissen wir demnach, daß sie in den ältesten griechischen Exemplarien gestanden. Verum quidem est, quod in plerisque hodie adhuc superstitis græcis MSC. Codicibus Clausula hæc apud Matthæum inserta legatur: Quoniam vero Lectionis in h. l. varietas longe antiquior est hodiernorum Codicum consensu, levis, immo nulla fere videtur esse Librorum MSS. hodie superstitem in hac causa disceptanda auctoritas. Id vero, quod præcipuum in hac re momentum habet, gratis sumitur, quasi etiam in antiquissimis ac dudum deperditis Græcis MSS. Codicibus Clausula isthæc fuerit lecta. Quis nobis hujus asserti fidem faciet? quum ejus ante Chrysostomi ætatem nullum certum in omni antiquitate ecclesiastica vestigium reperiatur. Et si dicere liceat quod sentio, præceps, manca & imbecillis mihi videtur illa Tua, quam instruis, argumentandi ratio: Quan-

Quamquam enim Syriaca N. T. translatio, qualis hodie extat, hanc Clausulam apud Matthæum præferat; neutiquam tamen inde colligi potest; Ergo Græci Codd. antiquissimi, ex quibus hæc Translatio primum profluxerat, hanc Clausulam quoque agnoverunt. Primum enim quis compertum habet, an unus, an plures fuerint Græci Libri, ex quibus Syriaca olim translatio confecta est? Deinde quum extra dubitationem positum sit, Syriacam Versionem, qualis hodie legitur, plures subinde mutationes passam varieque interpolatam esse, quis nobis fidem faciet, priscam & intemeratam nobis in hoc Matthæi loco antiquæ Versionis Lectionem conservari? Præterea si hæc argumentandi ratio valeret, oporteret contraria simul posse esse vera: Quum enim prisca Latina Versio Syriacæ antiquitate nihil cedat, æquo jure & perinde colligi posset, in antiquissimis Græcis Codd. ex quibus hæc Translatio confecta est, Clausulam O. D. non extitisse. Ut nihil jam dicam, quod posterior isthæc concludendi ratio longe majorem probabilitatis speciem habet, quia, quod de Syriaca non constat, de Latina versione testatum est, eam jam olim, Tertulliani ævo, hanc Clausulam ignorasse. Sed multo levioris momenti est alterum Tuum argumentum ex nota marginali Codicis MSC. membr. IV. Evangg. augustissimæ Biblioth. Vindobonensis repetitum. Quandoquidem enim certum & exploratum est, hunc Codicem Vindobonensem antiquitate Sæculum post C. N. XII. non superare, manifestum est, Codices illos, ad quos in margine provocat, quique Clausulam doxologicam non habuerint; Theophylacti ævo posteriores fuisse, & nihil

nihil aliud ex nota illa marginali, τὸ δὲ ὅτι σὲ εἰσὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα, ἐν τισιν εἰ κεῖται μέχρι τῆς Ἀμὴν, cum ratione concludi potest, quam Sæculi X. XI. XII. græcos N. T. Codices in Clausula apud Matthæum recipienda non consensisse. Quod vero deinceps hanc Tuam persuasionem conficta aliqua ratione probabilem reddere satagis, id adeo communi experientiæ repugnat, ut nulla refutatione indigeat: Subjicis enim in hanc sententiam: Daß sie (die Dorothee) in etlichen nicht gestanden, wundern wir uns nicht, indem ein Abschreiber leichtlich eine Zeile übersehen kan. Daß aber ein Abschreiber in das S. Buch eine fremde Zeile einrücken werde, ist billig nicht zu glauben. Hoc autem si valeret, nihil in S. Librorum MSS. Codd. unquam de additamento fuisset suspectum.

In eo vero parum recte calculos subduxisse videris, quum præterea contrariæ Sententiæ non aliud reliquum esse præsidium Tibi persuades præter hoc quod in Latina Vulgata Versione positum sit: Cujus etiam vim Tu nova aliqua ratione infringere conaris. Verba Tua ita habent: Daß aber die meisten lateinischen Kirchen-Lehrer diese Worte in ihrem Exemplar nicht gehabt, solches dienet zu keinem tüchtigen Argumente. Denn dieses kam daher, weil sie alle die so genannte Versionem Vulgatam im Gebrauche hatten, als in welcher diese Worte nicht stehen. Es bleibet also dem Gegentheile nur dieses Argument übrig: welches auch einen nicht geringen Schein hat. Denn diese Uebersetzung ist unstreitig uralt, und deren Verfasser würde ja diese Worte nicht aussen gelassen haben,

ben, wenn er sie in seinem griechischen Exemplare gefunden hätte. Allein dieses Argument fällt plötzlich um, wenn man eben dieselbe Version bey dem B. U. in dem Evangelio Lucæ ansiehet. Denn daselbst steht erst nur Pater anstatt Pater noster, qui es in cœlis: Hernach sind zwey Bitten, nemlich die dritte und die siebende, gar aussen gelassen. Da nun dieser Uebersetzer in des Lucæ B. U. drey peccata omissionis begangen, warum wollen wir denn nicht glauben, daß er auch in dem B. U. Matthæi ein solches peccatum begangen habe? Quæ autem isthæc argumentandi ratio? Si Italicæ Translationis auctor antiquissimus in Lucæ textu quædam prætermisit, ergo probabile est, eundem etiam apud Matthæum in O. D. Formula quædam omis- sisse. Quæ hic consequentiæ necessitas? Equidem non est inter ἀδύνατα referendum, eum qui in plu- ribus fallitur, posse etiam in aliis, in hoc vel illo, falli. Qua vero ratione imputabimus antiquæ La- tinæ versionis auctori in Matthæi formula omisso- nis peccatum; antequam probatum fuerit idoneis argumentis Doxologiam illam in primis MSS. Li- bris græcis, ex quibus translatio facta est, fuisse lectam? Vel unde quæso Tibi constat, Latino In- terpreti, quæ in S. Lucæ formula notas omisso- nis peccata, esse transcribenda? cum temeraria isthæc textus Lucæ castigatio æque potuerit a Mar- cionitis aliisve proficisci. Atque oppido miror, qua fi- ducia hic possis inter omissionis peccata referre, quæ ipse supra p. 66. omni, sed parum felici, cona- tu *νοθεύας* suspecta reddere voluisti. Ita enim verba facis: Wir erkennen hieraus, daß das B. U. eigentlich nur aus fünf Bitten bestehe. Denn daß die beyden letztern Bitten zusammen gehören, machet

machet das Verbindungs-Wörtgen Sonnen-klar. Daß aber auch die andere und dritte Bitte nur auf eins gehen, und also zusammen nur eine Bitte machen, bedarff keines langen Beweises. . . . Noch klärer würde es erwiesen seyn, wenn außer allem Zweifel gesetzt werden könnte, daß in das V. 11. wie es Lucas aufgezeichnet, diese Worte: Es geschehe dein Wille / wie in dem Himmel also auch auf der Erde / von einer fremden Hande eingerüket worden. Es hat diese Meynung einen grossen Schein, indem Origenes und Augustinus solches bezeugen, wie auch nicht nur in einigen alten geschriebenen Exemplarien des N. T.; sondern auch in der uralten lateinischen Uebersetzung desselben, diese Worte wirklich fehlen. Perinde mihi videtur comparata superior ista Tua argumentatio, ac si quis ex his Tuis verbis vellet probare ac inferre, Te non posse non Doxologiam apud Matthæum O. D. formulæ adjectam pro additamento habere. Si enim plerique Codices græci in Lucæ formula duo additamenta in textum receperunt, quid impedit, quominus credamus eosdem in S. Matthæi formula Clausulam illam quoque per errorem textui adscripsisse? Cæterum prudenter fecisti, quod illam rationem, quæ a Doxologiæ hujus in se spectatæ concinnitate, dignitate ac sapientia repeti solet, non urgendam esse censueris adversus eos, qui de ejus γυναικί dubitant: Nihil enim in ejus commendationem dici potest, quod non ipsi quoque lubentissime admittant, immo majora aliquando in eam præconia conferant.

Possis

Possis autem ipse videri superiori huic Tuæ translationi minus tribuere, postquam finitis demum & jam typis exscriptis superioribus istis Tuis animadversionibus, ad pleniorē illam & accuratiorē vulgatæ opinionis defensionem accessisti, quam Eruditissimus Ulmenſis Ecclesiæ Senior JO. FRICKIUS in libello *de Cura veteris Ecclesiæ circa Canonem Scripturæ S. Cap. IV. a pag. 140. 161. exhibuit*, & in qua Te prorsus acquiescere mones p. 741. At hanc Celeb. Frickii commentationem jam dudum Vener. BENGELIUS & ego expendimus, nihilque habet quod non perinde quoque a Celeb. *Witsio, Oleario, Osiandro*, aliisque in hujus causæ Defensionem fuerit prolatum.

Plura non addo, nisi hoc unum, ut pro Tua humanitate æqui bonique consulas, quod non ex φιλονομία, sed uno veritatis promovendæ studio, consilii mei ac Sententiæ in expendenda hac causâ rationes, quas intelligebam abs Te in Tuis ad Matthæum Annotationibus in alienum Sensum trahi, publice Tibi explicare, ac excusare non dubitaverim. Hanc veniam damus petimusque vicissim. Vale Vir amplissime ac celeberrime, atque in eorum numerum, qui Te ob summam eruditionem & præclara in rem sacram & literariam merita maxime colunt & observant, non postremum adscribere dignare

Tibi devotissimum

J. Jac. Breitingerum,

Ling. Græc. in Gymn. Turic. Prof. P.

Viro

Viro Clarissimo

J. JACOBO B * * *

S. P. D.

J. L. VALSECHIUS.

Promiseram tibi, Turicum vestrum relin-
quens, literas ad te dare, quamprimum
Mediolani advenissem; cohibuerunt autem
propositum meum varia negotia, quæ sta-
tim in adventu meo omne, quod Musis conse-
crare constitueram, tempus abstulerunt, nunc
autem te salvum esse, meque feliciter montes in-
gentes incolumem superasse gaudeo. Expectas au-
tem Vir eruditissime! ut quæ heic loci in Repu-
blica literaria gerantur tibi significem. Tumultum
aliquem, vel seditionem apud plurimos haud ita
pridem suscitavit vir doctiss. ANSALDUS, pro-
ducta in medium Sententia de Gallo Gallinaceo
Hierosolymis in ædibus Pontificis a Petro audito,
en titulum libri, *CASTI INNOCENTIS ANSAL-
DI, Ordinis Prædicatorum, de forensi Judæorum Buc-
cina commentarius, Brixiae MDCCXLIV.* forma
quarta, pl. 20. In amplo hoc commentario Vir
doctus id agit, ut probet Apostolum Petrum non
Gallinaceum, sed Buccinam forenssem Judæorum,
Synedrium ad Judicium de Christo ferendum con-
vocantem audivisse. Vix autem credes, Vir Cla-
rissime! quantos clamores, injurias, atque tumul-
tus apud Monachos, supersticiosiores præsertim &
Criticæ ignaros nova hæc assertio per totam Ita-
liam

liam suscitaverit, transiit autem hæc sententia ex Helvetia vestra in Italiam, primus enim, qui eam Orbi erudito exhibuit fuit Cl. *ALTMANNUS*, *Biblioth. Bremens. Tom. V. p. 451.* Nec certe hac in re antecessorem suum dissimulavit *Anfaldus*, fatetur enim p. 34. se hujus explicationis auctorem non esse, verba ejus hæc sunt. *Facem mihi hac in interpretatione fateor ALTMANNUM prætulisse;* Utitur etiam ad Sententiam suam firmandam iisdem argumentis *Anfaldus*, quæ ad rem suam probandam produxerat *Altmannus*, atque hac in re minori certe utitur sinceritate *Anfaldus*, quia hæc omnia tanquam ex proprio armamentario exhibita, lectori tradit. Cum autem totum hunc commentarium legissem, dolebam vehementer *Anfaldum* posteriorem illam *Altmanni* exercitationem, in qua prolixius hanc suam Sententiam adversus criminationes & objectiones quorundam ἀντιλεγοντων firmavit & defendit non vidisse, & quæ comparuit *Temp. Helvet. Tom. IV. p. I.* Significavi etiam amico cuidam *Anfaldi*, extare in hanc rem prolixiorum *Altmanni* exercitationem, ex qua plurima ad rem suam haurire potuisset: Ut autem tibi constet, qua ratione in hac re versatus fuerit *Anfaldus*, dabo tibi aliquem totius operis conspectum, ut videas, quid de hoc opere sentiendum sit, in quo quæ *Altmannus* de Buccinato- re Stationario Romano in aula Pontificis a Petro audito asseruit, *Anfaldus* ad Buccinatorem Judæorum forenses transtulit, quam feliciter autem id factum sit, tuum erit judicare.

Primo quidem id agit *Anfaldus* in limine operis, ut doceat quæ fuerit origo buccinæ forensis apud
Tom. V. G g Judæ.

Judæos, illamque ad tempora Judæorum in deserto agentium refert, atque post hæc ostendit, buccinæ usum ad publicos conventus convocandos, obtinuisse tempore Judicium & Regum Judæorum, atque perpetuo conservatum usque ad posteriorem & ultimam hujus gentis ætatem; originem vero buccinæ ad conventum Judæorum convocandum petit Vir Doctus a Græcis, ejusque usum in Democratiis Græcorum egregie exponit, in hac vero assertione, multorum Judicio deceptum fuisse Virum doctum, plurimi asserunt, cum buccinæ usus apud Hebræos longe fuerit antiquior, quam apud Græcos, quis enim nobis exponet, quis fuerit usus buccinæ apud Græcos eo tempore, quo jam recepta fuerat tempore Judæorum in deserto agentium. Ex hac Judæorum consuetudine Verba Christi & Apostolorum de tuba qua homines ad Judicium universale convocandi sint explicat, atque locum de Gallicinio Petro audito exponit; His jam de usu generali Buccinæ apud Judæos præmissis in toto reliquo commentario id tantum agit *Anfaldus*, ut ostendat, errasse hætenus interpretes omnes, inter quos præsertim nominat *Relandum*, *Bochartum*, *Scaligerum* & imprimis *Altmannum*, qui tam infeliciter in hoc loco Evangelistarum explicando versati fuerint; ad alteram post hæc commentarii sui partem procedit *Anfaldus*, in qua ingenti argumentorum & testimoniorum acervo probat, Vocem græcam Ἀλέκτωρ, quæ hætenus per gallum gallinaceum fuit exhibita, buccinatorem denotare, primusque in hoc agmine comparet *Lycophron* & *Æschilus*, quorum testimoniis ad rem suam probandam utitur, his succedunt *Poliænus* & *Athenæus*, ex quibus certe

com.

commoda testimonia producit, quæ nobis fidem certam faciunt, & *militēs & tubicines* vocatos fuisse *Αλεκτορας*, atque eximio loco firmat, Demadem, celebrem Atheniensium Oratorem *Gallum* dictum fuisse, his atque plurimis aliis testimoniis docet *Anfaldus*, rem esse firmam atque extra omnem dubitationem positam, quod Sanctus Apostolus non gallinaceum, sed Buccinatorem Judæum, Judæos ad publicum de Christo judicium ferendum cogentem audiverit; In hoc autem asserto parum fundamenti habere, quidam asserunt, cum ex Constitutionibus Judaicis constet, apud Judæos licitum non fuisse tempore festi Synedrium convocare ad publicum Judicium ferendum in causa capitali cum de vita & sanguine esset quæstio, convenisse equidem eo tempore plurima Synedrii membra in aula Pontificis certum est, an autem totum Synedrium modo legitimo tempore festi, nocte intempesta, fuerit coactum, hæcenus probatum fuisse vix videtur, nec certe eo tempore tutum fuisset totum populum ad judicium de Christo ferendum convocare, cum probe constet ex Scriptis Evangelicis ipsos proceres noluisse primo consentire, ut Servator noster tempore festi ad publicum producatum judicium, *ne forsitan tumultus fieret in populo*, noverant enim Judæi, ingentem hominum numerum ex omnibus partibus terræ sanctæ, Galilæa præsertim, ad Festum Paschatis venturum Hierosolymam, ex quibus plurimi a Christo fuerant sanati, quique Sanctitatis & innocentiae ejus forent certissimi testes.

Habes heic Vir Clarissime brevibus verbis expositam mentem *Anfaldi*, finem tandem prolixo
G g 2 operi

operi imponit exhibendo eruditas observationes de figura & materia Buccinæ, & multiplici ejusdem apud Judæos & Græcos usu: abolitum autem usum forensem buccinæ apud Judæos cum vastatione urbis Hierosolymorum statuit Vir doctus, & operi finem imponit. Hæc sunt quæ ad te perscribenda mihi videbantur, ut vobis constet, novam hanc explicationem in Helvetia vestra cœptam, in Italiam translata, hoc tamen facto discrimine; quod *Anfaldus* circumcisum buccinatorem suscitaverit, quem *Altmannus* gentilem primo nobis proposuit. Plura jam quæ scribam nunc non habeo. Vale Vir Clarissime! & me ama. Scripsi Mediolani, Idibus Februarii CIOCCCL.

DIS-

DISSERTATIO PHILOSOPHICA

in qua

Atheorum exceptio, contra argumentum
pro Existentia Dei a Causis finalibus ac sapiente
rerum nexu desumptum, examinatur.

§. I.

OMnis illa de Dei natura, ejusque existentia
disputatio nonnisi mentis nostræ imbecil-
litate probare videtur. Si ad superio-
rem aliquam entium intelligentium clas-
sem pertineremus: si minus arctis mentis nostræ
facultates circumscriptæ essent limitibus: si omnis
illa rerum materialium, quibus intellectus noster
obfuscatus est, caligo esset expulsa, nulla etiam
de Deo, ente infinito, nobis in hoc vitæ ævo
plane incomprehensibili, foret disceptatio.

§. II.

Ideis nimirum rerum corporearum adeo adsueti
sumus [quas ipsas tamen nonnisi superficialiter cog-
noscimus], ut de aliis entibus vix cogitare possi-
mus, & quasi negativam tantum eorum habea-
mus scientiam, uti TIMÆUS apud PLATONEM
a SOCRATE interrogatus: *Quid Deus sit?* respon-
det: *Τὸ μὲν ἔστιν, οἶδα. Τὸ δὲ ἔστιν, ἔστιν οἶδα.*
Quid non sit, scio. Quid sit autem, nescio. Et DA-
MASCENUS de orthodoxa fid. lib. I. c. 4. De Deo,
quid sit secundum substantiam, dicere impossibile, con-
venientiusque de Deo longe esse per omnium ablationem
facere sermonem. Cum sit nihil eorum, quæ sunt;

Non ut non ens, sed ut omnia entia supereminens & super ipsum esse ens.

§. III.

Hæc tamen ignorantia nostra non impedit, quo minus sciamus, inter ens intelligens, sapientia ac rationis usu præditum, & ens facultatibus hisce destitutum maximam esse differentiam. Quotidiana enim experientia deprehendimus, aliter comparatum esse agendi modum entium rationalium, aliterque se habere rerum illarum effectus, quæ nonnisi bruto aliquo impulsu agunt. Fit inde, ut de operibus quibuslibet, quæ quotidie se nobis offerunt, facile judicare possimus, num manu sapientis alicujus opificis, num vero casu, ac materiæ irrationalis motu sint effecta.

§. IV.

Conspicimus machinas artificiosissimas, ædificia splendida, hortos mira arte fabricatos, variæ artis suppellectilia, libros maximo ingenii acumine conscriptos, aliaque plura, de quibus hoc statim ferimus judicium: Illa nonnisi entis intelligentis, sapientisque posse esse opificium. Neque quisquam nostrum, subtilissimis etiam eo adduci potest argumentis, ut sibi persuaderet, ea nonnisi fortuito aliquo casu, nonnisi cæco aliquo impulsu, ita fuisse fabricata comparataque. Videmus alia, in quibus nec ordinem, nec sapientem partium harmoniam, nec humanam aliquam deprehendimus artem, ideo ea nonnisi bruto alicui adscribimus casui.

§. V.

Quæ concludendi ratio in minoribus obtinet, ea simili in casu, etiam in majoribus locum habet.

bet. Uti ex hominum artificiis de Opificis qualitatibus ac attributis conclusionem inferimus, sic ex Universi conspectu de summi omnium rerum Auctoris proprietatibus judicare solemus. Consideramus varia illa, quæ tam in totius mundi structura, ac ejus regimine obveniunt; concludimus ea sic esse comparata, ut nonnisi ens intelligens, sapientissimum, infinitaque Potentia præditum, auctorem habere queant.

§. VI.

Facillima ac naturalis hæc ab effectu ad causam argumentandi methodus omnibus temporibus tunc inprimis locum inveniebat, quando de adstruenda Dei existentia ac sapienti Universi regimine agebatur. Ex hoc principio ratiocinantur Philosophi veteres CICERO & SOCRATES, Prior de Nat. Deor. Lib. 2. cap. 34. *Quod si, inquit, omnes mundi partes ita constitutæ sunt: ut neque ad usum meliores potuerint esse, neque ad speciem pulchriores: videamus utrum ea fortuitane sint: an eo statu, quo coherere nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, divinaque providentia. Si igitur meliora sunt ea, quæ natura, quam illa, quæ arte profecta sunt: nec ars efficit quicquam sine ratione: ne natura quidem rationis expers est habenda. Qui igitur convenit, signum aut tabulam pictam cum adspexeris, scire adhibitam esse artem; cumque procul cursum navigii videris, non dubitare, quin id ratione atque arte moveatur: aut quum solarium, vel descriptum, aut ex aqua contemplare, intelligere declarari horas arte, non casu? mundum autem, qui & has ipsas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, consilii & rationis esse expertem putare? quod si in Scythiam, aut in Britanniam, sphaeram aliquis tulerit*

rit hanc, quam nuper familiaris noster effecit Posidonius: cuius singulae conversiones idem efficiunt in sole, & in luna, & in quinque stellis errantibus, quod efficitur in caelo singulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea sphaera sit perfecta ratione? hi autem dubitant de mundo, ex quo oriuntur, & fiunt omnia, casumne ipse sit effectus, an necessitate aliqua, an ratione, an mente divina: & Archimedem arbitrantur plus valuisse in imitandis sphaerae conversionibus: quam naturam in efficiendis: praesertim cum multis partibus sint illa perfecta, quam haec simulata solertius. Idem mox ita ratiocinatur: Hic ego non mirer esse quenquam? qui sibi persuadeat, corpora quaedam solida, atque individua, vi & gravitate ferri: mundumque effici ornatum, & pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita? Hoc qui existimat fieri potuisse: non intelligo, cur non idem putet, si immemorabiles unius & viginti formae litterarum vel aureae, vel qualeslibet, aliquo conjiciantur: posse ex his in terram excussis, annales Ennii, ut deinceps legi possint, effici: quod nescio anne in uno quidem versu possit tantum valere fortuna. Hisce statim fere subjungit: Quod si mundum efficere potest concursus atomorum: cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? quae sunt minus operosa: & multa quidem facilia. Certe ita temere de mundo effutiunt: ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem caeli ornatum, qui locus est proximus, suspexisse videantur. Non multis interjectis denique addit: Quis enim hunc hominem dixerit, qui cum tam certos caeli motus, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa, & apta viderit, neget in his ullam inesse rationem: eaque casu fieri dicat, quae quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus. An cum machinatione quadam moveri aliquid videmus:

ut

ut sphaeram, ut horas, ut alia permulta: non dubitamus quin illa opera sint rationis? cum autem impetum celi admirabili cum celeritate moveri, vertique videamus, constantissime conficientem vicissitudines anniversionas, cum summa salute, & conservatione rerum omnium: dubitamus, quin ea non solum ratione fiant? sed etiam excellenti quadam divinaque ratione? Totum itaque Ciceronis ratiocinium hoc est:

Quaecunque harmonia talis est, ut concipi neutiquam possit, quomodo absque ente sapientia & ratione praedito oriri potuerit, conservarique queat, illa oportet ab ente sapiente ortum habeat, & ab eo moderetur.

Atqui Universalis illa, quam in mundo deprehendimus, harmonia ita comparata est, ut omne artificium sapientia humana fabricatum excedat, & nullo modo concipi possit quod absque ente sapientissimo oriri potuerit. Ergo oportet harmonia universalis illa, mirabilisque, ens aliquod sapientissimum auctorem habeat.

Eodem etiam SENECAE ratiocinia redeunt, qui mox ab initio libri illius, quem ad Lucilium scripsit, in quo quaestio agitur: Quare bonis Viris mala accidunt, cum sit providentia? inter alia ita loquitur: Supervacuum est in praesentia ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, & quae casus incitat, saepe turbari, & cito arietare: hanc inoffensam velocitatem procedere aeternae legis imperio, tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum & ex dispositione lucentium: non esse materiae errantis hunc ordinem: neque quae temere coierunt, tanta arte pendere. &c.

Liquet ex hisce verissimum esse quod Apostolus PAULUS de Dei ex mero rationis lumine cogni-

tionem dicit Rom. I: 19. *Nam quod Dei cognosci potest, inquit, id apud eos manifestum est, utpote quum Deus eis patefecerit. Etenim quæ ejus sunt inadspectabilia, cujusmodi est ejus sempiterna potentia atque divinitas, ea ex mundi opificio, dum considerantur per opera, perspiciuntur.*

§. VII.

Nostri etiam temporibus maxime id curarunt Theologi Philosophique ut argumentum illud, quo entis summi, intelligentis, sapientisque, Universi hujus Gubernatoris existentia ex sapienti finium subordinatione ac coordinatione mirificisque naturæ effectibus adstruitur, omnibus viribus ac summæ sagacitatis acumine contra Atheos confirmarent, & contra omnem falsi nominis sapientiam, adversariorumque argutias munirent.

§. VIII.

Illustris NEWTONUS, cujus ingenii maximum acumen, & singularis erga summum Numen reverentia notissima est, argumentum illud quod a *caussis finalibus*, sapientique rerum nexu desumitur, validissimum, convictionique aptissimum judicabat. Nec alium in finem illustris WOLFIUS THEOLOGIAM suam scripsit, quam ut ostenderet sapientissimi benignissimique Conditoris ubique reperriri vestigia, neque quidquam in rerum natura esse, ex quo non Spiritus perfectissimi, omnia moderantis, summa eluceat sapientia, infinitus intellectus, maximaque benignitas. Quid dicam de conatibus magni nominis Virorum DERHAMI NIEWENTITIQUE, qui maxima solertia stupendam tam Macrocosmi quam Microcosmi fabricam, miram omnium partium harmoniam, earumque
ad

ad finem aliquem subordinationem perscrutati, ut inde Opificis sapientissimi solertissimique existentiam demonstrarent.

§. IX.

At quodnam hic Atheis subterfugium? Quænam sunt illæ rationes quibus argumentum hoc eludere conantur? Omnia nimirum ea, quæ Viri illi illustres, quos modo nominavimus, alii-que celeberrimi nominis eruditi de mira Universi hujus corporisque humani structura totoque regno animali aliisque naturæ effectibus dixere, tot esse indicia argumentaque, omnia ita esse comparata, ut aliter se habere nequeant: Omnia solis naturæ produci Viribus legibusque: Regulas illas, juxta quas natura omnia operatur, adeo esse necessarias, ut illa non possit non secundum eas cuncta efficere: cumque omnia legibus, viribusque naturæ motricibus congruant, etiam manifestissime prodi, soli naturæ, omnia quæ fiunt, tribuenda esse. Addunt hisce, eos qui fines rerum statuunt, jam eo ipso id supponere quod demonstrandum suscipitur & quod in quæstione est: An nimirum detur ens intelligens, quod omnium rerum ipsiusque naturæ sit Auctor? Fines enim, inquiunt, qui assumit, ille non modo denotat, dari effectum naturalem; qui ad usum aliquem tendit, sed notat etiam, dari aliquem, qui effectum illum prævidit, remque illam huic effectui producendo destinavit; Unde, ex Atheorum sententia, in demonstratione existentiae sapientis rerum omnium Auctoris ex finibus rerum, id jam supponitur quod in quæstione est. Si itaque omnia naturæ legibus, viribusque ejus motricibus sunt convenientissima, ut juxta leges illas aliter se habere

habere nequeant, ente summa libertate prædito, ex sapientissimis rerum finibus agente, omniaque ita moderante ut certi inde nascantur fines atque usus, opus minime erit: Et contra logicæ regulas peccant, qui id jam ante demonstrationem supponunt quod in ipsa quæstione est.

§. X.

Quid ergo illud est quod Athei a nobis desiderant? Quænam est illa argumentandi ratio, quam a nobis requirunt? Vellent [] ut ipsis ostenderemus: *non omnia quæ fiunt ex communi naturæ fonte fluere, neque omnia juxta illius regulas determinari, sed exceptionem in quibusdam fieri, aliterque quædam sese habere ac naturæ leges ejusque vires motrices, agendique ratio id requireret: exceptiones illas ideo fieri, ut major inde enasceretur usus, qui minor esset, si nulla a naturæ regulis esset exceptio.* Hoc si locum haberet, ex eorum opinione manifestum esset indicium, non omnia a sola effici natura, sed ens liberum, sapiens ac potens aliquod dari, quod supra naturam esset: quod quædam extra naturæ leges ageret, omniaque ita dirigeret, ut major inde enasceretur usus, quodque adeo naturæ legibus modum præscribere limitesque præfigere posset.

§. XI.

Alterum quod a nobis postulant hoc est, ut nostra argumentandi ratio juxta Logicæ regulas procedat, neque id ipsum, de quo quæritur, jam ante veritatis ex certis principiis demonstrationem præsupponamus.

§. XII.

Prius Atheorum petatum quod respicit, *tria* habemus quæ ipsis regeramus. *Primum* est quod *libimet.*

bimetipsis, uti in aliis objectionibus, ita præcipue in hac, contradicant. *Alterum* est, quod falsum sit omnia ita a natura esse constituta, ut ex ejus legibus quæcunque occurrunt explicari possint, ut nullibi aliqua inveniatur exceptio, hanc ob causam facta, ut major inde nascatur usus, & ad ultimum effectum producendum harmonia, quam si omnia ita essent comparata, uti solus naturæ impulsus id requireret. *Tertium* denique hoc est: quod non tam ex miris naturæ effectibus, in se & abstracte consideratis, contra ipsos argumentemur, quam ex *harmonia illa universali* omnium naturæ effectuum, qui aliàs, si intrinsecam eorum spectes naturam, diversumque agendi modum, toto cœlo a se invicem differunt.

§. XIII.

Primum quod attinet: Athei, ad oppugnandum Dei tam existentiam quam providentiam, argumenta inde desumunt, quod multa in rerum natura occurrant inutilia; multa inordinata, immo noxia: innumera mala tam physica quam moralia, quæ omnia bruto potius naturæ impulsui quam sapientissimo alicui rerum omnium gubernatori tribuenda: Siquidem nullo modo cum entis optimi maximi tam sapientia quam sanctitate ac summa ejus erga creaturas bonitate conciliari possit, ut tot in Universi regimine existant mala, tot defectus, tot res deformes, tot eventus, qui non modo non utiles, sed summo gradu noxi sunt. Ex quibus probare conantur, nullam dari Providentiam: mundum sapientissimo alicui rerum omnium moderatori subjectum minime esse: adeoque nec tale aliquod ens existere, quod uni-
versi

verſi hujus, adeoque naturæ etiam ſit auctor, omniumque primus ac independens gubernator.

§. XIV.

Si vero *ab altera parte* hoc maxime contra ipſos urgemus: quod in omnibus ſapientiffimus deprehendatur nexus: quod nihil in mundo ſit inutile: quod omnia ſuum habeant uſum; naturam ſemper conformiter alicui fini agere: elegantiffimum in omnibus eſſe ordinem: juxta optimas cuncta fieri regulas: ita omnia eſſe comparata, ut aliter ſe habere non poſſint, niſi omnis invertendus ſit ordo, multique oriundi in rerum natura defectus: immo in rebus phyſicis omnia bene ac optime ſe habere: Clamant Athei: hoc ipſum, quod omnia ſint concinna ac ordinata, quod juxta has naturæ regulas res aliter eſſe nequeant, niſi omnis rerum invertendus ſit ordo, omniaque adeo naturæ rerum maxime eſſe conformia; hoc ipſum, inquiunt, manifeſtum eſſe indicium, cuncta naturæ tantum produci viribus, cum nihil omnino præter leges illius fiat: nihil quod naturam ſuperet, aut a communi ejus operandi modo diſcedat; unde ſequatur: ea omnia etiam nonniſi naturæ tribuenda eſſe. Sive ergo res ſecundum conſtantes quasdam leges, juxta ordinem ac nexum ad certum finem ducentem fiant, ſive quædam inutilia, inordinata, & ab optimis regulis declinantia nobis videantur, Athei ſemper in uſus ſuos convertunt, adeoque *contrariis ac ſibi invicem repugnantibus principiis ad rem ſuam tuendam utuntur.* Unde non de veritate, ſed de eo tantum ſolliciti ſunt, ut id debellent, quibuſcunque rationibus ac armis hoc fiat, quod ut non exiſteret, quammaxime optarent.

§. XV. *Al.*

§. XV.

Alterum, quod ipsis regerimus, hoc est: Falsissimum esse, omnia ita a natura esse constituta, ut ex ejus legibus, quaecunque occurrunt, explicari possint, ut nullibi aliqua inveniatur exceptio, hanc ob causam facta, ut major inde nascatur usus, & ad ultimum effectum producendum harmonia, quam si omnia ita essent comparata, uti solus naturæ impulsus id requireret. Ex multis, quæ hic adferri possent exemplis, unicum tantummodo proferamus, cujus elucidatio in præsentiarum sufficiet. Est nimirum Axis globi terrestris in planum solis inclinatio. Ita scilicet orbis terraquei nostri situs se habet, ut axis illius, circa quem diurnus terræ versatur motus, a plano solis declinet, vel potius in illud inclinet, neque adeo angulum rectum cum eo describat. At cui usui hoc? Ut nimirum terra in plurimis locis fructibus procreandis apta & habitabilis esset. Si illa nihil plane in solis planum inclinaret, sed si axis angulum rectum cum eo efficeret, ut æquator in illud incideret, neque ullum dierum noctiumque esset incrementum vel decrementum, omnesque terræ regiones eandem semper erga solem haberent relationem vel situm, certum est omnes eas regiones quas Geographi Zonæ torridæ nomine complectuntur, propter nimium solis fervorem inhabitabiles plane futuras, in quibus nunc latissima patent regna, maxime culta, hominum pecudumque habitacula. Illæ contra regiones, quæ vel parum ad septentrionem vel ei oppositam plagam vergunt, propter continuam dierum noctiumque æqualitatem nimis essent frigidaë quam ut fructus in iis maturescere, homines pecudesque alimenta sua habere possent. Essent denique regiones,

giones, nunc habitabiles, in quibus absque glo-
bi nostri inclinatione perpetua nox esset, vel sal-
tem nonnisi aurora aliqua, solisque non supra,
sed in horizonte tantum apparitio. Magis autem
si terræ axis in solis planum inclinaret, nimis ri-
gidæ in regionibus septentrionalibus forent hyemes,
perpetua nox tempore brumali esset, ubi nunc
diei noctisque est vicissitudo. Ex quibus facile
conficitur: Globi terrestris situm, polorumque
ejus inclinationem ita se habere, ut ille quam ma-
xime sit habitabilis: ut quam plurimæ ejus regio-
nes ab hominibus pecudibusque incoli, & hac
ratione maxime ei usui inservire queat cui destina-
tus est. Ut si minima contingeret mutatio, ma-
xima simul oriretur perturbatio.

§. XVI.

Fit autem hac axis terræ inclinatione, ut motus
ejus diurnus, qui circa proprium versatur axem,
non idem planum cum motu ejus annuo circa so-
lem describat, nec adeo ei conformis sit. Præter
duplicem hunc motum tertius adhuc ab astrono-
mis observatur, qui per oscillationem axis polo-
rumque fit, ut axis motu suo duos describat co-
nos, quorum apices sunt in centro.

§. XVII.

Si autem in proximam tum inclinationis hujus
axis, tum motus oscillatorii sive oscillantis ejus
inquirimus causam, sequens a physicis, unani-
mi forte consensu, proditur: quod centrum ma-
gnitudinis terræ non in eodem loco sit cum cen-
tro gravitatis ejus: ut si centra hæc coinciderent,
nec a se invicem distarent, nulla esset inclinatio,
nec

nec motus axis oscillans, quo magis autem a se invicem remota sunt, eo major etiam erit axis inclinatio. Ratio itaque, cur terra nec magis nec minus in planum solis inclinet, hæc est: quod centrum gravitatis nec magis nec minus a centro magnitudinis distat. Justa ergo hæc centrorum amborum distantia in causa est, ut orbis terrestris quam maxime, sive plurimis in locis sit habitabilis, ut si major vel minor esset hæc centrorum distantia, etiam minus globus noster terrestris habitabilis foret, minusque adeo utilis esset.

§. XVIII.

Ut rem paucis repetamus & paulo aliter eam proponamus:

1.] Terræ nostræ, si non finis, quod hucusque adhuc in quæstione est, saltem usus aliquis tribuendus.

2.] Alius ejus usus indicari nequit, quam hic ut hominis animaliumque sit habitaculum.

3.] Cum impossibile sit, ut omnes loci circumquaque in tota orbis terrestris superficie sint habitabiles, major tamen est ejus usus, si plurimæ regiones sint habitabiles, quam si pauciores tantum.

4.] Et si tot regiones habitationi sint aptæ, quot ipsa rerum possibilitas admittit, usus terræ est maximus, sive tantus quantus possibilis.

5.] Si autem nulla axis terræ esset inclinatio, aut si ista nimia esset, globus terrestris non tam habitabilis esset ac nunc est: Inclinatio ergo tanta

est, quanta esse debet ut plurimæ regiones sint habitabiles, & ut maximus terræ sit usus.

6.] Ut autem inclinatio ista locum habeat, certa & iusta aliqua centri gravitatis a centro magnitudinis distantia requirebatur; quæ itaque distantia, tanta præcise quanta est, orbem terrestrem plurimis in locis habitabilem reddit, qualis non esset, si distantia amborum centrorum vel nulla, vel major, vel minor foret.

§. XIX.

His nunc positis principiis, propius ad quæstionem, de qua agitur, accedimus: An nimirum nullibi aliqua a regulis naturæ inveniat exceptione, eam ob causam facta, ut major inde nascatur usus, & ad ultimum effectum producendum harmonia, quam si omnia ita comparata essent, uti solus naturæ impulsus id requirit?

§. XX.

Hæ nimirum naturæ ex proprio sinu agentis sunt regulæ: ut omnia quæ agit sint simplicissima: Ut motus quem producit sit quam maxime simplex & sibi conformis: ut denique gravia quæque proprio nisu ad centrum ruant.

§. XXI.

Dudum autem agnoverunt Philosophi I.] si nulla peculiaris terræ usus habeatur ratio, eum maxime naturalem ejus situm vel positionem esse, si nulla axis ejus sit inclinatio, sed si planum æquatoris idem sit cum plano solis. Quæ terræ positio ita comparata esset, ut illa in motu annuo suo
circa

circa solem eandem semper erga eum haberet relationem, nec mox hic mox alter polus, mox hæc mox alia regio magis ad eum vergeret, sed æquali ratione semper ab eo distarent tam poli quam reliquæ superficiei terræ partes. Neque etiam præmittendum hic: terram circa utrumque polum depresso rem quam circa æquatorem esse, quod a maximi nominis Mathematicis tam a priori quam a posteriori demonstratum fuit; quæ ipsa terræ figura ita comparata, ut talem ejus positionem requirere videatur, qua planum solis cum plano æquatoris coincidit. 2.] Motus terræ nec simplex, nec ita comparatus est, ut sibi sit conformis, vel ut unus motus alterum modo simplicissimo, vel naturæ rei convenientissimo producat. Est nimirum motus annuus circa solem, est alius motus circa propriam axem, qui non idem cum motu annuo planum describit, adeoque aliquid difficultatis habet; est denique oscillatio, quæ quidem propter Centri utriusque distantiam necessaria, sed ita comparata, ut reliquos motus minime secundet, sed potius impediat. Unusquisque autem facile videt: triplicem hunc motum nequaquam uniformem, nec simplicitati naturæ conformem esse. Quam simplex contra, quam regulis naturæ conveniens, si motus diurnus cum annuo idem describeret planum. 3.] At unde hæc terræ inclinatio? Undenam hæc diversitas motus? Ejus causam distantiam centri gravitatis a centro magnitudinis esse supra diximus; quæ nova irregularitas in corpore terræ est. Ita una irregularitas alteram, & altera tertiam producit. At irregularitas talis, quæ, etsi in se naturæ rerum ejusque operandi modis minime conformis, tamen,

Hh 2

si usum ejus spectes, optima sapientissimaque est. Undenam autem irregularitas ista provenit? An naturæ effectus illa est? explicent Athei. Undenam illa orta? Qui fit ut nec major illa sit nec minor quam verus terræ usus id requirit, sed ut ei exactissime respondeat? Fortuitone casu optima illa, & si usum ejus spectes, adæquatissima exactissimaque irregularitas orta? Ne minimam quidem probabilitatis speciem hæc habent, cum ipsa naturæ agendi ratio aliud postulet.

§. XXII.

Si admittas summum rerum moderatorem, providam ejus curam, sapientissimos rerum fines, clavem habebis facilem, qua hæc recludas, & variae irregularitatis hujus rationes des. Omnia nimirum fini sapientissimo subordinata sunt, qui ut obtineatur, quædam subinde naturæ rerum non in omnibus conformia facienda sunt. Vult Deus, orbem hunc terrestrem creaturarum rationalium habitaculum esse; qui finis postulat, ut tanta terræ regio sive superficies sit habitabilis fructiferaque quanta fieri potest. Huic fini consequendo oportet axis terræ in solis planum inclinet, quod ut fiat centrum gravitatis ejus a centro magnitudinis ejus removendum fuit. Licet autem distantia hæc, indeque nascens motus, simplicitati naturæ minime conformis, sed irregularitatis quid habeat, optima tamen, sapiens & utilis, cum ultimo fini quammaxime inserviat.

§. XXIII.

Ex hisce nunc talem conclusionem inferre nobis liceat, quæ eadem complectatur quæ in præmissis

missis contenta & probata sunt: *Falsum* scilicet esse, omnia ita a natura esse constituta, ut ex ejus legibus, quaecunque occurrunt, explicari possint, ut nullibi aliqua inveniatur exceptio & irregularitas hanc ob causam facta, ut major inde nasceretur usus, & ad ultimum effectum producendum harmonia, quam si omnia ita essent comparata, uti solus naturæ impulsus agendique modus id requireret.

§. XXIV.

Tertium, quod Atheorum exceptioni regerimus, hoc est: quod non tam ex miris naturæ effectibus, in se & abstracte consideratis contra ipsos argumentemur, quam ex harmonia illa universali omnium naturæ effectuum, qui aliàs, si intrinsicam eorum spectes naturam, diversaque actionis principia, agendique modum toto cœlo a se invicem differunt. Omnia nimirum in hac terra ita comparata sunt, eoque tendunt, ut homini sit commoda habitatio, cunctaque usibus ejus inserviant; huc omnia, quamcumque aliàs discrepantia & diversa, tandem collimant. At si fortuita cuncta sint, qui fit, ut maxima omnium, diversissimorum etiam, sit harmonia atque consensus? Si ageretur de re quadam simplici; si tantum paucissimi, licet mirabiles, naturæ essent effectus; si non tantus variorum esset consensus, tunc facile aliquis eo induci posset, ut sibi persuaderet: solo naturæ impulsu ea omnia produci. At quanta est rerum omnium in universo varietas, quæ nec cogitationibus comprehendere, nec verbis exprimi potest? Et quantus contra est varietatis illius consensus, ut nihil accuratius excogitari queat, ut nulla sapientia humana eo pertingere valeat ut vel

millesimam saltem partem maximæ harmoniæ summæ varietatis illius explicare possit. Non ea nimirum solum sunt harmonica, quæ sibi invicem ita subordinata sunt, ut unum semper sequatur alterum: non ea tantum, quorum unum est causa alterius, sed ea quæ ex plane alio fonte profluunt, quæ plane aliam causam habent, quibus nihil simile, nihil inter se commune est; hæc omnia in unum conspirant, hæc omnia ad perficiendum ultimum aliquem effectum consentiunt. Si cuncta hic in tanto varietatis consensu enarrare vellem, omnes totius scientiæ naturalis thesauri mihi recludendi, & maximum volumen conscribendum esset. Hoc unum mihi concludere liceat: *Nos non ex singulis naturæ effectibus in se consideratis, abstracte a reliquis, sed ex harmonia illa universalis contra Atheos, pro entis sapientissimi, rerum omnium moderatoris existentia argumenta desumere.*

§. XXV.

Alterum, quod Athei contra argumentum a causis finalibus desumptum excipiunt, hoc est: Quod nimirum ii, qui fines rerum statuunt, jam eo ipso id supponant quod demonstrandum suscipitur & in quæstione est: nempe dari ens intelligens, quod omnium rerum ipsiusque naturæ sit auctor, siquidem finis semper aliquem supponat, qui effectum prævidet, & media huic effectui producendo destinat.

§. XXVI.

Respondemus: nostram argumentandi rationem ita procedere, non ut statim assumamus dari fines rerum, vocabulo hoc sensu maxime proprio sumto, sed tota illa demonstratio ita se habet, ut probe-

probemus ex harmonia illa universali, quam in omnibus observamus, dari fines rerum; quo probato etiam existentia entis sapientissimi omnium rerum auctoris demonstrata est. Existentiam itaque Dei ex causis finalibus demonstrare nihil aliud significat, quam probare, dari fines rerum, & inde concludere dari ens intelligens & summe sapiens quod omnia moderetur ad universalem aliquem finem. Per finem itaque hic nihil aliud intelligimus, quam *harmoniam universalem ad ultimum aliquem effectum*, nulla hactenus ratione habita, an ens aliquod sapiens & intelligens adsit, quod harmoniæ hujus auctor sit, ultimum effectum intendat, mediis ei rei consequendæ aptissimis utatur, quodque adeo cum sapientia agat. Possumus nimirum harmoniam diversarum rerum observare antequam de auctore ejus cogitamus; perspicere possumus: cuncta ad unicum aliquem effectum perficiendum concurrere, & quisnam ultimus ille sit effectus, priusquam disquirimus, num aliquis adsit, qui effectum huncce intendat. Versantes itaque in magno universi hujus theatro, videmus orbem hunc, quem incolimus, esse habitabilem, sive habitationi creaturarum rationalium aptissimum; observamus insuper, omnia in hoc Universo ita esse comparata, & huc concurrere, ut orbis iste habitabilis maneat, incolisque nunquam destitutus sit; observamus harmoniam aliquam universalem, maxime mirabilem, qua cuncta effectui huic producendo mirum in modum consentiunt. Et cum omnia quæcunque sunt in ultimo hoc effectu desinunt, eum ceu finem omnium reliquorum consideramus. His observatis demum inquirimus: num harmonia ista universalis

ad ultimum illum effectum perficiendum ita comparata sit, ut absque ente summe sapiente concipi minime possit. Si effectus varii generis diversissimique ita sunt harmonici, ut sapientiam maximam in omnibus spirent, concludimus: Harmoniam illam talem esse, ut absque ente aliquo sapientissimo, ejus auctore, ita se habere nequaquam possit; unde demum conclusionem inferimus: Dari aliquod ens intelligens, potens, ac sapiens, quod harmoniæ istius auctor ac naturæ moderator sit. Ex quibus nunc satis liquidum est: Eos qui existentiam Dei ex causis finalibus demonstrant, ens illud intelligens minime præsupponere, licet ex mira illa harmonia universali ad ultimum aliquem effectum probent, dari finem aliquem universalem, & ita demonstrent: harmoniam istam ita comparatam esse, ut absque moderamine entis intelligentis sapientisque nec esse nec concipi possit. Sive, ut brevius rem repetam: *Existentiam Dei ex finibus rerum demonstrare, non significat, supponere dari fines rerum, & inde concludere, etiam dari ens aliquod intelligens rerum omnium auctorem & moderatorem*; sive, est demonstrare, in omnibus rebus dari mirabilem aliquam universalemque harmoniam ad ultimum aliquem effectum perficiendum, eamque sic comparatam esse, ut absque sapiente Auctore ac moderatore locum habere minime possit.

T A N T U M.

EPI.

EPISTOLÆ INEDITÆ.

I.

CAMILLUS RENATUS

&

BARTOLOMÆUS MATURUS,

Cremonensis,

HENRICO BULLINGERO,

cæterisque optimis Viris

Pacem a Domino.

EX omnibus tuis literis intellexisse videor, neque fallor, Humanissime Henrice! quanti me facias, quantumque mihi de te, sive mea, sive aliorum causa polliceri possim. Id plane hactenus pro comperto habui, atque semper [faxit Deus] habiturum spero. Verum etiamsi fortuna incidisset, qua te mihi scirem [avertat Deus omen!] omnia negaturum, harum tamen ea nunc est ratio literarum, ut nihil iudicio tuo abs te, quicquid id est, invito sim impetraturus; nempe cujus omne studium, diligentia ac opera est in promovenda Christi & Evangelii disciplina. In causa hæc sunt. *Gabriel* hic frater noster, Evangelii & ipse Minister, de quo optime auditur, Evangelium aliquandiu, in regione Luganensi, quæ sub Helvetiorum ditione continetur, in loco qui dicitur *Murchos*, publice profes-

Hh 5

sus

sus est ea opera ac fructu, ut & Christo non parum gloriæ accesserit, & impii ex Evangelio magnam plagam acceperint. Hinc turbæ, hinc pericula; hinc quorundam calumniis ejectus est. Ad vos nunc ipse Evangelii propagandi studiosissimos Ministros accurrit rem omnem expositurus, quonam statu res Evangelii sint illis in locis, quæ spes, quis fructus ex adjectis quoque oppidis *Lugano* & *Lucarno* paratus sit: eoque animo, ut vestris ad eam rem consiliis atque opera usus, unde impiorum invidia ejectus est, eo tandem piorum consolatione restituatur ad absolvendum Ministerium. Quam ob rem ego ac *Bartolomæus*, evangelicus superioris Prægalliae Minister, te, *Jo. Rivium*, *Pellicanum*, cæterosque Ecclesiæ Tigurinæ ministros, gratiosissimos fratres, vehementer rogamus, atque per Dominum nostrum J. Christum obsecramus, ut ejecto jam Fratri *Gabrieli*, quibuscunque in rebus opus erit, vestra auctoritate & gratia, vestro studio & opera commodetis, quo citius, honorificentiusque cupidissimis Fratribus restituatur. Idque citra honorum injuriam diplomate a nostri Imperii Moderatoribus impetrato. Eam rem Vos studiosissime curaturos, ut valde optamus, ita certo speramus. Valete in Domino. Salutant vos hinc Fratres omnes. Tu vero, mi Bullingere! ad superiores literas mihi rogo ex animo respondeas, ut inter nos aliquando cum Evangelii fructu conveniat. Iterum vale. Ex

vico Suprano superioris Prægalliae. XIX. De-

cembr. 1545.

II. HEN-

II.

HENRICO BULLINGERO

CAMILLUS RENATUS

Pacem & Gratiam a Domino.

ACcepi literas tuas, accepi cum his quoque *Confessionem vestram*, tantas me tibi gratias agere velim scias de dono, quam gratum Christiano homini donum arbitrere, eoque majores, quo vestra magis nostræ Sententiæ respondet de Cœna Domini. Ita propemodum nostros homines docemus, ut [quod ad hanc rationem pertinet] Camillum dicere possis Bullingerum, & Bullingerum Camillum. Quam ob rem nihil dubites, quin mihi proberis, vel potius probentur, quicunque eo pervenerunt, ut ipsum idem sentiant. Nihil enim in Cœna, quam a Christo institutam, ab Apostolis usurpatam celebrare nuper institui, præter memoriam mortis Christi, qua a Satanæ tyrannide & potestate tenebrarum in regnum lucis asciti sumus, agnoscimus, ut nihil putes a nobis impetraturos, qui aliter sentiunt, ac docent. Id vero commodius explicabimus, ubi majus erit otium, teque certiore faciemus. Nunc enim hoc tantum ad te, quod D. *Petrum Phinerium*, cujus nunc primum hic amicitiam confluximus, ad te prope diem venturum audiverimus, virum summæ auctoritatis, & [ut audio] pietatis studiosissimum, cui ut me [ita n. videtur] plurimum commendes, etiam atque etiam rogo: neque id solum, sed ut Religioni ex animo faveat, & iis, qui publice profitentur, non desit, nunc præsertim, cum ejus Filius Legatum, quem *Comissarium* appellant,

pellant, agat apud Præfectum Vallis Tellinæ. De Concilio Tridentino nihil serium exspectes, ajunt tres Cardinales ibi etiam nunc commorari, atque Concilii nomine indulgere, ut solent, ventri, nihil plane facturos, quam imperitæ multitudini per se non stetisse, quominus res Religionis componerentur, ostentaturos. Nosti hominum ingenia, nosti mores. Res pietatis bellissime procedunt in Italia, optime cessurum speramus, id ut quam ocyssime eveniat, comprecemur. Salutant te Fratres, atque vobis omnibus de ejusmodi Confessione gratulantur. Salutabis nobis Ecclesiam Tigurinam. Aliquando ad te advolabo. Bene valete, idque in Domino. Ego non Tirani concionatorem ago, sed Trahonæ quod est oppidulum Vallis Tellinæ, Ludi magistrum: non filemus tamen.

III.

CAMILLUS RENATUS
HENRICO BULLINGERO

S. P. D. ex Christo.

PRoximis Literis ego ad te, ut si quod tibi esset studium charitatis, mihi per literas significares, quibus in rebus tu me omnium *hæreticissimum* existimares: Eo enim nomine a te appellatum esse me, *Franciscus Stancarus* dixit. Franc. *Niger*, qui a me tibi literas reddidit, renuntiavit te per occupationes non potuisse rescribere, cum tamen vacaret, omnino rescripturum. Verum a te nihil adhuc accipio literarum: Ea intermissio [nisi fallor] indicio est, te Fratris salutem vel negligere,
vel

vel desperasse. Quod si ita est, quod certe nolum, nullam sane videris & nostræ veteris amicitiae, & tuæ dignitatis habuisse rationem. Quid autem jus amicitiae, quid tua dignitas postularit, tu ipse videris. Ego certe utramque mutuis officiis conservatam, quam quorundam hominum perversitate labefactatam maluissem. Id tu, si æque curasses, atque ego, nec tu, cur tam diu tibi silendum esset, haberes; nec ego, cur tecum expostulandum. Sed esto plus apud te veteris cuiuspiam malevoli atque invidi calumniæ valuerint, quam officii ratio, & utriusque nostrum dignitatis, tamen christiana te charitas, si qua inest, impellere debuerat, ut erratorum, si qua essent, me, quem non ut amicum modo, sed ut Fratrem etiam & Christianum hominem dilectum oportuit, admoneres. Eo namque pacto tibi & de officio gratias egissem, & de erratis plane satisfecissem. Quare tametsi utrumque omissum est, tamen postulo, siue æquum est, te oro, ut quomonitor, quibus in rebus tibi videri possim hæreticissimus, aliquando tandem ad me perscribas. Ita te cum amicum, tum etiam christianum hominem iudicabo. Vale meque christiane diligas. Ad d. 12. Maji. Clavennæ. 1549.

Colendissimo atque sapientissimo Viro
Dom. HENRICO BULLINGERO,

Tigurinae Ecclesiae Episcopo.

Gratiam Domini nostri J. Chr. cum Spiritu S.

Quod ad te hætenus posteaquam a vobis discessi
litteras non dedi Vir colendiss. & observandiss.
nulla

nulla negligentia aut lentitudo fuit, tametsi enim
 tarditas senectutis comes esse solet, & tu etiam si
 erraviffemus, hanc culpam tua benignitate nobis
 condonares, non est tamen quod accusari debea-
 mus ullius incuriæ, quia alia nostræ cessationis
 causa fuit. Nam cum videre prius vellem qui no-
 strarum exitus futurus esset tristis an felix, ut certa
 de nobis tibi scriberem, expectarem quoque lite-
 ras e Venetiis pro D. *Bibliandro* in hunc usque
 diem invitus etiam distuli. Nunc autem ne diu-
 tius forte maneat in cogitatione suspensus, quæ
 in præfenti habemus, qualiacunque sunt, nota
 tibi facere decrevi. Quum rediiffem domum, no-
 stram *Confessionem* in prima mea concione cunctis
 audientibus explicavi, subscriptiones & sigilla tum
 vestræ tum ceterarum Ecclesiarum, quibus confir-
 mabatur, ostendi, sequenti vero Sermone Literas
 vestras & quas Basilienses & Curienses Patres de-
 derant, quod omnes ad concordiam & doctrinæ
 consensionem hortabantur, in lingua nostra ut
 omnes clare intelligerent, recitavi, narravimus
 pro Suggestu cunctam humanitatem cum omnium
 vestrum simul, tum uniuscujusque in particulari
 nobis exhibitam, quam honorifice & quanta cha-
 ritate in visceribus Christi Jesu nos exceperitis, la-
 bores præterea vestros, quos tum nos audiendo,
 tum causfam nostram examinando, & demum eti-
 am Sententiam vestram scribendo suscepistis: po-
 stremo ordinem vestræ Ecclesiæ, doctrinam, mo-
 res, multiformem Sapientiam, lectiones, concio-
 nes, genera Linguarum, quorum omnium ingenti
 lætitia cuncti sunt affecti & laudem Deo dederunt,
 mihi autem nostræ Ecclesiæ Syndici imposuerunt
 ut pro ea tota vobis quantascunque possum gra-
 tias

tias agerem; fatentur enim se plus quam dici potest vestris dignitatibus esse obnoxios, & se suaque omnia vobis offerunt, rogantque ut eis jubere dignemini. In quo statu res nostræ sint, scito *Stancarum* hinc abiisse, nam cum adhuc tumultuaretur causa cujusdam Scripti quod e manibus D. *Comandri* sponte ne habuerit, an sua importunitate extorserit, ignoro, cujus exemplar ad te mitto, rogavi illum ut de cetero non me molestaret, quod & fecit; quo autem abierit nescio. Qui autem adhærebant *Camillo* adhuc sunt in ea sententia, attamen spero in Domino brevi futurum, ut in viam redeant, de ipso nolim judicare, Domino enim suo stabit aut cadet, & spero non cadet gratia Domini nostri Jesu Christi. *Franciscus Niger* præsentium lator, est in Sententia *Francisci Stancari*, cum nihilominus alias diversæ fuerint opinionis: videlicet Sacramenta esse veluti organa quibus Deus & gratiam, qua peccata remittat & justificet, & regeneret, impertiat; alias hoc non credebat, nunc credit persuasus a *Stancaro*, neque id tibi scriberem, [rogo te noli offendi ex verbis meis quæ invitus imo coactus dico]. *Franciscus Niger* est Vir facilis. Nolui hoc tibi dicere cum apud te essem, neque enim tunc causa fuit, nunc autem causa est, & ea quidem urgens & magna: paucis diebus quum ex uxore sua infantulum suscepisset, venit ad me adhibito secum teste & confessionem suæ fidei de baptismo aperuit volens, ut videbatur, infantem baptizari in sua fide; Respondi illi me baptizaturum esse infantem in nomen P. & F. & Sp. S. in fide Ecclesiæ Christi non sua, nam tametsi etiam ipse erraret in fide, non propterea infans male baptizatus esset, neque aliam
formam

formam servare intendebam in baptizando suo infantulo quam hucusque servaveram: est alioqui Vir bonus, sed non satis constans & firmus: is enim cum amicissimus mihi esset & ego illi, [& fateor coram Deo nunquam me tot laudibus hominem extulisse, quot illum magnificavi] nihilominus defecit & amicitiae jura [ni fallor] violavit, tu judicabis, mitto ad te exemplar suarum literarum quas ad totam Synodum Curientem, ubi Comander, Blasius, & ceteri Ministri Christi aderant, me nesciente ante quam legerentur, dedit, non me monuit, nihil dixit. Latorem literarum esse voluit *Franciscum Stancarum* quem commendabat: audivi ego, legi literas magno animi mœrore, totus attonitus qui fieri potuisset ut contra me *Niger* scribere potuisset. Quia autem diebus præteritis se ad vos venturum esse dixit, monere te volui, ne vobis accidat quod ipsi Comandro, quanquam oculatiores & vigilantiores estis scio. Comander bona fide, ut est Vir bonus, dedit Scriptum quoddam *Stancaro*, quod dare non debuit, quia & nocebat Ecclesiae nostrae & derogabat honori suo. Nam confirmavit sua subscriptione & Sigillo nostram confessionem post vos, in ea autem confessione continetur, *Sacramenta non conferre gratiam aut justificare, sed earum rerum esse Signa*. In Scripto autem suo affirmat, *illa conferre gratiam & justificare*. Ego volui apud nostros illud excusare per id quod quandoque Signo tribuitur quod non est Signi, sed rei signatae. Verum mihi respondent aliqui quod sibi non constet Comander, quamvis enim verba sua rectum Sensum habere possint, non erat tamen in præsentiæ opus illud Scriptum, quod dubium gignere potest apud
impe.

imperitos, dare *Stancaro*, quia videtur *Stancaro* favere & contradicere Confessioni & etiam sibi ipsi. Ratione ejus Scripti ipse *Niger* non assentitur Confessioni, sed *Stancaro*, & iterum vult vos interrogare de ea re, ut eo die quando ad me venit pro baptizando infantulo promisit. Nostis quid respondendum illi sit; ipse fuit author nostræ Ecclesiæ, ut prodit in suis literis, ut Confessioni si-ve sententiæ vestræ & ecclesiarum de ea re staret, nihilominus decedit a suo consilio. Recepi me missurum ad te literas quorundam nobilium ad quos de *Stancaro* scripseram, ut me de qualitatibus hominis ipsis noti me informarent. Miserunt & Venetiis has literas quas ad te mitto, ut legi tibi facias per aliquem Italum si velis & declarari, quum vulgari nostro sermone conscriptæ sunt: Primus est *Balthasar Alterius*, qui est a Secretis Legati Anglici apud Venetos; Secundus *Dominicus Manzonus* institutus a Dominio Venetorum officialium Syndicus; tertius est *Marcus de Lilio* civis Venetus, vir pius & fidelis. *Balthasar Alterius* de *Stancaro* sic scribit: Cerebrum STANCARI a multo tempore novi & scio optime quo pede claudicet: Hæc est conclusio: Is pauperculus semper fuit, scandalosus & extraneorum opinionum, & quandam habet instabilitatem, ut nesciat quid expiscetur, temerarias multo plus quam in tuis literis dicas; propterea fugite illum amore Domini, & amovete illum ab oculis quo citius potestis, aliter nunquam quiescet neque tu neque Ecclesia vestra. *Manzonus* sic scribit: Quantum ad desiderium tuum ut informeris de D. FRANCISCO STANCARO, tibi dicam simpliciter & in veritate id totum quod scio & sentio de ipso: primum palam est & manifestum ipsum esse levem, instabilem, sui amatorem,

Et ut brevi dicam præcipitem in omnibus rebus suis: Et peius hoc est quod vult desponsare suas opiniones, quamquam discrepent a communi ritu Et vere christiano. Deinde post pauca verba addit: Quod fuerit Sacrificus: non credit tamen ipsum fuisse Judæum, licet de facie videatur, & addit, quod Venetiis acceperit uxorem pauperculam a via aberrantem: modum sui matrimonii (ait) tacebo; dicam tamen ipsum diu me tenuisse domi meæ meis expensis Et id invitum fecisse propter suam inquietudinem. Marcus de Lilio pauca scribit, comparat ipsum limaci, quod signa sua quacunque transit relinquat, & qui agnoscatur ab omnibus: Respondebo, ait, tibi alias copiosius. Hæc, Vir christianissime & colendissime! non ideo mittere aut scribere volui, quod me delectent, sed quoniam id tibi promisi, & ut agnoscatur quales sint qui Ecclesias conturbant. Nihil tamen horum quæ ad te scribo conscium esse volo *Franciscum Nigrum*, cave te rogo ne is quicquam horum sciat: Quum legi feceris literas, si voles, plica & remitte eas omnes ad me inclusas in charta, quemadmodum ego ad te in his mitto inclusas. Non scribo in præsentem D. *Pellicano*, Patri nostro revendiss. Saluta illum te rogo nomine meo, propediem scribam illi & D. *Rodolpho*, quem ex corde quoque saluto, illis enim plurimum debeo. Saluta D. *Frisium*, D. *Gesnerum* & ceteros omnes vestræ Ecclesiæ Patres. Audivi istic esse D. *Musculum*, dicito illi ex parte mea, si volet ad nos venire non deferam illum donec ulla s'ba [s. stiva] mihi supererit, & veriora experietur facta quam verba. Hic rumor est *Argentina* diabolicum *Interim* accepisse, quod credere non possum, verum tu nosti veritatem. Par-

ce precor mi Domine, quod tam longus sum,
non enim satiari possum tecum colloquendo. Vale
in Christo Jesu & scito August. tibi deditissimum
esse. Clavonæ. 22. Sept. 1548.

Totus tuus Aug? Maynardus.

REcepi tuas literas Domine mi observandiss. plu-
rimum cum *Decadibus Sermonum duabus*, quæ
mihi super omne aurum & lapidem pretiosum cime-
lium sunt, nondum eas per mea negotia perlegere
licuit: perlegam tamen, deinde pro suggestu illas
prædicare institui, neque enim possunt non ab
electa officina prodire, quæ a te edita sunt: ago
igitur tibi quotquot verbis agere & mente com-
plecti gratias valeo. Ego autem quod ad te mit-
tam pro tenuitate nihil habeo, tametsi tot modis
tibi sum obnoxius, nisi forte quod te affligat &
animum tuum excruciet: verum tu pro humani-
tate tua veniam dabis. Gratissima mihi fuerunt,
quæ de Saxonia, Pomerania &c. scribis; audive-
ram quidem nonnulla, sed quibus vix fidem præsta-
rem, cum nostro tempore tot vana falsaque evulgen-
tur in aures hominum. Super omnia tamen gratissi-
mum mihi fuit audire vicisse in Anglia vestram ac
nostram de cœna Domini sententiam, quando ve-
rum est, spes est profecto ut & in reliquis sit vi-
ctura. De Ecclesia nostra quod tibi scribam ni-
hil habeo quod te lætificet; Præsentium lator sta-
tum tibi nostræ Ecclesiæ indicabit. Unum est
quod hi qui Schismatum causa fuerunt Anabapti-
stæ sunt, & quidam ex his, qui *Camillo*, Viro
illi etiam adhærebant, multis audientibus dum
essemus in mensa cujusdam nobilis Viri, præsentem

Paulo Vergerio viro eximio, & Justinopolitano Episcopo, quique ad nos aufugit timore Antichristi, clara voce confessus est, se noviter baptismum suscepisse & eo suscepto alium hominem nempe innovatum & Spiritu Dei plenum redditum fuisse; Papæ vero & omnibus quæ sub papatu receperat, baptismo etiam, renuntiavisse, quia baptismus ille non Christi sed Antichristi & diaboli fuit, me vero lupum esse falsum prophetam & seductorem. *Camillus* ipsorum Coryphæus & nauclerus non tam præceps est, ut tam aperte loquatur, prudentior est, non quod non pejor sit, sed quoniam loqui timet, ut existimo: neque enim possunt qui tam arcta consuetudine sunt conjuncti non eisdem erroribus implicari: Doluit eis quod is de quo dixi tam præceps fuerit ut talia effutiret, nam cupiunt in abscondito esse, ut Synagoga ipsorum augeatur & plures contaminentur. Nescio quid sim facturus, vocatus sum in Angliam, nam hic nemo est qui me juvet, torcular calco solus; parce mihi Domine! nam hoc soli Christo convenit, solus sum volui dicere. Dirigat Dominus gressus meos: inops consilii sum. Audio *Camillum* ad te scribere, tu responde illi quod pro tua prudentia respondendum judicaveris, pestis est Ecclesiarum, & magnus hæreticus, fama est illum parare abitum a Clavenna: utinam alibi melior fiat; optandum est, ut pestem suam secum portet, sed timeo: reliquias non secum feret. Harum lator ad te venit *Balthasar Alterius* vir eximius ac singularis ingenii, audies illum, neque enim possum quæ ille ad te perferet brevi scripto & illo ut vides magna celeritate exarato explicare: ipse tibi conceptus suos aperiet: Tu Vir magnæ prudentiæ,
 A

si videris rem suam ad Christi gloriam promovendam facere, juva illum & consilio & favore. Ego quantum ingeniolo assequi possum vota sua omnia ad propagandum [nisi me fallat] Christi Evangelium estimo maxime conducere, verum quæ ipse cuperet difficile erit his qui præsunt & cogitata sua correspondere. Vale bene in Christo Jesu Domino nostro & ora pro me. Clavenæ. 15. Maji. 1545.

Aug? Maynardus tuus raptim.

Clarissimo Viro

D. HENRICO BULLINGERO,

Tigorinensi Antistiti.

TAm diu reditum in patriam distuli, quam non ab Hispanis solum, verum etiam ab alia quacunque Servitutis specie liberam salutavi. O singulare Dei beneficium, atque Regis illius, cui nunc isti quatuor mittuntur Legati, qui agent ei gratias immortales. Hic satis feliciter procedunt omnia. Ad expugnationem Orbetelli, quod unum in potestate hostium superest oppidulum, gallicam Classem expectamus. Princeps Salernitanus cum triremibus quadraginta quinque ut minimum ad littora nostra appellet brevi, multaque fient non prævisa canis. Nos tantum Deo fidamus & non pudefiemus. Sed vos quoque pro nobis Deum rogate simul & celebrate. Verum si plura cupis de mirabili hac nostra mutatione audire, homines isti copiose tibi narrabunt, & non ingrata fortassis: sint tibi commendati favoreque tuo eos complecti non omittas. Ego post festum Natalis

accingam me itineri & Deo donante apud vos ero tota deinceps æstate. Interea tu Vir Clarissime vale bene cum familia universa. D. D. *Theodorum, Gualterum, Frisium, Gesnerum*, & inprimis generos tuos saluta meis verbis, & quod minime exciderat *Pellicanos* meos omnes salvos atque felices cupio. Scripsissem etiam ipsis, sed plus temporis non est datum, hæc pauca boni consulite. Senis, 25. Septembris. 1551.

Lelius Sozinus.

De *Vergerio* nostro aliquid certi cognoscere aveo: Literas tuas Bononiam ad Patrem mihi & ipse brevi succedam.

Doctissimo atque Optimo Viro

D. HENRICO BULLINGERO,

suo inprimis colendo.

REdditæ mihi fuerunt Literæ tuæ Venerande Antistes! quibus lectis totus summo perfusus sum gaudio. Quod enim de prospicienda mihi conditione apud Bernates te curaturum scribis, quid gratius, quid antiquius mihi contingere posset? Perge itaque te rogo in instituto, & quod tibi suggerit Dominus effice. Et si quid confeceris, Deo inprimis, deinde tibi summas agam gratias. Quod vero Bernates subtilitates ac nodos tam in doctrina, quam in planissimo Cœnæ D. negocio ecclesiis suis tradi nolunt, hoc etiam atque etiam laudo, neque ego talia doceo, nec unquam docebo: placet enim mihi puram ac simplicem doctrinam Christi, ejusque verum Sacramentorum intel.

intellectum sine tricus Ecclesiis tradere. Quod
præterea Lutheranismum ac Papismum odiunt,
hoc mihi a multis jam annis cum illis commune
est. Testes enim [ut alios taceam] sunt *Lælius*,
Hallerus, *Michaël* . . arius, testantur Scripta mea,
testis est tota Viennensis Academia. Amo itaque
Verbi Domini Simplicitatem illam, quam S. Lit-
teræ nobis proponunt. Quod tandem in aliis
etiam rebus, omnem tuam operam, si ea indi-
guero, mihi polliceris, primum quod verum &
Christianum Episcopum decet, facis: deinde me
tibi maximo beneficio devinctum semper habebis.
Quamobrem expectabo, ut quam citius fieri po-
terit de toto negotio me certiores facias. Vale.
Basileæ. 7. Febr. 1547.

Tuus in Domino Franc. Stancarus.

Clarissimo Viro

D. HENRICO BULLINGERO,

Antistiti Tigurinae Eccles. doctissimo & vigilantissimo

GRatiam & vitæ innocentiam a Deo patre per
J. Christum. Literas ad te per Magistrum
Augustinum Mainardum dedi observandissime Bul-
lingere! qui speciales a me Literas habere voluit.
Suffecissent quidem unæ pro ambobus, & te hoc
labore levassem. Hic altera pars controversiæ.
Doctor *Franciscus Stancarus* Mantuanus in linguis
ut audio apprime doctus, Vir Christianus & pius,
etiam mihi ab annis quatuordecim cognitus; eti-
am *Bullingeri* cognoscendi avidus: qua causa Tigu-
rum veniant, in Magistri Augustini literis attigi:
hic brevitatis gratia omitto. Age igitur pro hu-
manitate tua cum viris istis ut soles. Vale ex
Rhætiae Curia. Kl. Junii. 1548.

POSITIONES

de honoribus a bono cive capeffendis.

I.

Civitas vocatur multitudo hominum in unam eamdemque societatem collectorum, qui certis legibus, tamquam vinculis, coërcentur, & inter se devinciuntur.

II.

Homines, qui in eadem societate sunt, iisdemque legibus constringuntur, Cives appellari solent.

III.

Civium alii aliis præfunt, alii parendi leges accipiunt; vel, quod idem est, in unaquaque civitate sunt qui regunt alios, sunt qui reguntur ab aliis.

IV.

Inter eos qui regunt alios, plurimum interest. Sunt enim civitatum rectores vel boni, vel mali.

V.

Bonos Rectores voco, qui reipublicæ procurationem non ad suam utilitatem gerunt, sed ad eorum, qui commissi sunt.

VI.

Malos contra rectores voco, qui non civium commodis inserviunt, sed id agunt, ut dominandi, luxuriandi, habendi cupiditates expleant, & novos subinde sinus ac varia prædandi vocabula exquirunt, quasi aureæ messi præfecti; quales Varro descripsit:

Qui

Qui pote, plus urget: pisces ut sæpe minutos
Magnus comest, ut aves enecat accipiter.

VII.

Inter eos quoque, qui reguntur ab aliis, ingens discrimen est: quippe alii boni, alii mali cives sunt.

VIII.

Bonum appello Civem, non qui ab omni crimine vacat, [tales enim non in hac mortalitate, sed in cœlesti civitate quærendi sunt] sed qui pietatis justitiæque amor ex animo deditus, rerumque civilium scientia præditus, non tam suam, quam publicam utilitatem, ex qua suam pendere retur, omnibus viribus curat.

IX.

E contrario malus civis dici meretur, qui publicæ salutis incuriosus, suis tantum cupiditatibus litat, privatæque quieti consulit, parum curans, an aliis bene, an male sit.

X.

In variis illis civitatibus, quibus terræ coloni distinguuntur, summa potestas vel penes unum, vel penes plures, vel penes omnes est.

XI.

In patria nostra plures ad reipublicæ clavum sedent, qui de summa rerum deliberant.

XII.

Hic quæritur: An bono civi decorum licitumve sit, honores magistratusque neque petitos, neque exambitos, sed ultro inopinanti delatos detrectare, sive bene, sive male respublica huc us-

que administrata sit? Ego indecorum, illicitum-
que esse existimo, sequentibus inductus rationibus.

XIII.

Quo plures boni rectores civitatem temperant,
hoc felicius cuncta geruntur; neque fieri potest,
quin ejusmodi civitas læta indies incrementa ca-
piat.

XIV.

Uniuscujusque boni civis permagni refert, non
venerari modo Deum, sed re ipsa, quantum po-
te, operam dare, ut navis communis, qua cum
ceteris vehitur, quam plurimos peritos, catos,
cautos, cordatosque gubernatores habeat.

XV.

Vel ob id maxime, quod malorum rectorum
semper major proventus est, quam bonorum,
qui æquabili jure cum civibus vivunt. Adeo ve-
rum est quod ille dixit, omnes bonos rectores
uni annulo facillime inscribi posse.

XVI.

Si ergo bonus civis ad rempublicam vocatus
accedere recuset, deest universæ civitati, præfer-
tim si in ejus locum [ut plerumque nescio quo
fato fit] malus substituitur.

XVII.

Porro bonus civis dona a Deo accepit, non
ut inarescere sinat, sed ut bene collocet. Opti-
me autem collocat, qui usibus publicis dat, di-
cat, atque dedicat.

XVIII.

Ipsium civis vocabulum docet, civem non sibi,
sed secundum Deum patriæ natum esse. Hoc
negat, qui patriæ commodis inservire detrectat.

XIX. Civi-

XIX.

Civitas comparatur corpori, cujus singulae partes naturae instinctu id agunt, ut corpori bene sit. At corpori bene esse nequit, ubi principes partes officium facere renuunt.

XX.

Qui proin ab omni magistratu alienos se ostendunt, perinde mihi facere videntur, ac vectores, qui oborta gravi tempestate, in navi secure dormiunt. Nam navicula nostra semper in periculoso & procelloso mari jactatur.

XXI.

Cum bono civi ultro deferuntur honores, nemo ferme est, qui providam Numinis curam heic non agnoscat. Si delatos repudias, nihil sane impedit quin dicam, te fato reluctari, & divinam accusare providentiam: quod grande nefas est.

XXII.

Boni civis est, non orare modo, sed etiam arare, id est, rem publicam consilio, & re juvare. Deus nos & oratores, & actores strenuos esse vult.

XXIII.

At enim mihi non vacat, in negotiis publicis versari: curent talia illi, quibus plus otii est. Cur tibi non vacat? quia rei tuae nimium vacas, & lucro inhias.

XXIV.

Sed privatam vitam publicae praefero, & fastidit animus quietis amans, in publicum prodire, & Curiam conterere. Tu vero cave, ne sub quietis titulo otio nimium indulgeas, aut privatim
taliam

taliam moliaris, quæ te multo gravioribus distringant curis, quam si animum ad rem publicam applicuisses. Neque enim privata vita tam dulcis semper est, ac ejus amasii prædicant. Qui curas fugit, sæpe gravissimas invenit.

XXV.

Verum mihi, simul atque in dignitate versari cœpero, non amplius licet esse pio, & vere Christiano, propter corruptissimos sæculi mores, qui optimum quemque velut contagio corripunt, & a recto seducunt tramite. Tu ergo domi nullas reperis spinas, quarum contactu lædi posses. Ubique profecto peccandi occasiones se ingerunt. Solitaria vita si non externis, saltem internis, eoque periculosioribus, tentationibus obnoxia est; quibus rei publicæ cura sæpe medetur. Sane corruptissimi sint sæculi mores: atqui Deus te vocavit, ut illis obviam eas, & is qui te vocavit, te custodiet, ne inficiaris.

XXVI.

Quid, si honores capeßam, & obnixè in id elaborem, ut cives meos quavisque occasione juvem, ut rem publicam tuear, labantem sustentem, ut leges exacte servem? frustra sum, quia multitudine aliter sentientium obruor. Tu hoc age, cetera Deo committe. Sæpe accidit, ut unius opera, nisu, constantia pristino decori restituatur civitas, de quo jam transactum videbatur. Sæpe in unius sententiam, ita rem dirigente Deo, itur a ceteris, qui longe alia defensuri in Senatum venerunt.

XXVII.

Si res in ultimum adducta est discrimen, pro virili parte civitati opem ferre non recuso. Verum,

rum, mi homo! facilius curatur ægrotus, cum morbus nondum omnes pervasit artus; sero medicina paratur, cum animam agit, Si in ultimo discrimine rei publicæ auxilio venis, tuam, non publicam utilitatem spectas, quia intelligis, te salvum esse non posse, nisi salva re publica. Quanto rectius facies, si operam dabis, ne quid detrimenti res publica nunc quoque capiat? ut appareat, te non rem tuam, sed universæ civitatis agere.

XXVIII.

Ceterum, ne quid universim definiam, ea quæ dicta sunt, animo pio atque prudenti ex Dei gloria, & hominum usu æstimanda relinquo.

F I N I S.

* * *

CORRIGENDA

in Epistola Pacimontani, quæ extat
Part. XVIII. Musei.

Pap. 262. lin. 8. *sunt* lege *sint*.

Pag. 268. lin. 2. & lege *At*.

Pag. 277. circa finem, *sibimetipsos* lege *sibimetipsis*.

* * *